

De Takkeling

Jaargang 14 (2006), nummer 2

Werkgroep Roofvogels Nederland

Werkgroep Roofvogels Nederland

De Takkeling is een uitgave van de stichting Werkgroep Roofvogels Nederland (WRN). De WRN is een landelijke werkgroep die de belangen behartigt van de Nederlandse roofvogels. Naast activiteiten als het geven van voorlichting en het stimuleren van maatregelen voor een efficiënte roofvogelbescherming, voert de WRN gestandaardiseerd onderzoek uit naar de ecologie van de in ons land voorkomende soorten.

Bestuur

Voorzitter: Hanneke Sevink
Penningmeester: Sake de Vlas (info@werkgroeproofvogels.nl)
Secretaris: Harry de Rooij
Leden: Rob van Swieten, Willie Spieker, Roel Zijlstra
Redactie: Rob Bijlsma
Drukwerk: /Pet, Hoogeveen

(Redactie)adres: Doldersummerweg 1, 7983 LD Wapse, rob.bijlsma@planet.nl
Ledenadministratie: Sake de Vlas, Heiakkers 3, 9463 TN Eext (email: zie hierboven)
Opzegging lidmaatschap: vóór 1 december bij Sake de Vlas (info@werkgroeproofvogels.nl)
Telefoon (Hanneke Sevink): 035-5417523
Email: info@werkgroeproofvogels.nl
Website: <http://www.werkgroeproofvogels.nl>
Winkel (Roel Zijlstra): email: rhz@wanadoo.nl (zie website voor prijzen)

U kunt onze activiteiten steunen door lid te worden van de WRN. U ontvangt dan drie maal per jaar de Takkeling (februari, juni en oktober). De minimale jaarlijkse bijdrage is Euro 12,-; meer is welkom.

U kunt lid worden door uw bijdrage over te maken op postgiro 76284 t.n.v. Werkgroep Roofvogels Nederland te Eext, o.v.v. "nieuw lid".

Foreign subscription is Euro 15,- per year (3 issues) to be paid in cash (please send to: Sake de Vlas, Heiakkers 3, 9463 TN Eext, The Netherlands).

Tekening omslag door Ulco Glimmerveen (Torenvalken), www.ulco-art.nl

ISSN 1380 - 3735

De Takkeling

Jaargang 14 (2006), nummer 2

Werkgroep Roofvogels Nederland

Adult vrouwtje Wespendief in dreighouding op haar nest met jongen van 12 en 10 dagen oud, 7 juli 2005, Baarn (Henk Jan Ottens). In zeldzame gevallen vliegt een broedende Wespendief niet af tijdens een nestcontrole; ze spreidt dan haar vleugels, draait vertraagd als een parasol in de ronde en geeft bij tijd en wijle een harde klap. *Adult female European Honey-buzzard in threat display on her nest with two chicks of 12 and 10 days old, 7 July 2005, Baarn.*
The occasional breeding bird, like this one, does not leave the nest during a nest visit.

Voorwoord

Hanneke Sevink

We waren het al niet meer gewend, een ouderwets voorjaar. Geen heerlijke zachte lente met begin maart één weekje vorst, zoals in 2005, maar langdurige koude. Hoe dit voor roofvogels uitpakt, begint langzaam duidelijk te worden. De eerste indruk is dat Buizerd en Havik later met de eileg zijn begonnen. We moeten nog zien in hoeverre de kwaliteit van de broedsels is beïnvloed. In mijn onderzoeksgebied is slechts een derde van de buizerdparen tot broeden overgegaan, en deze produceerden vaak niet meer dan twee eieren. Dit hangt achter meer samen met een dieptepunt in de muizenstand dan met de temperatuur, aangezien er tijdens de winter al veel verhongerde beesten werden gevonden. Uit Zeeland komt echter beter nieuws: Henk Castelijns meldt meer broedende Buizerds en grotere legsels (gemiddeld 2.89). Ook de Bruine Kiekendief doet het daar prima met een gemiddelde legselgrootte van 5.1, waaronder vier nesten met zeven eieren! De muizenstand is kennelijk niet overal slecht.

In deze Takkeling weer veel interessants. Onder meer een boeiend artikel van vader en zoon Van Barneveld over hun observaties bij een paartje Wespendif in Utrecht. Het lukte hen om met behulp van telens en telescoop niet alleen de aangevoerde prooien te identificeren, maar ook te becijferen hoeveel tijd het de Wespendif kostte om wespennesten, kikkers en vogels aan te slepen. En Theo van de Mortel heeft zijn jarenlange ringervaring met Boomvalken in Noord-Brabant op papier gezet.

Helaas ook slecht nieuws in deze Takkeling. De roofvogelvervolging neemt zorgwekkende proporties aan; ook loopt het consumptieve en economische gebruik van roofvogels de spuigaten uit (denk aan de pas opgerichte roofvogelmanege waar men een roofvogel kan onderbrengen als ware het een paard). Daar staat tegenover dat politie en AID zich actiever zijn gaan opstellen ten aanzien van opsporing en wets-handhaving. Dat heeft onmiddellijk een aantal aanhoudingen opgeleverd, waaronder in beruchte vervolgingshaarden als Twente, Friesland en Noord-Brabant. Het bewijst te meer dat actieve controle in het veld noodzakelijk. De laatste jaren, met 2006 als voorlopig dieptepunt, hebben vervolgers het tanende toezicht aangegrepen om een slachting aan te richten onder roofvogels (en andere dieren).

Ter afsluiting het mooiste nieuws van dit seizoen: de Zeearend broedt in de Oostvaardersplassen! Voor het eerst in Nederland, en geheel op eigen kracht.

Allen veel plezier toegewenst in het verdere broedseizoen, en tot de volgende Takkeling.

Bespiegelingen van een penningmeester

Sake de Vlas

Eind 2003 attendeerde vogelmaat Kees mij er op dat Rob Bijlsma de financiële- en ledenadministratie onder zijn hoede had genomen en er weer vanaf wilde. Dat was net iets voor mij, volgens Kees; ik was wel "administratief onderlegd". Dat kan Kees gemakkelijk zeggen, want hij laat de administratie van ons inventarisatiegebied graag aan mij over, al meer dan 20 jaar trouwens, maar dat terzijde. Rob wilde inderdaad van de administratie af en op mijn vraag waarom hij het eigenlijk deed was het cryptische antwoord: "iemand moet het toch doen". Nu kun je een heleboel goede dingen aan Rob toeschrijven, maar een ledenadministratie en al helemaal een financiële administratie... Als "antimonetarist" is hij daar niet geschikt voor: het kost hem ook teveel tijd. Tijd die hij liever aan onderzoek, artikelen en literatuur besteedt.

In eerste instantie heb ik alleen de ledenadministratie overgenomen. Aan de slag met een MS-Excel bestand voor het jaar 2004 met 1932 leden. Die hebben allemaal een acceptgiro gekregen. Vervolgens werd aan 706 leden een betalingsherinnering gestuurd en uiteindelijk bleken er 284 wanbetalers te zijn, ofwel 14.7% ontving trouw de Takkelingen van de WRN zonder ervoor te betalen. Een grote opschoning was het gevolg. Voor het jaar 2005 waren de verwachtingen hoog gespannen. Een bijgewerkt ledenbestand, in de laatste Takkeling van 2004 een oproep van Rob om graag voor het einde van het jaar te betalen omdat we een schatting moeten maken voor het te drukken aantal Takkelingen voor februari 2005, kortom een makkie. Het resultaat... 195 betalingsherinneringen gingen de deur uit en 42 leden besloten toch maar niet te betalen. Voor 2006 was alles weer keurig geregeld: een oproep van Rob in de Takkeling 2005(3) en een brief bij de acceptgiro waarin duidelijk gevraagd werd om op tijd te betalen.

Eind december werd de balans opgemaakt; er bleken 281 betalingsherinneringen de deur uit te moeten. Dat is weer een paar avonden doorpoten. Bovendien moeten er 281 postzegels geplakt worden van € 0,39 (dat is dus € 109,59 + een acceptgiro van € 0,10 per stuk + een enveloppe van een paar cent per stuk... sneu geld en veel werk).

Bij de laatste Takkeling van elk kalenderjaar zit een brief + acceptgiro voor de betaling van het volgende kalenderjaar. Dat betekent zes avonden stevig doorwerken om ruim 1500 acceptgiro's (het huidige ledenbestand) uit te draaien en ze vervolgens in drieën te vouwen en in een vensterenvelopje te doen. Dan gaat de hele handel naar onze drukker in Hoogeveen die de vensterenvelopjes als adressering gebruikt bij het insealen van de Takkeling. Vervolgens komen er een heleboel betalingen binnen van de Postbank: stapels (bedankt mensen die tijdig betaald hebben!) Dat is elke keer weer een paar avonden werk; kortom de klus die je op je genomen hebt en dus geen gezeur.

Maar goed, dan komt de Takkeling bij me in de bus en alle mensen die betaald hebben krijgen er ook een. Toch wel een beetje een feest als je de omslag ziet van Ulco en de artikelen doorloopt die er in staan. Het echte lezen moet nog maar even wachten want er komen nog steeds verlate betalingen binnen. Die moeten alsnog een Takkeling krijgen. Ruim 20 heb ik er tot nu toe verstuurd, na ze eerst in een envelop te hebben gedaan, adressering erop, voldoende porto, dan nog bijna 2 km naar de postbus in Gieten op de fiets... Dat kost je zo een middag.

Beste mensen, ik zie helemaal niet tegen werken op, hoor; ik doe het graag. Maar de laat-betalers zouden het me wel een stuk gemakkelijker kunnen maken door op tijd te betalen.

Bij de laatste Takkeling van 2006 (medio oktober) zal weer een acceptgiro zitten met de vriendelijke vraag om zo snel mogelijk te betalen voor 2007. Doe dat alstublieft en maak het leven van jullie administrateur/penningmeester niet onnodig complex. Ik ben maar een simpele ziel en al die toestanden: je zou er bijna stress van krijgen.

Met een vriendelijke groet van de penningmeester die inmiddels ook de boeken- en ledenadministratie voert.

Buizerd, getekend door Ronald Messemaker.

Vervolging van roofvogels in Nederland in 2005

Rob G. Bijlsma en Pedro Zoun

In dit overzicht zijn door mensen veroorzaakte sterfte en vervolging verwerkt, zoals vermeld op de nestkaarten (WRN en SOVON) of doorgegeven aan Algemene Inspectie Dienst (AID), Politie en CIDC-Lelystad. Die laatste categorie, buiten de nestkaarten om, is de laatste jaren geleidelijk aan het opdrogen. Met name van de kant van de AID loopt de bereidheid terug om in actie te komen wanneer (aanwijzing voor) roofvogelvervolging wordt gemeld. Als gevolg daarvan komen tal van onder verdachte omstandigheden gevonden dode roofvogels niet meer bij het CIDC terecht, blijven controles in het veld achterwege of wordt te laat - of onoordeelkundig - ingespeeld op acute meldingen. Een zorgwekkende toestand die de vervolgers in de kaart speelt. In een naschrift zal dan ook kort op de situatie in 2006 worden ingegaan, omdat die aanzienlijk is verslechterd vanwege grootschalige vervolging in het gehele land.

Werkwijze

Vergiftiging en afschot werden op gestandaardiseerde wijze door CIDC-Lelystad onderzocht. De eerste onderzoeksstap omvat sectie, in een aantal gevallen aangevuld met röntgenologisch en/of microbiologisch onderzoek. Macroscopisch onderzoek aan krop en maaginhoud is van belang bij het vaststellen van vergiftiging en het opsporen van de mogelijke bron en toedracht. Aanwezige hagelkorrels of kogels worden uit het kadaver verwijderd en verzameld als bewijsmateriaal en/of voor eventueel onderzoek op lood. De tweede onderzoeksstap behelst chemisch-toxicologisch onderzoek. Op basis van de anamnese en de bevindingen van de eerste onderzoeksstap worden inzendingen aangemerkt voor vervolgonderzoek, met specifieke analyses op strychnine en/of alfachloralose (Zoun 2004).

De verstoring van roofvogelnesten wordt bijgehouden door de nestcontroleurs en inventariseerders van territoria. Er wordt gekeken naar duurzaamheid van territoriumbezetting, nestgebruik, loopsporen richting nest, klimsporen, afgebroken takken, afschotsporen, schade toegebracht aan nesten, eieren en/of jongen, en andere vreemde zaken. Dit wordt apart op de nestkaart vermeld. Ook worden meldingen en opmerkingen van omwonenden opgetekend; deze kunnen licht werpen op duistere praktijken, zoals verstoringen van nesten (wat wij zelden voor onze ogen zien gebeuren, maar waarvan we de sporen wel aantreffen). De handleiding van Hugh Jansman (2001) wordt aangehouden waar het de interpretatie van sporen betreft. In vervolgingshaarden hebben ervaren roofvogelaars inmiddels allerlei verfijningen op die handleiding in de praktijk geleerd.

Resultaten

Vergiftiging

Vergiftiging, of pogingen daartoe via uitgelegd vergiftigd aas, werden in 2005 het gehele jaar door geconstateerd met een piek in winter en vroege voorjaar: 15 gevallen in januari, 4 in februari, 5 in maart, 10 in april, 2 in juni, 3 in juli, 4 in augustus, 1 in september, 4 in oktober en 4 in december. Of de ruimere spreiding over het jaar een nieuwe trend is, zal de komende tijd moeten blijken (zie ook Bijlsma 1993, voor een vergelijking met het recente verleden).

De verspreiding van vergiftigingen binnen Nederland laat opmerkelijke hiaten zien waarvan we helaas niet weten hoe reëel die zijn. De vaste provincies waren in 2005 weliswaar vertegenwoordigd, maar de gebrekkige doorstroom van dode vogels uit de regio (vooral Oost, Zuid en West) naar CIDC Lelystad maakt het steeds moeilijker om een beeld te schetsen van wat waar er gaande is. Rond de onderstaande locaties werden in 2005 vergiftigde roofvogels, en vaak ook vergiftigd aas, aangetroffen:

Drenthe: Steenbergen;

Friesland: Akkrum, Jubbega;

Groningen: Baflo, Tinallinge;

Overijssel: Nutter, Ootmarsum, Weerselo;

Gelderland: Brummen, Oldebroek;

Zeeland: Philippine, Rilland;

Noord-Brabant: Aarle-Rixtel, Deurne, Groeningen, Neerkant, Oerle;

Limburg: Beringe, Spaubeek.

Een aantal van deze plekken zijn oude bekenden (Bijlsma *et al.* 1998-2005; van Lieshout *et al.* 1997) en kenden soms ook een fors aantal nestverstoringen. Andere zijn nieuw of een tijdje niet in het nieuws geweest (in het verleden soms wel genoemd; zie literatuurlijst).

Deze lijst van vergiftigingen had gemakkelijk langer kunnen zien indien de AID meer dode roofvogels bij het CIDC-Lelystad had ingeleverd. Een frappant voorbeeld komt uit Reusel-De Mierden, waar de plaatselijke opsporingsambtenaar in 2005 maar liefst 36 vergiftigde Buizerds en 2 dito Haviken achterhaalde. Hiervan zijn alleen de Haviken doorgestuurd. Dat het bij de Buizerds om vergiftiging ging, en niet om verhongering, werd door de betreffende ambtenaar geconstateerd aan de hand van proefjes met watervlooien (zie Bijlsma 1993: pagina 55). Omdat van deze gevallen sectierapporten ontbreken, is het niet mogelijk ze toe te voegen aan de lijst van het CIDC. Het is van wezenlijk belang dat vergiftiging door een onafhankelijk instituut via standaardprotocollen wordt geconstateerd en vastgelegd.

De op naam gebrachte gifsoorten hadden betrekking op aldicarb, carbofuran en parathion (zie hieronder). Deze middelen vinden (of vonden) voor een deel in sterk verdunde vorm legale toepassing in de land- en tuinbouw, maar zijn in niet-verdunde vorm erg giftig. In met gif bewerkt aas werden dezelfde middelen aangetroffen, namelijk 5x aldicarb en 16x carbofuran. Als aas werd het volgende gebruikt: 2x fazant, 3x

wilde eend, 1x postduif, 4x houtduif, 8x duif, 1x ree, 1x vis en 1x vlees. Dit zijn bijna allemaal jachtgerelateerde dieren, een duidelijke aanwijzing in welke hoek de daders moeten worden gezocht.

2003: 28 aldicarb, 6x alfachloralose, 5x carbofuran, 8x parathion en 7x granulaat;

2004: 16x aldicarb, 10x carbofuran, 1x granulaat, 9x parathion en 1x mevinfos.

2005: 15x aldicarb, 17x carbofuran en 3x parathion.

Figuur 1. Kwantitatieve verspreiding (per 5x5 km hok) van opzettelijke nestverstoringen in Nederland in 2005. Stipgrootte oplopend van resp. 1, 2 naar 3 gevallen; vierkant ' 8 gevallen. *Quantitative distribution (5x5 km) of nests deliberately disturbed in The Netherlands in 2005; provinces are shown by boundaries. Dot size resp. 1, 2 and 3 cases; squares ' 8 cases.*

Vergiftiging, veelal via opzettelijk uitgelegd aas, is al vanaf midden jaren negentig (samen met nestverstoring) een belangrijke methode om roofvogels te vernietigen (Tabel 1). De jaarlijkse aantalsvariatie wordt bepaald door verschillen in zoekintensiteit (denk bijvoorbeeld aan de afsluiting van gebieden ten tijde van de vogelpest in 2003), en aan de bereidheid van waarnemers om zaken door te geven (verminderend als gevolg van geringe steun van de kant van de overheid).

Tabel 1. Doodsoorzaken van roofvogels in relatie tot menselijk handelen in Nederland in 1975-2005 (bronnen: CIDC-Lelystad, WRN). *Causes of death of raptors in The Netherlands in 1975-2005 (sources: CIDC-Lelystad, WRN).*

Doodsoorzaak <i>Cause of death</i>	Gif <i>Poison</i>	Klem/doodslag <i>Trap/killed</i>	Afschot <i>Shot</i>	Nestverstoring <i>Nest disturbance</i>
1975-88	621	2	69	145
1989	21	?	?	?
1990	20	?	?	?
1991	61	?	?	?
1992	76	0	5	?
1993	33	2	7	?
1994	13	2	6	26
1995	65	4	13	9
1996	106	9	18	139
1997	176	10	13	62
1998	91	0	7	105
1999	80	4	4	88
2000	33	2	3	129
2001	21	0	0	80
2002	50	1	3	58
2003	54	1	0	81
2004	37	0	0	85
2005	35	0	0	114

Tabel 2. Doodsoorzaken van roofvogels in relatie tot menselijk handelen in Nederland in 2005. *Causes of death of raptors, inflicted by humans in The Netherlands in 2005.*

Soort <i>Species</i>	Gif <i>Poison</i>	Klem/kooi <i>Trap</i>	Afschot <i>Shot</i>	Nestverstoring <i>Nest disturbance</i>
Bruine Kiekendief <i>Circus aeruginosus</i>	0	0	0	11
Havik <i>Accipiter gentilis</i>	8	0	0	20
Sperwer <i>A. nisus</i>	1	0	0	6
Buizerd <i>Buteo buteo</i>	26	0	1	70
Torenvalk <i>Falco tinnunculus</i>	0	0	0	7
Totaal <i>Total</i>	35	0	1	114

Afschot

Het afschieten van roofvogels onttrekt zich goeddeels aan ons registratiesysteem. Dat het desondanks geregeld voorkomt, bewijzen de meldingen die we binnenkrijgen maar waarvan geen aangifte wordt gedaan (vaak om intimidatie en bedreiging te voorko-

men, soms door laksheid). De kans dat wij een doodgeschoten roofvogel vinden, is miniem (waarschijnlijk de reden dat afschot veelvuldig zal plaatsvinden), omdat de daders hun tijd en plaats voor het uitkiezen hebben, deels gesteund worden door hun omgeving en de sporen van hun misdaad weghalen (de dode roofvogel).

In Friesland wordt de laatste jaren steeds vaker op bezette nesten geschoten. Niet, zoals in het verleden, met een hagelgeweer (waarvan de inslagsporen goed in nest en nestboom zijn terug te vinden; Jansman 2001), maar met kogelgeweer. Om dat laatste te constateren, moeten waarnemers nauwgezet kijken. Onderstaand een aantal goed beschreven gevallen uit Friesland, daterend uit 2005 maar vaak met een lange geschiedenis daaraan voorafgaand (C. de Vries):

Duurswouderheide: nest met oude hagelinslag, op 2 juni een nieuw gat ter grootte van een pinkpinkgrootte. Dit betreft een vaste rampplek waar in 1994-2000 elk jaar met hagel op alle nesten (ook oude) werd geschoten. In sommige jaren werden meer dan 10 nesten in bosje van 12 ha beschoten, inclusief nesten van zwarte kraai, ransuil, Havik en Buizerd.

Beakendyk: opvallend nest op 50 m van openbare weg dat door drie betrouwbare omwonenden in de gaten werd gehouden. Op 16 april nog niet verstoord, op 24 april waarschijnlijk al verstoord? Een nestcontrole op 26 april toonde dat het nest met een kogelgeweer was beschoten. Beschadiging aan takken pasten exact in de baan van het schot door de nestbodem. De bekleding van het nest was opgewipt. Het vrouwtje mist toppen van minimaal twee staartpennen; op 13 april was haar staart nog intact. Een buurtbewoner hoorde op 22 april om 21.40 uur een schot.

Wijnjeterperschar: op 23 maart vloog een mannetje Buizerd met beschadigde hand (minstens 5) - en staartpennen moeizaam rond; op 15 maart was hij nog ongeschonden. Alle beschadigingen lagen in zelfde lijn, waaruit bleek dat hij in zittende positie van de rechterkant moet zijn beschoten. Op 25 mei lagen hier 3 kapotte eieren onder het nest. Nest is 1-2 weken eerder beschoten met kogel, getuige grote gat van 10 cm door het midden van de kom en de flinke beschadiging aan een tak. Hagelinslag van 2004 teruggevonden in andere takken. Een nest van een zwarte kraai op 280 m afstand was eveneens beschoten (mocht op dat moment nog niet worden bejaagd).

De Mersken: nest Buizerd mislukt. Op 18 oktober gecontroleerd: is beschoten, gezien gat aan de westzijde van het nest en de omhoog gedrukte bekleding aan die kant. In dezelfde houtwal werd in 1998 en 2000 (mogelijk idem 1995) een Buizerd verstoord.

De Mersken: nest Buizerd bleek bij controle op 18 mei te zijn mislukt. 3-4 weken eerder had graafwerk onder de nestboom plaatsgevonden (kraan aldaar half april), waarbij grond tegen de nestboom was geplaatst. Nest van het buurpaar in dezelfde houtwal is doorschoten.

De Mersken: doorschieting van een buizerdnest in 1996, 1998, 2000. In 1998 is hoogstwaarschijnlijk op een alarmerende Buizerd geschoten getuige een kapotte armpen. Op 4 mei werden 's avonds jagers in het betreffende jachtveld gezien (700 ha). Op 5 mei bleek het buizerdnest te zijn doorschoten met een kogel. In de slootkant werden verse voetstappen op 5 m van de nestboom gevonden, evenzo platgetrapt gras aan de oostzijde van het nest, de enige positie van waaruit het nest was te beschieten. Duidelijke loopsporten getraceerd door het grasland langs de oostzijde van de houtwal naar het 100 m verderop liggende betonpad. In de bodem van het buizerdnest zat een ringmusnest dat op een haar na werd geraakt. De

basis van het buizerdnest (nestkom 20 cm hoger) had een gat van 10 cm aan de oostzijde. Bij het naburige zwarte kraaienpaar lag een uit het nest geschoten jong op de grond. Ook hier verse loopsporen en duidelijke schade aan het nest (jacht op zwarte kraai op dat moment verboden). In de afgelopen 12 jaar zijn hier vrijwel alle broedpogingen van Buizerds in deze SBB-houtwal met een schot hagel bestreden.

De Mersken, Hogedam: op 18 mei alarm en één stuk ei in het nest; het andere ei is verdwenen. Nest scheefgezakt, mogelijk doorschoten. Op 4 mei jagers in dit bosje gezien. Ook in 1996 en 1998 werden hier buizerdnesten doorschoten.

De Mersken, Hogedam: bij controle op 5 mei bleek zeer recent tegen de nestboom van een Buizerd te zijn getrapt (verse modderige voetafdruk zichtbaar). Waarschijnlijk heeft het stiekeme gedrag van het buizerdvrouwtje meer ellende voorkomen. Deze locatie kent een lange historie van vervolging (vergif, klem, afschot, uithalen), in hetzelfde jachtveld als eerdere verstoringen hierboven.

Bovenstaande betreft een nauwgezet, en jarenlang, onderzocht gebied waar roofvogelaars exact weten welke roofvogels waar broeden, om welke individuen het gaat, wanneer ze met de eileg zijn begonnen, enzovoort. Maar ook elders duiken meldingen van afschot op, zoals in de gemeente Reusel-De Mierden: hier was een Buizerd het slachtoffer (M. Pijs). Van andere wordt geen officiële melding gedaan, zodat wij er verder weinig mee kunnen.

Een elegante oplossing voor een agressieve Buizerd die haar nest verdedigt, bedacht door de gemeente Ede; nabij de Kreelse Plas, 7 juli 2005 (Rob Bijlsma). *Sign erected to warn passers-by that the local Common Buzzard aggressively defends her nest.*

Hoewel de mond vol hebbende over normen en waarden sanctioneert de overheid in sommige gevallen afschot van Buizerds. Zonder de betrouwbaarheid te checken van meldingen van agressieve Buizerds (of al te makkelijk afgaand op beweringen), en zonder serieus werk te maken van alternatieve opties (al worden die pro forma wel genoemd), antwoordt Minister Veerman op vragen van mevrouw Schreijer-Pierik (CDA) dat het mogelijk moet zijn om per direct een Buizerd af te schieten wanneer deze mensen aanvalt. Mocht toestemming voor afschot te lang duren, kan hij zelfs persoonlijk worden gebeld zodat hij de zaak snel met de provincie kan regelen (uittreksel plenaire debat over wetsvoorstel 29.448, wijziging Flora- en Faunawet). Gelukkig zijn er ook gemeenten die een elegantere oplossing bedenken (zie bijgaande foto). Even effectief, en rekening houdend met het feit dat zo'n Buizerd ook recht van leven en voortplanten heeft (een gedachte die merkwaardigerwijs juist bij het CDA als onverteerbaar wordt gezien; erg veel compassie met andere levende wezens dan mensen is daar niet te bespeuren).

Nestverstoring

Naast vergiftiging is tegenwoordig nestverstoring de methode om roofvogels aan te pakken. Omgerekend naar het aantal per soort ingeleverde nestkaarten (zie Bijlage 1 in Bijlsma 2006) werd in 2005 0.7% van de Torenvalken verstoord, 1.3% van de Sperwers, 3.9% van de Haviken, 4.0% van de Buizerds en 6.8% van de Bruine Kiekendieven.

De ruimtelijke spreiding van nestverstoringen vertoont concentraties in Friesland (zuidwesthoek en midden; de straffe vervolging rond Franeker en Bolsward komt bij gebrek aan roofvogelaars in die hoek niet tot uiting), oostelijk Noord-Brabant en Goeree-Overflakkee (Figuur 1). Leegtes op deze kaart hoeven niet op het ontbreken van verstoring te duiden. Twente is daar een goed voorbeeld van: zolang hier nauwelijks nesten van binnenkomen, kunnen we de duidelijke aanwijzingen voor nestverstoringen niet hard maken.

De meest voorkomende verstoringen hadden betrekking op het moedwillig vernielen van nesten, bij herhaling verstoren van broedende oudervogels, met vuurbuiks doorschieten van nesten (vooral in Friesland), tot zelfs het afknippen van de koppen van nestjongen (Bruine Kiekendief, De Deelen in Friesland; Kleefstra & Kleefstra 2005). Plaatselijk lijkt geen middel te worden geschuwd om verstoringen te veroorzaken, van het omzagen van nestbomen tot het "op één ei zetten" van soorten die geacht worden "te talrijk" te zijn, schudden of doorprikken van eieren, afschot, nestvernieling, omzagen nestboom en afjagen van broedvogels in de schemering of 's nachts (ook hier weer: Friesland als onbetwiste koploper).

Een deelstudie: Limburg en de verdwijning van Haviken

In de provincie Limburg werd voor 1990-97 het aantal paren Buizerds op 730 gesteld, dat van Havik op 220 (van Noorden & Schols 1999). De huidige situatie wijkt daar sterk vanaf. Zowel Buizerd als Havik zijn sterk afgenomen, de laatste is zelfs meer dan gehalveerd. Dat blijkt onder meer uit de leegloop van tal van gebieden waar voorheen altijd paren werden opgespoord ten behoeve van het ringonderzoek van de Werkgroep

Roofvogelbescherming Limburg (Jo Erkens c.s.).

In 2005 bleken de volgende gebieden vrij te zijn van Haviken: het Gerendal tot in Gulpen, het Leudal en omgeving (>1000 ha), Savelsbos, grote gebieden rond Sevenum, Grubbevorst, Well en Wellerslooi, Tungalroy, Stramproy, Ell, Haler en Hunsel. De streek tussen Arcen en Velden is bijzonder verdacht; van de 15 paren Havik die hier normaliter worden aangetroffen zijn nog slechts enkele over. Hetzelfde geldt voor de streek tussen Susteren en Vlodrop. Daarnaast zijn er verspreid nog diverse gebieden waar Haviken goeddeels zijn verdwenen (Figuur 2). In veel van deze gebieden worden ook aantalsdalingen van de Buizerd gemeld.

Figuur 2. Gebieden in Limburg waar de Havik recent als broedvogel is verdwenen (gearceerd), met vervolging als belangrijkste oorzaak. *Regions in the province of Limburg (hatched) where recently Northern Goshawks declined steeply or completely disappeared as a breeding bird, mostly because of raptor persecution.*

De aantalsdaling van de Havik in geheel Limburg ligt in de orde van grootte van 60-70%. Omdat de resterende paren nog steeds overwegend 4-legsels produceren (Bijlsma 2006; Tabel 11) lijkt voedselschaarste als oorzaak minder belangrijk dan op de Veluwe (Rutz & Bijlsma 2006). Er zijn talloze aanwijzingen voor een breed georkestreerde, jachtgerelateerde vervolging: gebieden zonder jacht kennen geen afname van Haviken, waar foute jachtopzichters verdwijnen keren Haviken terug, vergiftiging, verstoringen, uitspraken van lokale jagers, en verweving van jacht en toezicht (waardoor meldingen van roofvogelvervolging niet tot rechtsvervolging leiden, en veroordelingen succesvol uit de lokale pers worden geweerd; dit is ook in Friesland de gangbare praktijk, zodat voor het grote publiek verborgen blijft op welke schaal dagelijks aan illegale vervolging wordt gedaan).

Discussie

De gegevens van de afgelopen decennia wijzen niet op een terugloop in de vervolging. Sinds vervolging van roofvogels op de agenda is geplaatst (Burgers *et al.* 1976, Over & Klomp 1981, van Ooijen 1985, Baars & Over 1989), en tot massale aandacht leidde in de jaren tachtig (oprichting van de voorloper van de WRN in 1982) en negentig (zie literatuurlijst, met een reeks van artikelen in uiteenlopende tijdschriften en boeken), leek vervolging vanaf de late jaren negentig op veel plaatsen te verflauwen. Deze ontwikkeling is de laatste jaren in zijn tegendeel verkeerd. Momenteel is de vervolging grootschaliger, grover en georganiseerder dan ooit tevoren in de afgelopen decennia. Het lijkt geen twijfel dat de invoering van de Flora- en Faunawet, in combinatie met de ontmanteling ervan in de Tweede Kamer, hier voor een belangrijke deel debet aan is. Deze wet heeft voor een aanzienlijke versoepeling gezorgd van de tot dan toe vigerende regels: aanvankelijke stopzetting van jacht op vos en kraai omgezet in vrijgeven van de jacht met rabiate vervolging als resultaat, gebruik van kraaienvangkooien en ekstervallen toegestaan zonder enige controle (voorheen op naam geregistreerd voor vaste locatie met verplichting om bijvangsten door te geven), jacht op vos met lichtbakken (leidend tot grote nachtelijke onrust en sterke toename van illegale praktijken) en verweving van jacht en toezicht (veel vervolging is jacht-gerelateerd, terwijl diezelfde jagers vaak moeten toezien op naleving van de Flora- en Faunawet). Tegelijkertijd werd toezicht op de Groene Wetten in het landelijke gebied sterk verminderd; vervolgers hadden dit snel in de gaten en grepen hun kans. Tenslotte dachten de weidevogelbeschermers in het predatieonderzoek van Alterra en SOVON een bewijs van hun stelling te vinden dat predatoren verantwoordelijk zijn voor de achteruitgang van weidevogels (Teunissen *et al.* 2006). Kennelijk is dat tevens de aanleiding geweest er nog een schepje bovenop te doen waar het de vervolging van predatoren betreft, inclusief een hausse aan illegale en misdadige activiteiten. Doordat vervolgers onderling de foefjes doorgeven hoe roofvogels om zeep kunnen worden gebracht zonder duidelijke sporen na te laten, is de pakkans verkleind. Dat laatste wordt versterkt door afnemend toezicht van Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten en de landschappen in de terreinen die zij onder hun hoede hebben, en een verminderde inspanning van

politie en AID bij de handhaving van de Groene Wetten (haaks staande op de bewering van minister Veerman in antwoord op vragen van Marijke Vos, persbericht Ministerie van LNV, 15 mei 2006). In 2006 is hier overigens wel enige verandering ten positieve in gekomen, mogelijk naar aanleiding van het persrumoer dat uitbrak door het persbericht dat de WRN in maart 2006 uitbracht om de toenemende vervolging, en het gebrek aan controle, voor het voetlicht te brengen.

De kans om vervolging vast te stellen hangt van toevalligheden aan elkaar: zitten er in een bepaald gebied (roof)vogelaars, geven die verdachte zaken door, hoe zijn de contacten van AID en politie met de lokale bevolking, hoe is de toegankelijkheid van een gebied (eigendomsgrenzen, al dan niet toegankelijk). Lang niet alle dode roofvogels komen uiteindelijk bij het CIDC-Lelystad terecht omdat de kosten van onderzoek hoog zijn en een drempel is opgeworpen om de toestroom van roofvogels in te dammen (alleen die vogels worden ingeleverd waarbij een gerede kans bestaat het strafonderzoek succesvol af te ronden, een vrijwel onmogelijke opgave).

Voor de nestverstoringen is het verhaal ook gecompliceerd. Door de ruime spreiding van nestvondsten over het land, de grote steekproef (jaarlijks 2500-4400 nesten) en de gestandaardiseerde manier van werken in tal van gebieden door dezelfde personen en groepen, zou nestverstoring redelijk gemonitord moeten kunnen worden. Toch is dat maar beperkt het geval. Met deze vorm van registratie onderschatten we het werkelijke probleem, omdat niet alle verstoringen ook daadwerkelijk als zodanig (kunnen) worden geregistreerd. Sommige verstoringen zijn flagrant, andere echter gecamoufleerd en nauwelijks met zekerheid vast te stellen. Bovendien, overal waar roofvogelaars regelmatig hun gezicht laten zien, is de kans groot dat de daders zich gedeist houden, elkaar waarschuwen en uitgekookter te werk gaan. Hierdoor wordt vaststelling van verstoring moeilijker, wat niet hetzelfde is als dat er geen vervolging zou plaatsvinden. Dit valt goed af te lezen aan Friesland, waar de daders zich dusdanig gedragen voelen door hun omgeving dat ze tamelijk onverbloemd voor hun praktijken uitkomen (algemene uitlatingen over de wenselijkheid van het uitroeien van predatoren staan openlijk en bij herhaling in de regionale en lokale kranten; zie hieronder); niet voor niets is hier illegale vervolging provinciewijd gemeengoed.

Met onze manier van registreren kunnen we een aardige schatting maken van wat er jaarlijks **minimaal** aan roofvogelnesten wordt verstoord. Nemen we de meest recente populatieschattingen van de betreffende soorten voor geheel Nederland (Bijlsma 2006) als uitgangspunt, gaan we ervan uit dat dit een representatieve steekproef behelst (per soort worden 7-100% van alle nesten gevonden en gecontroleerd, en dus een alleszins gerechtvaardigde stelling), en slaan we het aandeel verstoringen per soort om naar de landelijke populatie (aantal verstoorde nesten op het totale aantal binnengekomen nestkaarten), dan zouden er in 2005 landelijk minimaal 42 nesten van Torenvalken, 52 van Sperwers, 64 van Haviken, 77 van Bruine Kiekendieven en 400 van Buizerds (totaal 635) zijn vernield. Gezien de strenge beoordeling van wat als verstoring wordt aangeduid (alleen nesten met harde aanwijzingen voor verstoring zijn meegeteld), kunnen de werkelijke aantallen veel hoger liggen. Deze rekensom ligt boven het langjarig gemiddelde van 560 verstoorde nesten (berekend over 1996-2005), waarbij de trend na 2001 een duidelijk stijgende lijn vertoont. Ook in dit geval geldt: door de

aanwezigheid van honderden roofvogelaars in het veld en de publiciteit en verontwaardiging rond vervolging (alleen in Friesland suggereren de ingezonden stukken in de krant dat uitroeien van 80% van de rovers als heel normaal wordt beschouwd, zelfs wenselijk) zijn de vervolgers steeds gewiekster geworden. Daardoor wordt het probleem niet kleiner, alleen minder inzichtelijk en moeilijker op te sporen (zoals bij veel andere milieucriminaliteit; zie het misbruik van bestrijdingsmiddelen: Verstallen & Zijlmans 1999). De werkelijke trend kan dus beduidend negatiever zijn dan het toch al sombere bestaande beeld.

Naschrift voor 2006

Inmiddels zijn we door de recente feiten ingehaald. De vervolgers, en tot nu toe zijn dat B voor zover gepakt - overwegend jagers en weidevogelbeschermers, hebben afgelopen winter en voorjaar massaal huisgehouden. Er wordt op ongekende schaal aan nestvernieling gedaan, afschot gepleegd en vergif uitgelegd. Het antwoord van Minister Veerman op kamervragen van Marijke Vos van Groen Links (persbericht Ministerie van LNV, 15 mei 2006) zegt dan ook meer over hoe de werkelijkheid zou moeten zijn (formeel alles netjes geregeld en voldoende toezicht), dan dat wordt ingegaan op het probleem van toenemende vervolging van roofvogels en andere predatoren, gebrek aan toezicht, en belangenverstrengeling. Zijn eindconclusie, dat voldoende toezicht op de naleving van de Flora- en Faunawet door inzet van controlecapaciteit vanuit de AID, maar ook vanuit politie en provincie, is verzekerd, is een fraai staaltje vrome hoop. En een gotspe, afgaande op de werkelijkheid.

Die werkelijkheid is namelijk een geheel andere. Alleen al voor Noord-Nederland zijn er in de eerste drie maanden van 2006 79 roofvogels als vergiftigd geanalyseerd door het CIDC-Lelystad. Dat is ruim twee keer zoveel als in 2004 of 2005 voor geheel Nederland (zie hierboven, Tabel 1). Het aantal doodgevonden roofvogels in 2005/06 loopt inmiddels in de honderden; vele daarvan konden niet nader worden onderzocht omdat ze al te zeer verrot waren (kunnen dus ook een natuurlijke dood zijn gestorven, zeker gezien de zeer lage muizenstand in de winter van 2005/06). Uit grote delen van het land (Groningen, Friesland, Texel, Drenthe, Twente, Flevoland, Limburg, Noord-Brabant, Zeeland) komen berichten binnen dat er fors wordt huisgehouden onder roofvogels (en ander "ongedierte" als marters, bunzings, vossen, dassen, kraaien), zowel overdag als 's nachts. Dat laatste wordt in de hand gewerkt door afgifte van vergunningen om met lichtbakken om vossen te mogen schieten (die bij gebrek aan schadelijkheid ten aanzien van weidevogels, zoals zichtbaar geworden in de weidevogelrapportage van Alterra en SOVON [2006], tegenwoordig in Drenthe schadelijk voor de volksgezondheid worden genoemd en dus bejaagbaar blijven). Niet gehinderd door wie dan ook nemen deze "jagers" de kans waar ook andere beesten op te ruimen, waaronder roofvogels. Evenzo dringen ze terreinen binnen waar ze niet mogen komen, zoals van Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten en It Fryske Gea, om ook daar vossen, kraaien en roofvogels op te ruimen. Geen haan die ernaar kraait, simpelweg omdat het weinige toezicht 's nachts helemaal afwezig is. Daarnaast hebben veel weidevogelbeschermers zich opgeworpen als de redders van de weidevogels. Regionaal, maar in het

bijzonder in Friesland, ruimen deze "beschermers" alles op wat ook maar enigszins een gevaar voor Kieviten en grutto's kan opleveren. Deze handelwijze wordt bevorderd doordat boeren per Kievit- of gruttolegselsubsidie krijgen (oplopend tot 600 euro per ha); daarmee worden roofvogels en legselsbelagers directe concurrenten van boeren, wat onvermijdelijk tot roofvogelvervolgging leidt (ook in natuurgebieden, zoals van Natuurmonumenten op Texel; Noord-Hollands Dagblad 4 mei 2006).

Zonder een compleet overzicht te willen leveren van 2006 (daarvoor zij verwezen naar het jaaroverzicht dat in de eerste Takkeling van 2007 zal verschijnen), hier alvast een bloemlezing van recente voorvallen (en bedenken: de overgrote meerderheid van de gevallen wordt slinks uit de kranten gehouden):

- Friesland: Grutto-project, Roofvogels grote boosdoeners (kop in Leeuwarder Courant 7 december 2005): ingezonden brief van S. Sieperda, die stelt dat het bedroevende resultaat van het Grutto-project al bij voorbaat zeker was. "Want als wij met elkaar niet bereid zijn 80 procent van de roofvogels te ruimen, zullen alle maatregelen die we treffen mislukken. Ook de vos als pure moordenaar hoort niet thuis in de vogelweidegebieden." Een veelgehoorde stem binnen Friesland, zoals ook blijkt uit de reactie van J.T.J. Bouma, zichzelf noemende natuurliefhebber en AOW-boer, in de Leeuwarder Courant van 27 december 2005: "De man dy't stelt dat it oantal predatoren mei tachtich persint werom brocht moat, sille de greidefûgels in kâns ha, hat it by it rjochte ein." En als reactie op het proces-verbaal dat een Fries kreeg naar aanleiding van de vangst van roeken in een vangkooi: "De man mei syn aksterkoaien yn Harich krige in boete mar hy hie in lintsje ha moatten. Lokkrich binnen der in hiele protte fangers oer, oars hiene der no noch mear rôvers west." Dat laatste klopt inderdaad: er wordt in Friesland, en elders in het land, massaal misbruik gemaakt van kraaienvangkooien (zie ook hieronder). Ook A.A. Schoustra, in dezelfde krant, doet een duit in het zakje: S. Sieperda hat gelyk. Tachtich persint fan predatoren ôpromje."
- Reusel-De Mierden (NB): Honderden roofvogels vervolgd (kop in Eindhovens Dagblad, 12 april 2006). Ook slachtoffers onder bunzings, wezels, egels, honden, katten. De handhaver Openbaar Beleid die deze zaken achterhaalde en aan de orde stelde is bedreigd en geïntimideerd, en er wordt serieus overwogen hem een andere functie te geven omdat "hij zijn kruid verschoten zou hebben". Doet eindelijk iemand zijn werk goed, word(t)en de dader(s) in bescherming genomen en krijgt de betrokken ambtenaar op zijn donder.
- België, net aan de andere kant van de grens ter hoogte van Reusel-De Mierden: in eerste drie maanden van 2006 al 98 meldingen van roofvogelvervolgging, niet alleen Buizerds, Haviken en Sperwers maar ook Rode Wouw en Blauwe Kiekendief. Deels gedood door afschot (Eindhovens Dagblad, 12 april 2006);
- Aarle-Rixtel/Beek en Donk (NB): Jagers gepakt voor doden roofvogels (Brabants Dagblad, 20 april 2006): twee jagers uit Aarle-Rixtel en één uit Beek en Donk werden door de AID aangehouden, verdacht van misbruik van kraaienvangkooien (met kraaien en Buizerd erin) en uitleggen van vergiftigd aas (gif en dode duiven aange troffen in woning). Deels zelfde geval als hieronder.

- Laarbeek (NB): man op heterdaad betrapt door AID bij doden van Havik, gevangen in een met duiven uitgeruste vangkooi. Een Buizerd en kraaien in dezelfde kooi konden worden losgelaten. Bekende de afgelopen jaren meerdere roofvogels te hebben gedood om de wildstand te bevorderen (19 april 2006: <http://www.aid.nl/AIDNIEUWS0630.htm>);
- Landgoed Oldenzaal (OV), eigendom Natuurmonumenten: in eerste maanden van 2006 werden 29 roofvogels en een steenmarter vergiftigd aangetroffen (Trouw, 14 april 2006). Naar aanleiding hiervan werd midden mei een 52-jarige man aangehouden; de politie sluit jachtbelangen niet uit (H. Bouwmeester).
- Hollandsche Veld & Elim (DR): adulte Buizerd geschoten (H. Moorlag);
- Jacht op 'krombekken' weer geopend; melding van grootschalige vervolging in Limburg, vooral van Havik en Buizerd (Dagblad De Limburger 13 mei 2006);
- Waalwijk (NB): bij 67-jarige man werden 265 ingevroren roofvogels in beslag genomen, naast 60 geprepareerde beschermde vogels (AD, 28 april 2006);
- Zeeland: twee vergiftigde Buizers gevonden in Zeeuws-Vlaanderen, eieren van Bruine Kiekendief weghalen op Schouwen-Duiveland; doden van roofvogels komt steeds vaker voor (H. Castelijns in PZC, 28 maart 2006);
- Zeeuws-Vlaanderen (Z): Buizerd en Blauwe Kiekendief vergiftigd (PZC, 24 februari 2006);
- Texel (NH): vervolgen prikken van eieren moeilijk (Noord-Hollands Dagblad, 4 mei 2006): in natuurgebied Dijkmanshuizen werden in nesten van Bruine Kiekendief en grauwe ganzen de eieren doorgeprikt door drie boeren die aldaar land hadden gepacht; de - overigens herkende - daders konden vluchten;
- Noordoostpolder (F): 2 nestbomen van Sperwer en 2 dito van zwarte kraai omgezaagd; eerder al nestbomen van Buizerd omgezaagd. Vers dode vrouw Havik gevonden, mogelijk vergiftigd (R. van der Ploeg).

Toezichthouders

Tot slot nog iets over de toezichthouders en de naleving van de Flora- en Faunawet. Volgens Minister Veerman is de controlecapaciteit voldoende om die naleving te verzekeren, een stelling die hij uitsluitend onderbouwt door aan te geven wat er formeel is geregeld. De dagelijkse praktijk is echter bedroevend. Evenmin maakt hij duidelijk waarom hij denkt dat de aanhoudingen in 2005 en 2006 niet het topje van de ijsberg zijn. Naar onze ervaring wordt er plaatselijk inderdaad goed toezicht gehouden door gekwalificeerde en betrokken AID-ers en BOA's (en alle lof voor deze mensen, die het niet makkelijk hebben). Helaas moet daar onmiddellijk aan worden toegevoegd dat het maar al te vaak voorkomt dat goed ingevoerde opsporingsambtenaren binnen enkele jaren worden overgeplaatst. De vaak moeizaam verkregen expertise en opgebouwde contacten, zo noodzakelijk in deze ingewikkelde materie, worden daarmee in één klap teniet gedaan. Dit fenomeen is met name zichtbaar bij de AID, maar speelt ook in gemeenten en bij de politie. Voor de veldmensen van de WRN is dit uitermate frustrerend (overigens: óók voor de betrokken ambtenaren), omdat het de effectiviteit van controles aantast. Bovendien moeten wij telkens opnieuw tekst en uitleg geven van de meest basale zaken aangaande vervolging (via cursussen, één-op-één gesprek-

ken, uitwisseling van veldkennis en lokale kennis). Dit patroon van overplaatsing van goed ingewerkte ambtenaren is inmiddels een karakteristiek van de AID geworden, en lijkt welhaast opzettelijk. Het ware beter deze kennis en betrokkenheid te koesteren en te voeden, in plaats van te neutraliseren door middel van overplaatsing naar andere afdelingen, of zelfs opheffing (zoals indertijd is gebeurd met de veldpolitie).

De massale inzet van politie en toezichthouders indien mensen gevaar lopen, zelfs als dat evidente onzin is zoals tijdens de hype rond de vermeende poema op de Veluwe (Hindekamp, gemeente Ede, 16 juni 2005; Rob Bijlsma), staat in schril contrast met de gebrekkige of ontbrekende inzet ten behoeve van bescherming van andere dieren. *Surveillance of police and nature conservancy personnel is strongly biased in favour of humans, rather than including other animals as well; here a sign put up to warn visitors of a fictitious puma, a hype created around a non-existing escapee.*

Oproep

Veel mensen sturen de berichten uit lokale en regionale kranten naar me op voor zover betrekking hebbend op roofvogelvervolging (dank aan allen). Graag blijven doen. Houd ook de kraaienvangkooien in de gaten (grote kans op misbruik). Verder altijd aangifte doen bij het zien van (sporen van) roofvogelvervolging. En tot slot: laat u niet intimideren.

Dank

Na dit sombere overzicht past het om de schare vrijwilligers te bedanken die onder moeilijke omstandigheden tegen de stroom in moeten roeien om roofvogels de bescherming te bieden die ze bij wet is gegeven (en ruimhartig verdienen, gezien ook de algemeen dalende trend in aantallen en de verslechterende leefomgeving). Dat geldt zeker óók voor de professionele wetshandhavers, die in een steeds mondiger en agressievere wereld hetzelfde doen (zelfs indien niet of onvoldoende gesteund door hun baas, en ondanks intimidatie en persoons- en gezinsgerichte bedreigingen). In het bijzonder wil ik de volgende personen bedanken (met excuses voor eventuele omissies): Appie Bles, Henri Bouwmeester, Albert Jan Brink, Bauke de Bruin, Henk en Wannes Castelijns, Klaas van Dijk, Arjen en Herman Dijkman, Jo Erkens, Thijs van Galen, Sjoerd Haantjes, Jan Hendriksma, Hugh Jansman, Johan de Jong, Romke Kleefstra, Ben Koks, Jan Leenhouts, Henri Madern, Jan Meijerink, Hero Moorlag, Michel Pijs, René van der Ploeg, Har Pluijmakers, Maria Quist, Imko Riemersma, Harry de Rooij, Leo Rooijackers, Jaring Roosma, Jan Schipperijn, Hanneke Sevinck, Edward Sliwinski, Jan Smit, Leo Smits, Roeleke Steentjes, Robbie van Swieten, Dook Vlugt, Christiaan de Vries, Wiebe en Maria Witteveen.

Summary

Bijlsma R.G. & Zoun P. 2006. Raptor persecution in The Netherlands in 2005. De Takkeling 14: 102-118.

Poisoning incidents (n=35) and deliberate disturbance of nests (n'114) were recorded throughout The Netherlands, not only in regions renown for such incidents (provinces of Friesland, Noord-Brabant and Limburg; Fig. 1) but increasingly also elsewhere in the wake of an expanding raptor population. Among the victims of poisoning, Common Buzzards *Buteo buteo* and Northern Goshawks *Accipiter gentilis* figured prominently (Table 2), but other species as Eurasian Marsh Harrier *Circus aeruginosus* and Eurasian Kestrel *Falco tinnunculus* were also affected. Poisoning was mostly realised by providing poisoned baits, using common pesticides like aldicarb (15x), carbofuran (17x) and parathion (3x). Disturbing nests by keeping parents away from the nest or by destroying eggs or killing nestlings is widespread, especially in regions where meadowbirds are (or have been) nesting in high densities. Regionally, and especially in the province of Friesland with a tradition of egg collecting, protection of species like *Vanellus vanellus* and *Limosa limosa* includes the illegal removal, destruction or killing of as many predators as possible, among which protected species like

raptors. This attitude is supported by part of the local populace, and therefore difficult to counteract.

Based on the recorded intensity of persecution (Table 2), the large and representative sample of nest cards (>4000 in 2005) and recent population estimates of raptor species (Bijlsma 2006), it is calculated that a minimum of 635 raptor nest were destroyed in 2005, mostly Buzzard (400), Marsh Harrier (74) and Goshawk (64). A similar calculation for the period 1996-2005 for the entire Netherlands indicates that a minimum of 5592 raptor nests must have been destroyed, with Buzzard (3127), Goshawk (869), Marsh Harrier (642), Sparrowhawk (608) and Kestrel (258) as main victims of human persecution. Many more nests failed under suspicious circumstances without showing traces of human tampering. Following the high profile given to raptor persecution in the Dutch media and by the Dutch Raptor Group, and a series of convictions (involving hunters, falconers, pigeon fanciers and keepers of domesticated animals), the perpetrators have refined their methods such that it has become more difficult to unequivocally prove human tampering. Illegal activities are furthermore facilitated by a slackening enforcement of wildlife laws, and frequent transfers to other posts of government officials specialised in wildlife crime (reducing the efficiency of law enforcement).

Literatuur

- Baars A.J. & Over H.J. 1989. Wild bird mortality in the Netherlands 1975-1989. Working Group on Wild Bird Mortality, Netherlands Society for the Protection of Birds, Central Veterinary Institute, Zeist/Lelystad.
- Bijlsma R.G. 1993. Ecologische atlas van de Nederlandse roofvogels. Schuyt & Co., Haarlem.
- Bijlsma R.G. 2004. Opzettelijke verstering van broedende roofvogels in Nederland in 2003. *De Takkeling* 12: 56-63.
- Bijlsma R.G. 2006. Trends en broedresultaten van roofvogels in Nederland in 2005. *De Takkeling* 14: 6-53.
- Bijlsma R.G., van Kuik H., Schipperijn J. & Zoun P. 1998. Roofvogelvervolgning in Nederland in 1997. *De Takkeling* 6: 54-61.
- Bijlsma R.G., van Kuik H., Schipperijn J. & Zoun P. 1999. Roofvogelvervolgning in Nederland in 1998. *De Takkeling* 7: 52-58.
- Bijlsma R.G., van Kuik H., Schipperijn J. & Zoun P. 2000. Roofvogelvervolgning in Nederland in 1999. *De Takkeling* 8: 52-59.
- Bijlsma R.G., van Kuik H., Schipperijn J. & Zoun P. 2001. Roofvogelvervolgning in Nederland in 2000. *De Takkeling* 8: 53-60.
- Bijlsma R.G., Schipperijn J., van Swieten R. & Zoun P. 2002. Vervolgning van roofvogels in Nederland in 2001. *De Takkeling* 10: 49-55.
- Bijlsma R.G., Schipperijn J., van Swieten R. & Zoun P. 2003. Vervolgning van roofvogels in Nederland in 2002. *De Takkeling* 11: 55-63.
- Bijlsma R.G. & Zoun P. 2005. Vervolgning van roofvogels in Nederland in 2004. *De Takkeling* 13: 57-64.

- Burgers J., Fuchs P. & van Watering C.C. 1976. Het schieten op roofvogels en uilen. De Nederlandse Jagers, 8 oktober 1976.
- Jansman H. 1995. Tips en raadsels rond Heino. De Takkeling 3(3): 64-65.
- Jansman H. 2001. Herkenning en opsporing van roofvogelvervolging. Tweede herziene druk. Werkgroep Roofvogels Nederland, Appelscha.
- Kleefstra R. & Kleefstra J. 2005. Toevallige vangst van adult vrouwtje Bruine Kiekendief *Circus aeruginosus* als verrassing in teleurstellend kiekenseizoen. De Takkeling 13: 178-184.
- van Lieshout H., Schipperijn J., Zoun P. & Bijlsma R.G. 1997. Roofvogelvervolging in Nederland in 1996. De Takkeling 5(1): 43-51.
- Noorden B. van & Schols R. 1999. Aantalsschattingen van de Limburgse broedvogels 1998. Limburgse Vogels 10: 35-45.
- Ooien A. J. van 1985. Roofvogelvervolging in Nederland. Vogelbescherming, Zeist.
- Over H.J. & Klomp H. 1981. Zwartboek roofvogelsterfte. Nederlandse Vereniging tot Bescherming van Vogels & Werkgroep Vogelsterfte, Zeist.
- Quist M. (red.) 1992. Roofvogels: bedreigend of bedreigd? Werkgroep Roofvogels Noord- en Oost-Nederland, Aekinga.
- Quist M. 1995. Een merkwaardige (rechts)zaak. De Takkeling 3(1): 16-17; zie ook De Takkeling 3(2): 16-17.
- Quist M. 1997. Vervolging. De Takkeling 5(2): 32-36.
- Quist M. 1998. Overzicht van de bij de WRN geregistreerde processen-verbaal en veroordelingen wegens roofvogelvervolging in 1997 (bron: AID, politie en Staatsbosbeheer). De Takkeling 6: 62.
- Redactie 1993. Jagers en roofvogelvervolging. De Takkeling 1: 15-18.
- Rutz C. & Bijlsma R.G. 2006. Food limitation in a generalist predator. Proc. Royal Soc. B. doi:10.1098/rspb.2006.3507.
- Schipperijn J.A. 1995. Vervolging van roofvogels in Noord-Nederland in 1994. De Takkeling 3(1): 82-86.
- Teunissen W., Schekkerman H. & Willems F. 2006. Predatie bij weidevogels. Op zoek naar mogelijke effecten van predatie op de weidevogelstand. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
- Veenendaal J.W. van 2003. Samenwerking bij natuurhandhaving heeft succes! Politie, Dier & Milieu 2003(4): 14-16.
- Verstallen R. & Zijlmans G. 1999. De notoire overtreders zijn steeds moeilijker te pakken. Handhaving 15(1): 30-32.
- Zoun P.E.F. 2004. Onderzoek naar de doodsoorzaken van inheemse wilde fauna. Verslag over 2003. Rapportnummer 04/CI0062. CIDC-Lelystad, Lelystad.

Adressen:

RGB: Doldersummerweg 1, 7983 LD Wapse (rob.bijlsma@planet.nl)
 PZ (CIDC-Lelystad): Postbus 65, 8200 AB Lelystad.

Scoren en geld maken: roofvogels als consumptie-artikel en bron van inkomsten

Rob G. Bijlsma, Peter van Geneijgen & Ben Koks

De afgelopen jaren zijn we enkele malen tegen zaken opgelopen die rechtstreeks te maken hebben met ons veldwerk. Stinkende zaakjes, wel te verstaan. Omdat het iedere roofvogelaar aangaat, willen we bij deze graag wijzen op waar het mis kan gaan. En dat we misschien wat minder naïef moeten zijn met het uitwisselen van informatie. Let wel: het gaat hier niet om de 'gewone' vervolging, die gericht is op vernietiging van roofvogels en hun nesten (zie ook weer deze Takkeling). In dit stuk willen we het hebben over de mensen die persoonlijk gewin uit roofvogels halen, hetzij door via waarnemingen of foto's onder medewaarnemers te kunnen scoren, of door er flink geld aan te verdienen (handel). Over de roofvogelhouderij, een zieke uitwas van de Flora-en Faunawet, zal binnenkort worden bericht

Zoals beschreven in de Handleiding veldonderzoek Roofvogels (Bijlsma 1997) is het onderzoek van roofvogels niet vrijblijvend (al beleven we er veel plezier aan). Die roofvogels zitten niet op ons te wachten (al mogen de Grauwe Kiekendieven blij zijn met onze belangstelling, zonder dewelke hun broedsels immers voortijdig naar de ratsmodee zouden gaan). Dus elke verstoring die wij veroorzaken, moet een gegronde reden hebben en niet ten koste gaan van ons onderzoeksobject.

Wat is er ons de afgelopen jaren zoal ter ore gekomen:

Fotografen

Nu bijkans iedereen met een digitale camera rondloopt, willen velen alles vastleggen wat er vast te leggen valt. En daarmee op internet te koop lopen, want zijnde overwegend een mannenwereld is het natuurlijk wel zaak er een competitief tintje aan te geven en het ego op te krikken (een beetje neuzen op internet laat zien wat we bedoelen). Het wonderlijke is dat elke fotograaf zijn eigen reeks wil maken, ongeacht of anderen dat al eerder hebben gedaan. Dat levert de nodige problemen op. In Groningen en Flevoland, bijvoorbeeld, duiken er de laatste jaren geregeld fotografen op die achter de Grauwe Kiekendieven aangaan (inclusief het betreden van broedterrein, dus boerenland). Indien daarop aangesproken, geven ze zich soms uit als medewerker van de Werkgroep Roofvogels Nederland. Daar zijn wij (WRN, Werkgroep Grauwe Kiekendief, boeren en Grauwe Kiekendieven) niet van gediend. Sterker nog, de laatste paar jaren zijn er diverse incidenten geweest tussen fotografen, boeren en grasdrogerijen die uiteindelijk op het bordje van de beschermers terecht kwamen. En als Grauwe Kiekendieven ergens niet bij zijn gebaat, is het wel met een gebouilleerde verstandhouding tussen boeren en roofvogelaars. Bedenk bovendien dat er in Groningen - onder strikte voorwaarden - voldoende documentaire foto's van Grauwe Kiekendieven worden gemaakt. Het is onverstandig als derden óók achter de

kieken aanhobbelen, al was het maar om niet bovenmatige aandacht te vestigen op de broedpercelen van deze soort (niet iedereen in Groningen staat even positief tegenover de Grauwe Kiekendief). Bovendien zijn buitenstaanders vaak dom bezig om aan hun foto's te komen: verkeerde manier van benaderen, (groepsgewijs) opzichtig ter hoogte van nesten langs de weg gaan staan (verkeershinder, aandacht vestigen op iets wat gediend is bij low-profile), ongevraagd bouwland oplopen of oprijden, te lang rond nesten hangen, bedenk iets en het heeft inmiddels de revue gepasseerd.

Let wel: wij zijn niet tegen (nest)fotografie (Bijlsma 1995), maar wel tegen onnodige nestfotografie uitgevoerd door mensen die geen rekening houden met de biologie van een soort of met zijn leefomgeving (alleen maar om een plaatje te scoren). Als er dan toch zo nodig gefotografeerd moet worden, zijn er mogelijkheden te over om te excelleren. Dat vraagt echter kennis van soorten, gedrag en leefgebieden, een forse investering in tijd en een duidelijk doel. Nederland kent hiervan uitmuntende voorbeelden, waaronder de befaamde foto's van steltlopers en wadbeestjes van Jan van de Kam (van de Kam *et al.* 2004, Jukema *et al.* 2001 en Rogers *et al.* 2003; foto's ondersteunen de tekst), weidevogels door Oene Moedt (Brinkkemper & Moedt 1988, Beintema *et al.* 1999) en ganzen door Hans Dekkers (Dekkers & Ebbing 2004). Daarnaast vragen wij 'onze' fotografen aantekeningen bij te houden van wat er gebeurt tijdens de wachtsessies, zoals voedselaanvoer, identiteit van de vogels, ringen aflezen, rui scoren, interacties. Het verhaal van vader en zoon Van Barneveld over Wespendienven op de Utrechtse Heuvelrug in deze Takkeling is daarvan een uitstekend voorbeeld, zoals eerder al aangetoond door Huub Huneker voor de Boomvalk (Bijlsma 1993, Huneker 1994, Huneker & Weenink 1988).

Gevoelige waarnemingen op websites of andere meldsystemen plempen

In het verlengde hiervan moeten we toch iets zeggen over de gewoonte onder soortenjagers en andere consumptieve vogelaars om hun waarnemingen onmiddellijk door te geven aan andere waarnemers (soms tot op de boom nauwkeurig, al dan niet met kaartje of coördinaten). Hoewel sommige van die waarnemingen gepaard gaan met waarschuwingen (niet de tuin betreden, blijf op de paden, enzovoort), blijft dat een riskante manier van doen. Riskant voor vogels, wel te verstaan. We snappen dat het onder vogelaars een verhoogde status oplevert indien 'leuke' waarnemingen door anderen worden gezien, en dat je al snel een paria wordt indien je waarnemingen verzwijgt, maar broedende of foeragerende vogels zijn voor hun overleving en reproductie afhankelijk van een redelijk ongestoord leven. Zelfs indien de meerderheid van de waarnemers zich netjes aan de gedragsregels houdt, is lomp gedrag van één persoon voldoende om een compleet broedseizoen van de betreffende vogel naar de filistijnen te helpen (een tweede kans zit er vaak niet in). Ons advies daarom: geen waarnemingen doorgeven aan het consumentencircuit omdat de risico's te groot zijn. Dat geldt te allen tijde voor nesten; alléén doorgeven aan betrouwbare personen, en dan nog aan zo min mogelijk personen.

Een voorbeeld uit Zuid-Afrika: op SABirdnet, een plek waar Zuid-Afrikaanse vogelaars hun waarnemingen uitwisselen, werd de exacte nestlocatie van een Taitavalk geplaatst, een soort met een weliswaar ruime maar ijle verspreiding. Net als elders

is het al moeilijk genoeg om deze gevoelige plekken te vrijwaren van ongewenste belangstelling (en niet alleen van vogelaars), maar aldus gekapitteld loog de reactie van de soortenjagers er niet om. In essentie was de reactie: wie haalde het in zijn hoofd het hun van God gegeven recht op soorten scoren, waar wanneer en welke dan ook, te betwisten? Bovendien: iedereen wist die plek toch al! Dat laatste was pertinent onjuist, en niet geheel onverwacht werden spoedig na het op internet bekend maken van deze nestlocatie de jongen uitgehaald (Ryan 2000).

Een nog recenter voorbeeld gaat over een boombroedende Slechtvalk in boerenland in Engeland (Turner 2005). Dit paar trok excessief veel aandacht van vogelaars en men ziet zich voor komend jaar genoodzaakt via camerabewaking te proberen de ergste excessen tegen te gaan.

Een ander fenomeen verbonden aan het internet plaatsen van waarnemingen is de aantrekkingskracht die het heeft op vogelvangsters en malafide vogelhandelaars (zie verderop, onder: U vraagt, wij bezorgen).

Nestbezoeken

Al eerder hebben we aangegeven dat een nestbezoek functioneel moet zijn met inachtneming van alle maatregelen die verstoring van een broedsel tot een minimum beperken (Bijlsma 1997). Als er ook maar de geringste twijfel bestaat dat een nest gevaar loopt, moet van een nestbezoek worden afgezien. Dat vraagt discipline en kritisch observatievermogen van de waarnemer. Een mooi voorbeeld werd afgelopen jaar door Christiaan de Vries op één van zijn nestkaarten beschreven, waarbij hij ruiterslijk de hand in eigen boezem stak. Hij ontdekte dat een buizerdsvrouwje na een nestcontrole buitensporig lang van haar nest bleef. Wij citeren:

20 april, 6.27 uur: vrouw na kloppen af. Man en vrouw zeer fel alarm en taaien na ca. 5 min. af in zuidelijke richting naar de waterzuivering. Ik heb de vogels aldaar om ca. 7:00 bij een nest (zie controle 15-3) weer opgejaagd waarna ze, na enkele minuten alarmeren, terugkeren naar de nestomgeving. Hierna heb ik het territorium om ca. 7:15 verlaten. Om 8:15 weer terug in territorium om te checken (vanuit nabij gelegen fietstunnel). Boer komt (lopend) uit laan met nest. Buizerds niet meer bij nest. Weer teruggedaan naar bosje bij Waterzuivering. Vrouw vliegt van nest (zie controle 15-3). Na enkele minuten alarmeren gaat ze weer richting het nest met eieren (om ca. 8:45). Op ca. 280 m van het nest gaat vrouw op paal in grasland zitten. Om ca. 9:10 zit vrouw op ca. 100 m v. nest tot 11:08 daarna territoriaal. Pas om 11:40 zit ze weer op het nest te broeden tot 12:15, daarna weer territoriaal en om 12:35 weer op tak bij nest. 17:30: broedend. Broedpaar extreem verstoringgevoelig. Mogelijk "getraumatiseerd": nest is in 2004 verstoord. Territorium in verstoringgevoelige regio (rond Wijnjewoude vrijwel jaarlijks nestverstoringen). Omdat het territorium van dit paar vóór 2004 net buiten de grenzen van het onderzoeksgebied lag is het broedsucces in deze jaren weinig bekend. Het is waarschijnlijk dat ze ook in deze jaren met vervolging te maken hebben gehad. Mogelijk speelt ook de vangst van vrouw (zie 15-1), misschien in combinatie met het bovenstaande, een rol. Vanwege de mogelijke gevoeligheid voor verstoringen heb ik bewust het nest pas laat in de eifase beklommen (deze werkwijze pas ik vaker toe bij verstoringgevoelige paren). Deze extreme reactie van de broedvogels had ik echter nog niet eerder meegemaakt. Het is mij wel bekend dat paren welke eerder zijn verstoord door-

gaans feller reageren op mijn aanwezigheid (dit verandert al direct na de verstoring) dan niet verstoorde paren. Soms lijken bepaalde broedvogels daarna weer langzaam aan mijn aanwezigheid te wennen. Als ik dit had geweten, had ik de controle op een later tijdstip uitgevoerd. Kortom, een wijze les voor mij. Hopelijk zijn de eieren niet te veel afgekoeld.

Deze uitvoerige beschrijving laat zien hoe een goede veldwaarnemer te werk dient te gaan: de kennis opgedaan in de voorbije jaren meedragen en paraat hebben, anticiperen op elke nieuwe situatie en bedenken hoe fouten kunnen worden geëlimineerd (zie ook Rivest 1997). De ultieme reactie zou kunnen zijn: helemaal geen onderzoek meer doen (inderdaad, ook dat wordt gepropageerd). Het nadeel van die 'oplossing' is dat we vervolgens geen idee meer hebben hoe reproductie en overleving van roofvogels zich ontwikkelen (iets wat bijvoorbeeld de Friese vervolgers van roofvogels goed zou uitkomen, omdat ze dan helemaal vrij spel hebben). Bescherming staat of valt met kennis, en die kennis moet in het veld worden opgedaan, jaar na jaar na jaar... Soms is die kennis zelfs cruciaal, zoals bij het komen tot afspraken met boeren en grasdrogerijen in verband met bescherming van nesten van kiekendieven die in oogstbare gewassen zitten. Ook beheerders drijven in toenemende mate (uit gemakzucht en misplaatste keuzes bij de allocatie van geld en mensen) op de kennis van vrijwilligers; maaien, plaggen, boskap, graven, aanleg van recreatievoorzieningen, dat alles wordt zonder pardon (en - wat betreft boskap - met instemming van Vogelbescherming Nederland) óók in het broedseizoen uitgevoerd tenzij vrijwilligers de kennis aandragen die nodig is om de opgestelde regels voor zorgvuldig beheer na te komen.

Informatie uitwisselen en kennis overbrengen

Veel mensen vinden roofvogels prachtige beesten, waar ze met plezier naar kijken en soms zelfs onderzoek naar doen. Die kennis en liefde willen ze graag op anderen overbrengen. In de terminologie van de geïnstitutionaliseerde natuurbeschermers heet dat vergroting van het draagvlak (lees: aantal bezoekers en betalende leden). De roofvogelwerkgroep en Stichting Werkgroep Grauwe Kiekendief timmeren wat dat betreft, op bescheiden schaal, ook aan de weg. Door lezingen te geven, cursussen te organiseren, mensen mee het veld in te nemen, publicaties, en wat niet al. Niets op tegen, zij het dat bij sommige activiteiten enige voorzichtigheid geen kwaad kan. Dat geldt in het bijzonder voor het meenemen van geïnteresseerden (komt vaak voor bij het ringen van nestjongen) en bij het aannemen van cursisten. Terughoudendheid zou daarbij het woord moeten zijn. Dus niet tientallen cursisten meenemen het veld in, zeker niet indien blijkt dat sommigen vooral meegaan vanwege de 100%-kans om roofvogels van dichtbij te zien (wat niet iedereen eigener beweging lukt). Ook het aantal meelopers tijdens ringessies mag beperkt blijven: mensen meenemen leidt tot commotie, langer oponthoud bij de nesten (iedereen wil zijn plaatje schieten, of video-opnames maken) en een grotere kans dat meelopers naderhand op eigen houtje gaan kijken (met als geen ander doel: roofvogels van dichtbij bekijken). Mensen meenemen is geen probleem, mist kleinschalig, op het juiste moment en bij de juiste soorten.

Foute boeven en boefjes

De Werkgroep Roofvogels Nederland, Werkgroep Slechtvalk Nederland en Stichting Werkgroep Grauwe Kiekendief zijn actief op het gebied van roofvogelonderzoek. Samen zijn ze goed voor een jaarlijkse controle van rond de 4000 roofvogelnesten, een ongeëvenaarde bron van kennis (in 1996-2005 ruim 36.000 nesten, waarvan de gegevens op velerlei manieren ten nutte zijn gekomen van onderzoek en bescherming; Grauwe Kiekendief en Slechtvalk worden zelfs voor 100% dekkend geïnventariseerd en broedbiologisch gevolgd). De contacten onderling zijn uitstekend. Vanwege de grote populariteit van roofvogels komen er geregeld nieuwe leden bij. We kunnen niet uitsluiten dat daar misschien lieden tussen zitten die de kennis bij roofvogelaars van nestlocaties te kwader trouw willen benutten (door verstoring/vernieling, dan wel door verkoop van eieren of jongen). Aansluiting bij roofvogelaars is immers een makkelijke manier om achter interessante nestlocaties te komen, te meer daar roofvogelaars vaak nogal naïef zijn en hun enthousiasme graag etaleren. (In het verlengde hiervan: plaatsing van exacte locaties op internet is helemaal de kat op het spek binden; zie hierboven, en verderop.)

Hoe omvangrijk het roven van eieren of jongen kan zijn, moge blijken uit de volgende voorbeelden:

Eierverzamelaars in Zweden en Spanje

Op 10 april 1971 werden twee eierverzamelaars in Zweden op heterdaad betrapt bij het plunderen van nesten van een Raaf en een Oehoe. Bij de daaropvolgende huiszoeking werden adressen van andere verzamelaars aangetroffen, waarvan er zo'n 15 enkele weken later werden ingerekend. De meeste woonden in Zuid-Zweden en roofden in geheel Zweden. Roofvogeleieren waren bijzonder geliefd. Eén verzamelaar had 17 eieren van Rode Wouw, twee andere samen 21 eieren (toentertijd nog een zeldzame roofvogel in Zweden). Van de Visarend, sterk afnemend in de jaren zestig, had één verzamelaar in 1 jaar tijds maar liefst 11 legsels verzameld; in totaal had hij 33 eieren in zijn collectie. Twee andere verzamelaars hadden nog eens 30 visarend-eieren. Deze drie dieven waren samen goed voor tenminste 35 eieren van Zearend. Bij nog eens drie verzamelaars werden verder 53 eieren van Giervalken en 42 eieren van Slechtvalken (zeldzaam) gevonden. Twee verzamelaars verzamelden in 4 jaar tijds 121 eieren van Torenvalken, een andere verzamelaar roofde in 2 jaar in totaal 23 eieren van Boomvalken in één district (waarna Boomvalken zo goed als verdwenen waren). Aanzienlijke aantallen eieren van kiekendieven bevonden zich in de collecties, waaronder drie legsels van Grauwe Kiekendief (zeer zeldzaam), en veel legsels van Havik, Ruigpootbuizerd, Wespendif en Smelleken. Doordat ze ook veel actief waren in Zuid-Europa zaten er ook legsels van Vale Gier, Aasgier, Schreeuward, Slangenarend, Arendbuizerd, Balkansperwer en Eleonora's Valk in hun verzamelingen. Ze hadden veel contacten met gelijkgestemde zielen in onder meer Zweden, Duitsland, Denemarken en Noorwegen (Olsson 1972)

Vader en zoon Lendrum, Adrian Lloyd en Jeffrey Paul, 'roofvogelaars' in Zimbabwe

Op 1 oktober 1984 werden voornoemde heren schuldig bevonden aan de illegale roof van eieren (tijdens het proces werden er 800 getoond) in en rond het Matopos Nationale Park (tussen 1 januari 1972 en 4 oktober 1983), aan het in bezit hebben van eieren van soorten die speciale bescherming genoten en aan het vervalsen van gegevens (over 1975-81) voor nesten die ze hadden geplunderd. Ze waren onderdeel van een netwerk van roofvogelsmokkelaars en hadden contacten in Zuid-Afrika, Groot-Brittannië, Canada en de USA. Beide mannen waren lid van de Ornithological Society of Zimbabwe en de South African Ornithological Society, en jarenlang actief binnen roofvogelprojecten waarvoor nesten werden gecontroleerd en bijgehouden. Tussen 1975 en 1984 publiceerden ze 18 stukken over roofvogels in bladen als Honeyguide, Bokmakierie, Ostrich en Zimbabwe Science News. Door hun vervalste gegevens zijn de lemma's van diverse roofvogelsoorten in handboeken deels onbetrouwbaar geworden (Anonymous 1985, Anonymous 1985a, Gargett 1990).

Dit verhaal kreeg nog een interessant staartje, waaruit blijkt hoe onverbeterlijk rovers zijn (en hoe lucratief de handel in roofvogels). In 2002 werden Jeffrey Paul Lendrum (afkomstig uit Zuid-Afrika; achternaam waarschijnlijk fout gespeld) met Paul Charles Mullin (Verenigd Koninkrijk) in noordelijk Quebec (Canada) in hun kraagje gevat toen ze zich uitgaven voor natuurfotografen maar weinig belangstelling voor de levende vogels bleken te hebben. In plaats daarvan maakten ze haastige bezoeken aan klif-nesten van Slechtvalk en Giervalk. Een oplettende helikopterpiloot waarschuwde de autoriteiten. Ze hadden 7 eieren van Slecht- en Giervalk in een draagbare broedstof bij zich, bedoeld om uiteindelijk als valk in het Midden Oosten te worden verkocht. Ze betaalden \$7250.- aan boetes, en hun uitrusting - waaronder een GPS en klimspullen - werd in beslag genomen (Hamilton 2002). Niet het soort boete waar deze jongens wakker van liggen!

Volgens eigen zeggen: actief ornitholoog en vogelbeschermer

Eind jaren negentig werden in voormalig Oost-Duitsland bij een huiszoeking 7200 eieren gevonden, waaronder van Grote Trap, Zeearend, Visarend, Kraanvogel, Klapekster, Zwarte Specht en Poelsnip. De hoofdverdachte noemde zichzelf actief ornitholoog en vogelbeschermer. Via zijn correspondentie kwam men een Engelsman in Spanje op het spoor die 4500 eieren in zijn bezit had (Fuhs 1999). Ook in dit geval was de hoofdverdachte actief binnen een netwerk van gelijkgestemde zielen.

Handel in roofvogels

Bij een huiszoeking op 26 juni 2000 in Brandenburg/Sachsen werden 70 levende roofvogels aangetroffen. Daarnaast bleken er in de afgelopen 5 jaar nog eens tenminste 80 Haviken, 70 Raven, 66 Rode Wouwen, 19 Zwarte Wouwen en 14 Sperwers te zijn uitgehorst. De twee hoofddaders waren respectievelijk valkenier en jager. Onder de afnemers bevonden zich valkeniers, uitbaters van roofvogelshows en Adlerwarten in binnen- en buitenland (u weet wel: die roofvogelopslagplaatsen waar iedereen zo graag naartoe gaat omdat je daar - zonder er zelf moeite voor te hoeven doen - roofvo-

gels van dichtbij kunt zien). Oostenrijk en Spanje speelden een grote rol in dit handelsnetwerk. Om het uithorsten van jongen niet te laten opvallen, lieten de daders vaak een jong achter (Lippert 2001, zie ook Lippert 1999 ten aanzien van enkele strafzaken).

De kwalijke rol van roofvogelopslagplaatsen bij de vraag naar roofvogels en uilen bleek ook uit de veroordeling van Raymond Humphrey tot 6.5 jaar gevangenisstraf. Humphrey, die het Clouds Falconry Centre in Tilney All Saints nabij King's Lynn in Norfolk uitbaat, werd op Heathrow aangehouden met twee koffers waarin 23 vogels zaten (plus schildpadden en een gibbon), waaronder Aziatische arenden en uilen. De vogels zaten in plastic buizen met een diameter van 6 inch, zonder voedsel of water en met de poten vastgebonden. Zes waren al dood, een zevende volgde spoedig. Bij een inval in zijn huis werd uitgebreide evidentie verzameld dat illegale import van dieren zijn pakkie-an was (Ryan 2002).

Voor wie denkt dat bovengenoemde gevallen een ver-van-mijn-bed show zijn, kunnen we enkele recente gevallen uit Nederland aanhalen. Een daarvan is nog onder de rechter, dus niet alle informatie is tot in detail bekend. Daarnaast een mogelijk geval uit 2003.

Aanhouding op de Sallandse Heuvelrug

Eind mei 2005 werd er op de Sallandse Heuvelrug bij een vangklaar mistnet een 34-jarige man uit het westen van het land aangehouden. Hij verklaarde een vogelliefhebber te zijn, die een nachtzwaluw wilde vangen (er wordt niet verteld waarom). In zijn vriezer zaten naast andere vogels ook 2 Sperwers, 1 Torenavalk en 2 Kerkuilen. In het krantenartikel wordt verder aangegeven dat de verdachte lid was van een vogelwerkgroep en coördinator van de roofvogelwerkgroep (Anonymous 2005). Dat laatste intrigeerde ons natuurlijk bovenmate. Uiteindelijk is onduidelijk gebleven wat precies zijn motieven zijn geweest, al zijn handel en gewin duidelijk geïmpliceerd. Zeker is wel dat het coördinatorschap van de roofvogelwerkgroep een broodje aap is; de betreffende persoon is in het verleden wel lid geweest van de WRN maar was dat niet ten tijde van zijn aanhouding. Hij was wel nog actief binnen diverse uilengroepen. Een persbericht van 24 november 2005 meldde de afloop van deze zaak: vijf vogelkenners, waaronder bovenvermelde, werden voor hun aandeel in illegale handel in roofvogels veroordeeld. Drie van hen, een 35-jarige inwoner uit Berkenwoude en twee mannen uit Portugal kregen 240 uur dienstverlening en zes maanden voorwaardelijke gevangenisstraf. Een vogelpreparateur uit Lekkerkerk kreeg van de economische politierechter een werkstraf van 180 uur en vier maanden voorwaardelijk opgelegd, en een 54-jarige man uit Delft kwam er met een boete van 750 euro van af. Bij de vogels die in juni in beslag waren genomen door de AID zaten ruim 20 uilen. Deze zijn erg in trek als "huisdier" vanwege het ongehoorde succes van de boeken en films over Harry Potter.

U vraagt, wij bezorgen

In nazomer 2005 werd bij een breed gecoördineerde actie in Midden/Noord-Nederland een groep Urkers opgepakt die op bestelling vogels vingen en nesten leeghaalden.

Mistnetten werden mogelijk gejat van plekken waar bevoegde ringers vaste vangopstellingen gebruikten om vogels te vangen. Daarnaast werden lijnstokken, klapnetten en lokvogels gebruikt. Interessant aan dit geval is de gespecialiseerde kennis die nodig is om aan de vraag te voldoen. Het valt niet uit te sluiten dat een deel van die kennis uit kringen van roofvogelaars afkomstig is, al dan niet te goeder trouw doorgegeven aan kwaadwillenden die er een slaatje uit slaan. Ook websites met exacte locaties zijn een geliefde plek om te shoppen. De vogels werden illegaal via internet verkocht. De gevangen vogels werden hardhandig van een vaste pootring voorzien (waarmee het net leek alsof ze in gevangenschap waren gekweekt). Bij een van de vogels werd daarbij een poot gebroken. In vriezers werden 50 dode vogels aangetroffen; de politie nam 53 levende dieren in beslag, waarvan er 37 niet of illegaal waren geringd. Enige tijd later werden opnieuw twee Urkers opgepakt wegens illegale vogelhandel. Ze bevonden zich op verboden terrein en konden zich niet legitimeren. In hun auto werden distelkoppen gevonden, in gebruik om vogels te lokken. Thuis bleek een van hen een putter met een foutieve ring in de volière te hebben (De Noordoostpolder, 19 januari 2006). Wie meer informatie heeft over de Urker vogelvangactiviteiten kan dat melden bij de politie in Urk (of anoniem op 0800-7000).

Een tochtje internet

Hoe omvangrijk vogelhandel is, en waarom daar een overweldigende geur van illegaliteit en misdaad omheen hangt, wordt binnen een kwartier inzichtelijk bij een rondje internet (onder meer: marktplaats.nl). Jan Meijerink (2006) maakte tijdens zo'n tochtje wat notities van het aanbod: Buizerd, Torenavalk, Oehoe, Bosuil, Kerkuil, Steenuil, IJsvogel, Zomertortel, Steltkluut, Merel, Zanglijster, Grote Lijster, Kramsvogel, Koperwiek, Siberische Lijster, Nachtegaal, Roodborst, Heggenmus, Blauwborst, Zwarte en Gekraagde Roodstaart, Roodborsttapuit, Tuinfluiter, Zwartkop, Grasmus, Bonte Vliegenvanger, Baardmanneltje, Staartmees, Boompieper, Veldleeuwerik, Witte Kwikstaart, Pestvogel, Huis- en Ringmus, Vink, Keep, Appelvink, Goudvink, Putter, Kneu, Sijs, Barmsijs, Groenling, Europese Kanarie, Kruisbek, Grote Kruisbek, Roodmus, Spreeuw, Geel- en Rietgors. Hieronder dus acht soorten van de Rode Lijst. De Flora- en Faunawet is debet aan deze ontwikkeling, omdat namelijk elke vogelsoort vogelvrij is zolang voorzien van een gesloten voetring (waarmee zogenaamd wordt aangetoond dat ze in gevangenschap zijn gekweekt).

Een deel van deze vogels wordt waarschijnlijk opgespoord via op het internet gepubliceerde waarnemingen. Het verband tussen internet en vogelhandel wordt gesuggereerd voor Haarlem, waar binnen enkele weken na publicatie van de locaties van pestvogels deze soort werd aangeboden op marktplaats.nl (Stroppers jagen op zangvogels, Haarlems Dagblad 26 januari 2006).

Slechtvalkegels verdwenen

In 2003 bleken zowel het eerste legsel als het nalegsel van 2 eieren te zijn verdwenen uit de nestkast bij Buggenum (Limburg). Het ontbreken van eiresten maakt menselijk ingrijpen aannemelijker dan predatie (Geneijgen 2003). Nu Slechtvalken toenemen, en vaker buiten de directe bescherming van mensen zullen gaan broeden, neemt de kans

toe dat malafide knakkers hun slag slaan. In dat verband is het nuttig nummerborden te noteren van auto's die in de onmiddellijke nabijheid van Slechtvalken rondhangen. Op die manier werd in Groningen al een valkenier geïdentificeerd die zich ophield in de buurt van een uitermate afgelegen nest van Slechtvalk.

Wat leren deze zaken ons?

Zonder roofvogelaars te willen laten verworden tot argwanende burgers die overal het Kwaad zien, en zonder de bonafide vogelaars en fotografen het plezier in hun bezigheden te willen ontnemen, kunnen we enkele punten noemen die roofvogels zeker ten goede zullen komen:

- bedenk dat illegale handel in wilde dieren uitermate lucratief is (Latjes 1992), en alleen al daarom veel criminelen zal aantrekken;
- bedenk ook dat veel soortenjagers en fotografen uitsluitend eigenbelang nastreven;
- wees daarom voorzichtig met het doorgeven, publiceren of op internet plaatsen van locaties waar roofvogels broeden of anderszins van afhankelijk zijn;
- weet dat gevoelige informatie heel makkelijk buiten het vertrouwde circuit komt, en dan een eigen leven gaat leiden (zoals plaatsing op internet);
- beperk nestbezoeken tot het minimum, zowel wat aantal als duur betreft. Houd daarbij rekening met de individuele eigenschappen van het roofvogelpaar (wel of niet ril, wel of niet luidruchtig), de omstandigheden ter plekke (wel of niet druk, weersomstandigheden), en het stadium in de broedcyclus (ei- of jongenfase, broedduur op dat moment);
- noteer verdachte zaken (plaats, datum, nummerbord), neem een foto indien mogelijk, en geef het direct door aan één van de hier vermelde organisaties (Jansman 2001). Bedenk dat wij de ogen en oren in het veld zijn, en dat de bevoegde opsporingsinstanties nauwelijks meer tijd besteden aan veldbezoeken tenzij vogelgriep, varkenspest of MKZ uitbreekt;
- spreek mensen aan op hun gedrag als dat te wensen overlaat (inclusief dat van beheerders die óók vreselijke dingen kunnen uitspoken);
- beroep je niet op lidmaatschap van onderstaande clubs; alles wat je in het veld uitspookt is voor eigen rekening en verantwoordelijkheid. Dat betekent dus toestemming vragen voor het betreden van terreinen, beklimmen van nestbomen en buiten paden rondstruinen, en het belang van de vogel laten voorgaan.

Summary

Bijlsma R.G., van Geneijgen P. & Koks B. 2006. Ego-boosting and money-making: raptors as a consumptive and economic commodity De Takkeling 14: 119-129.

During the past years, members of the Dutch Raptor Group, Dutch Peregrine Group

and Dutch Montagu's Harrier Foundation have encountered an increasing number of incidents related to illegal trade of raptors and selfish activities of birders and photographers (following a relaxation of the law, facilitating an upsurge in illegal wildlife trafficking). Last year, a group of people was arrested that was involved in bird catching activities, apparently on the basis of 'whatever you ask for, we supply'. Although details are not yet known (case still in court), it seems that raptors and owls were in particular demand. It shows that data on nest sites should be treated confidentially, and that care should be taken whom to trust. The latter has become particularly imperative because of the practice of birders to provide exact locations of nest sites and rare birds on the internet and other networks, without consulting local raptorphiles or considering its implications. For example, this practice is jeopardising the delicate cooperation between protectionists of Montagu's Harriers and farmers, a cooperation started in the early 1990s and vital for the survival of this species as a breeding bird in The Netherlands (where the majority of Monties nests in cereals and other crops). The nesting of Montagu's Harriers in a few localised areas has attracted birders and photographers who care little for the well-being of the Monties, the land or the research that is going on. Similarly, some Peregrines - still a rare breeding bird in The Netherlands - have received unwanted attention from photographers and falconers; in one case in 2003, the evidence suggests that a first clutch and a repeat laying were taken illegally. Some guidelines are provided to minimise the chances of disturbance by raptorphiles, birders and photographers (see also Bijlsma 1997, for extensive information on why, when and how to visit raptor nests). As codes of conduct are insufficient to keep people from selfish behaviour, raptorphiles are cautioned to keep quiet about nest sites, especially in front of strangers, birders and photographers.

Literatuur

- Anonymous 1985. Editorial: The State vs (1) Adrian Lloyd Lendrum, (2) Jeffrey Paul Lendrum. *Bokmakierie* 37(1): 2-3.
- Anonymous 1985a. Illegale Eiersammler ruineren Greifvogelstudien. World Working Group on Birds of Prey and Owls, Rundbrief 2: 6.
- Anonymous 2005. Aanhouding op heterdaad in het Nationaal park De Sallandse Heuvelrug. *Vogelbescherming*, In de pers 32: 1 (22 september 2005).
- Barneveld W. van & van Barneveld W. 2006. Oog in oog met de Wespindief *Pernis apivorus*: waarnemingen bij een nest op de Utrechtse Heuvelrug. *De Takkeling* 14: 136-160.
- Beintema A., Moedt O. & Ellinger D. 1995. *Ecologische Atlas van de Nederlandse weidevogels*. Schuyt & Co., Haarlem.
- Bijlsma R.G. 1993. *Ecologische atlas van de Nederlandse roofvogels*. Schuyt & Co., Haarlem.
- Bijlsma R.G. 1995. Nesten zoeken, fotograferen, controleren: ja of nee. *De Takkeling* 3(3): 22-25.
- Bijlsma R.G. 1997. *Handleiding veldonderzoek Roofvogels*. KNNV Uitgeverij, Utrecht.

- Brinkkemper J. & Moedt O. 1988. Kijken naar weidevogels. Hun gedrag, leefgebied en bescherming. Nederlandse Vereniging tot Bescherming van Vogels, Zeist & Uitgeverij Gwendo, Arnhem.
- Fuhs B. 1999. Umweltfrevler - Gelege bedrohter Vogelarten geraubt. Jahresbericht der Arbeitsgemeinschaft Wanderfalkenschutz Nordrhein-Westfalen 1999: 22-23.
- Gargett V. 1990. The Black Eagle. Appendix II: Egg-collecting and the illegal trade, pp. 235-236. Acorn Books, Randburg.
- Geneijgen P. 2003. Broedseizoen 2003 van Slechtvalken in Nederland. Nieuwsbrief Werkgroep Slechtvalk 9(1): 2-6.
- Hamilton G. 2002. And another caught by the canucks. Talon Talk 20: 10-12.
- Huneker H. 1994. Boomvalken in het Noordhollands Duinreservaat. De Winterkoning 29(2): 38-57.
- Huneker H. & Weenink J. 1988. Aantekeningen over het gedrag van Boomvalken. De Graspieper 8: 66-68.
- Jukema J., Piersma T., Hulscher J., Bunschoeke E.J., Koolhaas A. & Veenstra A. 2001. Goudplevieren en wilsterflappers: eeuwenoude fascinatie voor trekvogels. KNNV Uitgeverij, Utrecht.
- van de Kam J., Ens B., Piersma T. & Zwarts L. 2004. Shorebirds. An illustrated behavioural ecology. KNNV Publishers, Utrecht (in 1999 uitgegeven door Schuyt & Co., Haarlem, onder de titel: Ecologische Atlas van de Nederlandse wadvogels).
- Latjes P.J. 1992. Gigantische winsten uit illegale handel in bedreigde planten/dieren. Politie, Dier & Milieu 67: 192-193.
- Lippert J. 1999. Straftaten im Bereich des Artenschutzrechts im Land Brandenburg und deren Verfolgung. LUA-Bericht 1999: 58-64.
- Lippert J. 2001. Greifvogelaushorstung und -handel in Deutschland. Jahresbericht der Arbeitsgemeinschaft Wanderfalkenschutz Nordrhein-Westfalen 2001: 14-15.
- Meijerink J. 2006. De idiote Flora- en Faunawet. Caprimulgus 5(1): 8-9.
- Olsson V. 1972. Äggsamlarrazzian 1971 (An action against egg-collectors in Sweden in 1971). Vår Fågelvärld 31: 32-44.
- Rivest T. 1997. Biologists reply on research-linked raptor deaths. Talon Talk 11: 6-7.
- Rogers D.I., Piersma T., Lavaleye M., Pearson G.B., de Goeij P. & van de Kam J. 2003. Life along land's edge. Wildlife on the shores of Roebuck Bay, Broome. Department of Conservation and Land Management, Kensington.
- Ryan B. 2000. Twitchers and Taita Falcons. Talon Talk 17: 2-3.
- Ryan B. 2002. Raptor smuggler jailed. Talon Talk 20: 10.
- Turner J. 2005. Tree-nesting Peregrines in Shropshire. BTO News 260: 23.

Adressen:

*RGB, Doldersummerweg 1, 7983 LD Wapse,
rob.bijlsma@planet.nl, www.werkgroeproofvogels.nl*

*PvG, Zijpendaalseweg 50, 6814 CL Arnhem
geneijgen@wish.net, www.werkgroepslechtvalk.nl*

*BK, Hylkemaheerd 22, 9736 JB Groningen
bkoks.sovon@inter.nl.net, www.werkgroepgrauwekiekendief.nl*

Ectoparasieten op nesten van Wespddieven *Pernis apivorus*

Willem van Manen

In 2003-05 onderzocht ik Wespddieven rond Bialowieza in Oost-Polen, waarbij ik de jongen om de vier dagen mat en woog. In totaal gaat het om 189 metingen tijdens 105 nestbezoeken bij 7 nesten in 2003, 8 in 2004 en 8 in 2005.

In 2004 trof ik bij drie nesten grote hoeveelheden kleine grijze steekvliegjes aan. Ze deden het meest denken aan knutjes *Culicoides* spp. en gedroegen zich dienovereenkomstig door in gezicht en tussen hoofdhaar te steken. De jonge Wespddieven op deze nesten hadden opgezwollen oogleden, waardoor de ogen kleiner leken dan normaal (zie fotoserie). Of ze ook op andere, minder zichtbare plekken werden gestoken, heb ik niet onderzocht. Om welke soort steekvliegjes het gaat, is niet bekend. Het is mogelijk dat het inderdaad om *Culicoides* gaat, maar evenzogoed kan het om leden van de familie *Simulium* gaan. In de rest van dit verhaal noem ik ze voor het gemak maar knutjes.

Bij één nest werden de knutjes alleen op 17 juli in significant aantal aangetroffen, bij het tweede nest op 15 en 19 juli en op het derde nest op 11 en 15 juli. Tijdens voorafgaande en navolgende bezoeken zijn me geen knutjes opgevallen. Het ging dus om een periode van maximaal 7-11 dagen knutjesterreur. Bij de eerste signalering van knutjes bedroeg de leeftijd van het oudste jong op het eerste nest 18 dagen, op het tweede nest 28 dagen en op het derde nest 14 dagen. Dit zou erop kunnen wijzen dat het voorkomen van de knutjes niet zozeer te maken had met de leeftijd en het stadium van bevedering van de jongen, maar met een bepaald moment in het jaar. De periode van pakweg 10-20 juli 2004 was een beetje, maar niet noemenswaardig, koeler dan de perioden ervoor en erna.

Twee door knutjes geterroriseerde nesten zaten in fijnspar *Picea abies* en één in berk *Betula* sp. Niet-geïnfecteerde nesten in 2004 zaten in fijnspar (2), linde *Tilia cordata* (2) en esdoorn *Acer platanoides* (1). De drie geïnfecteerde nesten waren in het voorafgaande jaar succesvol door Wespddieven in gebruik geweest. Van de niet-geïnfecteerde nesten was er één nieuw, één gesitueerd op een niet-succesvol buizerdnest *Buteo buteo* uit 2003, één op een oud horst met onbekende historie en twee op wespddiefnesten die bezet waren in 2003, maar waarop in dat jaar geen jongen opgroeiden. De historie van de nesten sluit dus niet uit dat er een relatie is met het al dan niet voorkomen van steekvliegjes.

Afgezien van de opgezette oogleden leken de jongen geen zichtbare schade van de knutjes te ondervinden. Het gewicht bleef zonder uitzondering op peil en ook de vleugelgroei vertoonde geen dip in de periode met knutjes. Zodra de knutjes waren verdwenen, slonken de oogleden en oogden de jonge Wespddieven weer normaal.

Opmerkelijk was wel dat het jong van het tweede nest op 19 juli met geknepen oogjes op de grond zat, pal onder het 37 m hoge nest. Hij werd daar niet gevoerd en zijn gewicht was afgenomen van 1040 gram op 15 juli naar 825 gram op 19 juli. Het had in de tussentijd niet hard gewaaaid, het jong zat in zijn eentje op het nest (onderlinge strubbelingen zijn dus uitgesloten) en de nestconstructie (op een onderbouw van dat van een Raaf *Corvus corax*) was niet al te gammel. Het jong heb ik in het nest teruggezet, waar het de volgende ochtend reeds werd gevoerd door de ouders; het is normaal uitgevlogen.

Foto 1-4. Jonge Wespindief op nest nabij Bialowieza vak 365b, Oost-Polen, 2004 (Willem van Manen). Achtereenvolgens met de klok mee: 18 juni (1 dag oud, 1 ei aangepikt), 22 juni (5 dagen), 3 juli (16 dagen) en 7 juli (20 dagen). Op geen van deze dagen werden knutjes gezien, en de ogen van de jongen zijn normaal. *Nestling European Honey-buzzard on nest near Bialowieza, eastern Poland, 2004. Respectively (clockwise): 18 June (1 day old, and pipping egg), 22 June (5 days old), 3 July (16 days old) and 7 July (20 days old). Eyelids not swollen, and biting flies not recorded.*

In Nederland hebben ik noch Rob Bijlsma ooit knutjes op honderden wespindief-nesten aangetroffen; evenmin op duizenden nesten van andere boombroedende roofvogels (Buizerd, Havik, Sperwer) op de zandgronden. In de Friese veengebieden, waar veel knutjes voorkomen, zijn de nesten van boombroedende soorten van knutjes

gevijwaard, maar zodra jonge Buizerds naar beneden worden gehaald om te worden geringd, worden ze flink gestoken en hebben ze duidelijk last van de knutjes. Bij de nesten van de grondbroedende Bruine Kiekendieven *Circus aeruginosus* in dezelfde omgeving zijn veel knutjes aanwezig, maar de jongen lijken niet te worden gestoken (mededeling Romke Kleefstra).

Foto 5-8. Jonge Wespendif op nest nabij Bialowieza 365b in Oost-Polen, 2004 (Willem van Manen). Achtereenvolgens op 11 juli (24 dagen), 15 juli (28 dagen), 19 juli (32 dagen, op de grond) en 23 juli 2004 (36 dagen). Op 15 en 19 juli zijn de oogjes duidelijk toegeknepen, in mindere mate al op 11 juli, toen me de knutjes niet zijn opgevallen. *Nestling European Honey-buzzard on nest in Bialowieza, eastern Poland, 2004. Respectively on 11 July (24 days old), 15 July (28 days old), 19 July (32 days old, when found underneath the nest on the ground) and 23 July (36 days old). Swollen eyelids visible on 15 and 19 July, slightly less so also on 11 July; biting flies recorded on 15 and 19 July but not on 11 July.*

Steekvliegjes en muggen kunnen op twee manieren schadelijk zijn voor roofvogels. In de eerste plaats kunnen ze ziektes overbrengen, waaronder bloedparasieten (Greenwood 1977, Peirce 1981, Krone *et al.* 2001, Leppert *et al.* 2004). In de tweede plaats kunnen ze dusdanig irritant zijn dat het de conditie van jongen (die toch al meer last hebben van muggen en vliegen dan adulte vogels; Leppert *et al.* 2004) nadelig beïnvloedt. De terreur van zwarte vliegjes *Simulium* spp. deed in de Verenigde Staten

jonge Roodstaartbuizerds *Buteo jamaicensis* voortijdig van het nest springen (Smith et al. 1998). Daar waren zwarte vliegen, direct door bloedverlies of indirect door overbrenging van parasieten of het voortijdig afspringen van getergde jongen, verantwoordelijk voor de dood van 13 van de 87 jongen; het was de enige aanwijsbare doodsoorzaak (Smith et al. 1998). Zou dit de reden zijn geweest dat de jonge Wespendif van 19 juli onder het nest op de grond zat?

Foto 9-10. Links close-up van 30 dagen oude, normaal ogende Wespendif op 29 juli 2004; rechts jong van 28 dagen met geknepen oogjes, 15 juli 2004, Bialowieza, Oost-Polen (Willem van Manen). *Honey-buzzard chicks of 28-30 days old, with normal eyes (left) and with swollen eye rims (right), Bialowieza, Poland.*

Ik merkte de knutjes alleen in 2004 op, en dan bij iets minder dan de helft van de nesten (3 van de 8). In 2003-05 vlogen in het onderzoeksgebied ongeveer 40 jonge Wespendifen uit. Mocht het op de grond zittende jong daar inderdaad vanwege de knutjes zijn beland (en dus dood zijn gegaan als ik het niet had teruggezet), dan zou dit een reproductieverlies van ongeveer 2.5% hebben betekend. Dat is minder dan de vier jongen die in dezelfde periode door Haviken *Accipiter gentilis* werden opgegeten, en ook minder dan de twee jongen die tijdens een vlagerig onweer met wrakke linde en al naar beneden stortten. Mocht er dus een verband bestaan tussen steekvliegjes en jongensterfte, dan nog is de kans klein dat knutjes de nest- of nestplaatskeuze van Wespendifen beïnvloeden.

Summary

Manen W. van 2006. Ectoparasites on nests of European Honey-buzzards *Pernis apivorus*. De Takkeling 14: 131-134.

During 2003-05, 23 nests of European Honey-buzzards near Bialowieza in eastern Poland were visited 105 times to record growth rates of nestlings and prey remains.

In 3 out of 8 nests in 2004, but none in 2003 and 2005, biting flies were recorded (unidentified, possibly *Culicoides* spp. or *Simulium* spp.) during a 10-day period in mid-July, when conditions were slightly cooler than in the rest of July. The presence of biting flies was not linked with age of nestlings (from 14-28 days old) nor with tree species. Nestlings had swollen eyelids during the presence of biting flies (exclusively on nests which had been in use by Honey-buzzards the year before), but not when these were absent (other types of nests). A 32-days old chick with swollen eyelids was found under the nest on 19 July 2004; this chick had been well fed (suggesting ample food) and had no siblings (sibling aggression, not prevalent in Honey-buzzards anyway, ruled out). It may have jumped the nest due to harassment by biting flies. Out of 40 fledglings in 2003-05, possible harassment by biting flies would have resulted in the death of a single chick. This compares favourably with the mortality caused by Goshawk *Accipiter gentilis* predation (4 chicks) and the destruction of a nest during high winds (2 chicks dead). It is therefore unlikely that biting flies exert a prominent impact on nest choice and nest site choice in Honey-buzzards. This is also born out by the fact that biting flies were never recorded on 100s of Honey-buzzards nests on dry sandy soils in The Netherlands, nor on 1000s of nests of tree-nesting Common Buzzards *Buteo buteo*, Northern Goshawks and Eurasian Sparrowhawks *Accipiter nisus* in the same region (data W. van Manen & R.G. Bijlsma). However, Buzzard chicks in wetlands in The Netherlands were harassed by *Culicoides* spp. when taken to the ground (apparently not when on the nest), unlike the chicks of the ground-nesting Eurasian Marsh Harrier *Circus aeruginosus* (data R. Kleefstra).

Literatuur

- Greenwood A. 1977. The role of disease in the ecology of British raptors. *Bird Study* 24: 259-265.
- Krone O., Priemer J., Streich J., Sömmer P., Langgemach T. & Lessow O. 2001. Haemosporidia of birds of prey and owls from Germany. *Acta Protozoologica* 40: 281-289.
- Leppert L.L., Layman S., Bragin E.A. & Katzner T. 2004. Survey for hemoparasites in Imperial Eagles (*Aquila heliaca*), Steppe Eagles (*Aquila nipalensis*), and White-tailed Sea Eagles (*Haliaeetus albicilla*) from Kazakhstan. *Journal of Wildlife Diseases* 40: 316-319.
- Peirce M.A. 1981. Current knowledge of the haematozoa of raptors. *In*: Cooper J.E. & Greenwood A.G. (eds), Recent advances in the study of raptor diseases: 15-19. Chiron Publications, Keighley.
- Smith R.N., Cain S.L., Anderson S.H., Dunk J.R. & Williams E.S. 1998. Blackfly-induced mortality of nestling Red-Tailed Hawks. *Auk* 115: 368-375.

Adres: Oosterbroekstraat 45, 9402 RB Assen (willemvanmanen@hotmail.com)

Oog in oog met de Wespandief *Pernis apivorus*: waarnemingen bij een nest op de Utrechtse Heuvelrug

Wim van Barneveld sr. en Wim van Barneveld jr.

Toen wij in 2004 besloten gericht onderzoek te gaan doen naar het geheimzinnige leven van de Wespandief, konden we niet bevroeden dat het aantal waarnemingsuren naar zo'n forse hoogte zou stijgen. Wij, dat zijn Wim jr. die bijna al het veldwerk voor zijn rekening nam, en Wim sr. die zich beperkte tot het schrijven van dit artikel en een bescheiden bijdrage leverde aan de observatie in het veld. Wim jr. zat in zijn vakantietijd soms acht uur achtereen bij het nest, en deed dat met passie, engelengeduld en scherpzinnigheid. Mede hierdoor zijn, naast opmerkelijke observaties, bijzondere foto's verkregen.

In 2004 werden waarnemingen gedaan die voornamelijk waren toegespitst op het fotograferen van prooidragende vogels, opdat de identiteit van de prooi kon worden vastgesteld. In 2005 werd het onderzoek voortgezet, maar dan gericht op nestobservatie en het fotograferen van wat zich op en rond het nest afspeelde.

Foto 1. Volwassen vrouwtje Wespandief strijkt neer op de nestrand, Utrechtse Heuvelrug, zomer 2005 (Wim van Barneveld). *Adult female Honey-buzzard has just landed on the nest rim, Utrechtse Heuvelrug, summer 2005.*

Onze waarnemingen worden hier gebruikt om de activiteiten van Wespendienven bij het nest te beschrijven. In Nederland zijn slechts weinig directe nestwaarnemingen gedaan, en de meeste daarvan stammen uit de eerste helft van de vorige eeuw (van de Peppel 1932, Tiele 1947, van der Geest 1961); uit België stamt een fraai epos van Wortelaers (1946). En natuurlijk is daar nog Sprookjesvogel: wespendif, van Frank Wenzel, een vertaling van een Deens boek dat voornamelijk op nestwaarnemingen is gebaseerd (met veel nestfoto's). Van de Nederlandse waarnemers hebben alleen Jb. van de Peppel en C.B. van der Geest een en ander fotografisch vastgelegd. De fotografische bijdrage van Adolphe Burdet mag verder niet ongenoemd blijven; deze Nederlandse fotograaf leverde prachtige nestfoto's van een paartje Wespendif in Zwitserland in 1929-30 (Buxton 1932).

Naast het verkrijgen van documentaire foto's proberen we de vraag te beantwoorden of de Wespendif als voedselspecialist geheel afhankelijk is van wespenbroed, of dat de soort een ontsnappingsclausule heeft die hem in staat stelt te overleven in tijden van wespenschaarste.

Gebiedsomschrijving

Het onderzoeksgebied is kleinschalig en maakt deel uit van het omvangrijke landgoed De Boom. Het ligt ten zuiden van Leusden en wordt aan de westkant ingeklemd door de N226. Aan de oostzijde gaat dit parkachtige landschap over in langgerekte cultuurgraslanden met natuurlijke begrenzings als slootjes, houtwallen en overhoekjes. De noordgrens wordt gevormd door de Leusbroekerweg, met lanen als uitlopers. Hier ligt ook een gegraven paddenpoel. Aan de zuidgrens stroomt de rustieke Heiligenbergerbeek in noordelijke richting door het landgoed om in het Eemmeer uit te monden.

Aaneengesloten bos treffen we voornamelijk langs de westkant aan, een slordige 50 ha dat merendeels uit loofbos bestaat met pleksgewijs douglas en fijnspaar. Middenin het landgoed ligt een statig landhuis met dito oprijlaan. Erachter strekt zich een groot grasveld uit. Op de dekzandruggen vinden we een uitgebreid lanenstelsel met beuken. Opgaande bosjes, samengesteld uit onder meer els, berk en eik, maken eveneens deel uit van het landgoed, inclusief vochtige eikenbosjes met een sterk ontwikkelde ondergroei. Dit alles wordt doorsneden met sloten en greppels. In combinatie met de over- en ruigtehoekjes is dit een bijzonder landschap. De bodem bestaat uit venige zandgrond, ook wel de beekdalgronden genoemd.

Methode van werken

In 2004 wilden wij inzicht krijgen in de voedselkeuze van het wespendienvenpaar. Daarnaast lag het in de bedoeling voedseldragende Wespendienven te fotograferen; de foto's zouden behulpzaam kunnen zijn bij het op naam brengen van de meegebrachte prooi. Voor dat laatste was de digitale zoom op het beeldscherm een handig hulpmiddel. Om prooidragende Wespendienven te kunnen fotograferen was een strategische opstelling vereist. Bij het observeren van de prooiaanvoer ontdekten we al snel dat de

oudervogels hetzelfde eindtraject volgden. Ze gedragen zich tijdens het vervoer van de prooi uiterst omzichtig, vooral wanneer ze de omgeving van het nest benaderen. Hun strategie bestaat eruit ongezien de directe nestomgeving te bereiken. Daartoe maakten ze gebruik van een van de vele langgerekte beukenlanen, laag over de boomtoppen richting nest. Het laatste gedeelte van het traject (ongeveer 80 m) was echter boomloos en bestond uit een grasveld behorende bij het verderop gelegen landhuis. Precies daar, verdekt opgesteld in de bosrand, hebben we onze observatiepost gesitueerd, met vrij uitzicht op de boomtoppen en naaste omgeving.

In 2005 hebben we onze zetel verplaatst naar het bosperceel waar zich het nest bevond, om zodoende het huwelijksleven van deze heimelijk levende roofvogel te kunnen bespieden. Het ging ons allereerst om de beleving ervan. Van het fotografisch vastleggen van nesttaferelen is vooral Wim jr. liefhebber. Wim had zorgvuldig de lokale situatie in ogenschouw genomen. Op ongeveer 15 m van de nestboom lag een plek waar het nest goed was te zien (diagonaal gaf de camera 29 m aan). Het zat ons in dit opzicht wel mee, want het gedeelte van de beuk waar het nest zat was transparant. De op nesthoogte zittende horizontale takken hadden in 2005 namelijk een spaarzame bladontwikkeling doorgemaakt. Vanaf deze plek konden we vrijwel ongehinderd met behulp van onze 10x50-kijker en telelens het nest en zijn direct omgeving goed overzien.

Maar hoe zouden de Wespddieven op deze nieuwsgierige indringers reageren? Wim zou in ieder geval omzichtig en alert te werk gaan, en stapje voor stapje zijn verblijf aldaar verlengen om de Wespddieven te laten wennen aan zijn aanwezigheid. We verwachtten dat de vogels ons zouden accepteren. Uiteraard zou onze aanwezigheid afhangen van wat de Wespddieven zouden doen; zodra zou blijken dat wij een ongeoorloofde inbreuk op het broeden van de vogels zouden vormen, zouden we ermee ophouden. Het welzijn van het nest gaat immers voor alles.

Beknopt overzicht van 2004

Van 11 tot en met 30 augustus hebben wij exclusief naar de prooikeuze van de Wespddieven gekeken. De jongen hadden op 11 augustus een leeftijd van resp. 40 en 37 dagen. Op 22 juli waren beide door Hanneke Sevink geringd, en doorgemeten om leeftijd en conditie te bepalen. Het oudste jong (A) woog toen 688 g bij een vleugellengte van 159 mm (20 dagen). Jong B woog 558 g en had een vleugellengte van 118 mm (17 dagen). Beide gewichten weken nauwelijks af van het gemiddelde dat bij die leeftijden hoort (Bijlsma 1997).

Er werd in totaal 34 uur gepost op de boven beschreven locatie. Vrijwel alle voedselvluchten vonden plaats via de verwachte aanvliegroute. Het viel ons op dat gedurende onze waarneemperiode alleen door het vrouwtje prooien werden aangevoerd. Er was geen spoor van het mannetje te ontdekken. Zou hij een andere aanvliegroute volgen? Vanaf andere posities gingen wij naarstig op zoek naar eventuele vliegbanen van het mannetje, maar zonder resultaat. We vermoeden daarom dat hij al was weggetrokken, of, nog erger, ten prooi was gevallen aan de grijpgrage klauwen van de Havik.

Vooralsnog hadden wij echter geen aanwijzingen voor het laatste. Totdat we op 22 augustus bij toeval stuitten op een plukplaats; bij nader onderzoek bleken de veren toe te behoren aan een mannetje Wespendif. De blauwgrijze sluijer op vooral arm- en staartpenen sloot verwarring uit. Om zekerheid te verkrijgen over de leeftijd besloten we de resten van hand-, arm- en staartpenen plus de schedel naar Rob Bijlsma te sturen. Hij bevestigde per ommegaande dat het inderdaad om een volwassen mannetje ging. In dit onderzoek hadden we dus vanaf 11 augustus te maken met een één-oudergezin.

Foto 2. Het adulte mannetje Wespendif van landgoed De Boom, op 21 mei 2004. Deze vogel werd op 8 juni 2004 voor het laatst waargenomen (Wim van Barneveld). *Adult male European Honey-buzzard of the 2004-nest, last seen on 8 June 2004.*

In totaal stelden we 16 voedselvluichten vast. In 13 gevallen kon de prooi B met of zonder hulp van foto's B op naam worden gebracht: 7x een wespenraat, 3x een nestjonge houtduif *Columba palumbus*, 2x een kikker, 1x een hazelworm *Anguis fragilis* en 3x onbekend. Mogelijk waren 2 van de 3 onbekende prooien een wespenraat, maar zekerheid hierover hebben we niet. (Het jaar 2004 staat te boek als een redelijk goed wespenjaar, namelijk index 3 op een schaal van 1-5; Bijlsma 2005.)

Op 25 augustus maakte jong A uitgebreide omzwervingen. Wij kregen de indruk dat hij vrij snel zelfstandig zou worden; hij was toen 54 dagen oud. Jong B maakte ook wel uitstapjes, maar hanteerde nog veelvuldig de bedelstaf. Als er door het vrouwtje een prooi op het nest werd gedropt, was hij er als de kippen bij.

Op 30 augustus hadden de jongen een leeftijd van resp. 59 en 56 dagen bereikt. Het zou de laatste dag worden waarop we het vrouwtje een prooi zagen brengen. Op 31 augustus was ze kennelijk verdwenen. Jong A was toen al enkele dagen niet meer in de omgeving van het nest gezien. Ons leek het vertrek van het vrouwtje was vroeg voor het jongste jong te zijn gekomen. Hij leek nog niet zelfstandig, en met een opdrogende voedselbron zou hij wel eens een kommervol bestaan tegemoet kunnen gaan.

Foto 3. Adult vrouwtje Wespendif met nestjonge houtduif op weg naar nest op de Utrechtse Heuvelrug, 10 augustus 2004 (Wim van Barneveld). *Adult female Honey-buzzard with Woodpigeon squab heading for the nest on the Utrechtse Heuvelrug, 10 August 2004.*

Foto 4. Adult vrouwtje Wespendif met forse wespentraat in poten vlakbij nest op Utrechtse Heuvelrug, 21 augustus 2004 (Wim van Barneveld). *Adult female Honey-buzzard carrying large wasp comb towards nest on Utrechtse Heuvelrug, 21 August 2004.*

We waren benieuwd wat het jaar 2005 zou brengen. Immers, dit nest was vijf jaar achtereen door een paartje Wespendif bewoond geweest. Maar hoe zou de B vermoedelijke - weduwe zich gedragen na terugkeer? Met meer dan gewone belangstelling keken wij daar naar uit.

Overzicht van 2005

Aankomst op de broedplaats

Het is 11 mei 2005. Op het landgoed "De Boom" speelt een koele bries met het ontluikende groen dat beloftevol afsteekt tegen een blauwe koepel waarlangs enkele donzige wolken drijven... Moeder Natuur heeft het landgoed in een idyllische decoratie gehuld, aanlokkelijk voor duizenden nog onderweg zijnde trekvogels. Hopelijk bevindt zich hieronder ook ons vrouwtje Wespandief dat reeds vijf jaar achtereen op "De Boom" broedde en waar ze steeds in hetzelfde nest haar jongen grootbracht. Het nest is ernstig vervallen, constateer ik, en het dient snel gerestaureerd te worden. Ik speur langdurig de lucht af, echter zonder resultaat. Haar absentie is geen aanleiding tot ongerustheid. Ze heeft immers blij gegeven van een uiterst preciese klok die haar aankomst rond half mei mei uittelt.

Op 17 mei wordt door Wim inderdaad een Wespandief gezien, maar het blijkt een mannetje te zijn met een zeer lichte borst, een zogenaamde lichte tijger. Hij vertoont een voortreffelijke gelijkenis met een mannetje dat hij dikwijls in het "paradijs" aantroef, een oud bos bij Kallenbroek. Ook de foto's gemaakt van beide mannetjes vertonen een treffende overeenkomst.

We moeten wachten tot 22 mei voordat we het beoogde vrouwtje kunnen begroeten. In een enerverende glijvlucht tot vlak boven de nestboom verdwijnt ze tenslotte in noordelijke richting. We vingen een glimp van haar op. De dagen erna verloren we haar echter uit het oog. Eerst op 28 mei geeft ze weer blij van haar aanwezigheid; er liggen groene takken op de nestrand (naar later blijkt op basis van de leeftijd van de nestjongen moet het eerste ei op 27 mei zijn gelegd). Op 29 mei vliegt de eerder waargenomen lichte man uit de nestboom weg. Zou dit de nieuwe partner zijn? Even later verschijnt er nog een mannetje in de buurt van het nest. Deze is vrij donker gekleurd op de borst, maar naar de buik toe veel lichter terwijl kop en hals grijsbruin zijn; een intermediair type. Hij gedraagt zich als een solitaire man die mogelijk bij de balts is meegetrokken in het kielzog van het vrouwtje. Of is het een rivaal die het territorium is binnengedrongen? De komende dagen zal hij vaker van zijn presentie blij geven. Wat later ontwaren we tijdens een zweefsessie het vrouwtje, vergezeld van de lichte tijger. We hebben de paarvorming dus gemist. Hoe dan ook, ze trekken op grote hoogte wijde cirkels en lijken in puike conditie. Dat belooft wat.

Nestobservatie vanaf de grond

In de middag van 31 mei neemt Wim voor de eerste keer zijn nieuwe observatiepost in. Dat moet met de nodige omzichtigheid gebeuren want het mannetje zit op het nest. Zou hij de indringer accepteren? Hij is erg schuw en drukt zich nog dieper in de nestkom. Slechts zijn blauwgrijze kop is zichtbaar, terwijl het goudgele oog onafgebroken op hem is gericht. Maar de vogel blijft zitten! Wanneer Wim zijn tas wil uitpakken om de camera te installeren, is hij plotseling getuige van een bijzonder tafereel. Ineens is er een schim, dan een schaduw en het volgende moment staat er een ander mannetje op de nestrand. Het broedende mannetje reageert onmiddellijk en neemt de dreighouding aan, waarop de brutale indringer eveneens in dreighouding schiet. Enkele tientallen

seconden staan beide mannetjes met uitstaande vleugels en geopende snavels tegenover elkaar. Maar tot een schermutseling komt het niet. De indringer kiest uiteindelijk het hazepad.

Tijdens de broedtijd gebeurt vaak lange tijd niets. Het vrouwtje, dat veel minder schuw is als het mannetje, broedt langdurig in dezelfde houding. Onze oplettendheid wordt danig op de proef gesteld. Het nimmer aflatende en monotone gebrom van de N226, die op slechts 35 m van de nestboom langsraast, is slaapverwekkend. Aan de andere kant denken wij dat het voortdurende lawaai een gunstige invloed heeft op de acceptatie van onze aanwezigheid door de Wespndieven.

Foto 5. Aflossing tijdens de incubatieperiode, met links het lichte adulte mannetje, Utrechtse Heuvelrug, 11.58 uur op 1 juli 2005 (Wim van Barneveld). *Incubation shift, with light phase adult male Honey-buzzard on the left, Utrechtse Heuvelrug, 1 July 2005.*

Op alle tijdstippen van de dag kunnen aflossingen plaatsvinden. Ons mannetje broedde 3-4 uur per aflossing, maar ook één uur kwam voor. Wij schatten de bijdrage aan het broedproces door het mannetje op 12-25% van de daglichturen. De rest van de bebroeding gebeurde door het vrouwtje. Wij kregen de indruk dat de bijdrage van het mannetje er vooral op was gericht om het vrouwtje de kans te geven zich van haar dagelijkse behoeften te voorzien, zoals foerageren, baden, veeronderhoud en vliegen. Het mannetje zorgde er in dit scenario alleen voor dat het broedproces niet werd onderbroken. Zijn minder intensieve bijdrage aan de incubatie komt ook naar voren in zijn minder omvangrijke broedvlek.

In de broedfase verblijft het mannetje veelal in de buurt van het nest en vliegt van tijd tot tijd over het nestbos. Wanneer het vrouwtje de behoefte krijgt af te vliegen, wacht ze tot het mannetje overvliegt. Dan laat ze een ratelende lokroep horen en weet het mannetje dat hij haar moet aflossen. Het vrouwtje bepaalt dus wanneer de aflossing plaatsvindt, echter niet op 9 juni. Toen bleef ze langdurig roepen, maar bleef een aflossing uit. Het mannetje had namelijk weer eens zijn rivaal aan de oostkant van het bos aangetroffen. Toevallig had ik mij daar opgesteld en was ik getuige van het zij aan zij vliegen van beide mannen. Daarbij wapperde de rivaal drie maal met zijn vleugels verticaal geheven boven zijn lichaamsas. De indringer verdween tenslotte achter de bosrand.

Gebruik van groene takken

Begin juni, kort na de eilegfase, stelden we vast dat de rand van het nest was belegd met groene takken. Deze waren afkomstig van in de nabijheid staande beuken. In deze periode hadden de beuken lange uitlopers die langs het nest afhingen in verticale richting. De aanvoer van groene twijgen was uitsluitend een bezigheid van het vrouwtje. Door deze toevoegingen aan het nest werd uiteindelijk de nestkom geheel aan ons oog onttrokken.

Foto 6. Adult vrouwtje Wespendief bezig met schikken van vers groen nestmateriaal op de nestrand (beuk, *Chamaecyparis*), Utrechtse heuvelrug, zomer 2005 (Wim van Barneveld). *Adult female Honey-buzzard rearranging fresh greenery on the nest rim (beech, Chamaecyparis), Utrechtse Heuvelrug, summer 2005.*

De volgende waarneming, 1 juli, illustreert het effect van groene takken. Op die dag was de telelens geruime tijd op het broedende vrouwtje gericht. Plotseling richtte ze zich op en vloog af om even later terug te keren met een forse groene eikentak. Deze werd zodanig op de nestrand gedeponeerd dat ze, inmiddels weer in broedhouding, volledig aan het oog van de lens werd onttrokken. Maar tussen een opening van de aangebrachte tak gluurde wel het felle oog naar de waarnemer...

In de derde decade van juli werd het gesleep met groene takken (eik, beuk, berk en spaarzaam *Chamaecyparis*) geïntensiveerd. Zo werden op 27 juli binnen 1.5 uur tien groene takken aangesleept; zo ook op 1 augustus. De jongen waren toen 25-30 dagen oud. Na 7 augustus werden weinig takken meer aangevoerd. Opvallend was dat de takken uitsluitend op de nestrand werden gelegd aan de kant van de observatiepost. Dit gebeurde met een dusdanige hardnekkigheid dat we sterk de indruk kregen dat ze de jongen met opzet aan het oog van de grondwaarnemers wilde onttrekken.

Drukke tijden breken aan

Als onze berekening klopte, zou het eerste jong zich op 2 of 3 juli aandienen. In de ochtend van de 3de juli vinden we onder de nestboom een nogal fors uitgevallen raat met een doorsnee van 110 mm. We nemen aan dat het eerste jong op 3 juli is geboren, maar zekerheid hierover hebben we niet omdat we op 2 juli geen observaties hebben verricht. Dezelfde avond verblijft Wim nog enige tijd op de nestlocatie. Om 20.29 uur vliegt het mannetje met een raat naar de nestrand, waar de afgifte plaatsvindt. We zijn overtuigd: er ligt een jong in het nest. De eerste biometrische meting op 16 juli bevestigt onze inschatting: het eerste jong moet inderdaad op 3 juli zijn geboren. Het tweede jong zal, uitgaande van een leginterval van drie dagen, op 6 juli worden geboren.

Foto 7. Adult vrouwtje met forse raat in snavel op nest, net gebracht door mannetje (20.29 uur), Utrechtse Heuvelrug, 3 juli 2005 (Wim van Barneveld). *Adult female with wasp comb in beak, just brought by male (20.29 h), Utrechtse Heuvelrug, 3 July 2005.*

Het vrouwtje is de eerste dagen van de jongenfase honkvast. Slechts zelden verlaat ze het nest, en dan nog uitsluitend wanneer het mannetje in de buurt is of met een prooi op de nestrand verschijnt. Dat gaat als volgt in zijn werk. Het is acht uur in de ochtend van 10 juli. Het mannetje is in aantocht en verschijnt even later behoedzaam van achter de stam op de nestrand. In één van zijn klauwen heeft hij een raat. Dan richt het vrouwtje zich op en vliegt vervolgens af. Het mannetje ontfermt zich over de jongen. Hij peutert een larve uit een van de cellen en presenteert deze aan de jongen. Dat gaat zo even door, terwijl hij zichzelf ook tegoed doet. Daarna zet hij zich op de jongen neer tot het vrouwtje verschijnt. Dan vliegt hij af. Het vrouwtje blijft in deze fase van de broedcyclus uitsluitend voor korte perioden weg. Zij heeft bij terugkeer geen prooi maar een groene tak bij zich. Deze wordt zorgvuldig op de nestrand gedrapeerd. Tenslotte controleert ze de soliditeit ervan. Dan verlegt ze haar aandacht naar de jongen, neemt al schuddend met haar borstveren op de jongen plaats, en begint deze langdurig te koesteren. Naarmate de jongen opgroeien, moet er ook meer voedsel worden aangeslept. Vaker en vaker gaat nu ook het vrouwtje op foerageertocht. Zo vertrekt ze op 17 juli om 10.35 uur van het nest en blijft ze voor het eerst geruime tijd weg. Eerst om 12.02 uur keert ze terug met een raat. Intussen verblijft het mannetje op of bij het nest, maar allengs gaat ook hij langer op pad. Met tot gevolg dat de jongen soms langdurig alleen worden gelaten. Ze zijn dan erg kwetsbaar maar ook bijzonder stil, een belangrijke factor in de overleving.

Taakverdeling

Het exploreren, uitgraven en transporteren van wespennraten is een tijdrovende bezigheid. Een goede samenwerking tussen beide partners is dan van groot belang. Tijdens onze observaties bij het nest zagen we in totaal 66 keer een prooi aangevoerd worden, waarvan er 47 voor rekening van het mannetje kwamen (Tabel 1, Bijlage 2).

Tabel 1. Ouderlijke aanwezigheid op het nest en taakverdeling tussen man en vrouw Wespandief bij de prooiaanbreng op de Utrechtse Heuvelrug van 2 juli - 30 augustus 2005; het eerste jong kroop op 3 juli uit het ei. *Parental presence (% of observation time present at the nest), sex-specific prey delivery and prey species at a European Honey-buzzard nest on the Utrechtse Heuvelrug in 10-day periods in July-August 2005; the first chick hatched on 3 July.*

Tijdvak (decade) 10-day period	2-11	12-21	22-31	1-10	11-20	21-30	Totaal Sum
Aantal uren <i>No. observation hours</i>	26	15	14	17.5	22.5	16.5	111.5
Ouder aanwezig (%) <i>Parent present (%)</i>	100	96	50	24	5	1	
Prooien man <i>Prey male</i>	6	4	5	8	22	2	47
Prooien vrouw <i>Prey female</i>	0	2	7	4	3	3	19
Raten <i>Wasp combs</i>	5	3	7	3	8	4	30
Kikkers <i>Frogs</i>	0	2	1	3	10	1	17
Vogels (nestjong) <i>Birds (nestlings)</i>	1	1	1	0	0	0	3
Hazelworm <i>Anguis fragilis</i>	0	0	1	0	0	0	1
Onbekend <i>Unidentified</i>	0	0	2	6	7	0	15

Opmerkelijk genoeg zagen we van 19 tot en met 25 augustus geen enkele prooioverdracht door het vrouwtje, hoewel we toen wel regelmatig post hebben gehad. We hadden sterk de indruk dat het activiteitsgebied van het vrouwtje aanzienlijk groter was dan van het mannetje. Die laatste was bovendien als enige verantwoordelijk voor de aanvoer van kikkers; vermoedelijk is het bemachtigen daarvan minder tijdrovend.

De verdeling van de aangevoerde raten was evenwichtiger verdeeld naar geslacht: 17 door het mannetje en 13 door het vrouwtje. Daarnaast voerde het mannetje drie vogels aan, namelijk een nestjonge houtduif en twee maal een zangvogel van klein formaat (priemsnavel). Eenmaal zagen we dat het vrouwtje een nog spartelende hazelworm op het nest deponeerde.

Onder de prooien bevonden zich diverse niet-geïdentificeerde, zoals die welke in één hap werden verorberd. We hadden de indruk dat het ongewervelde dieren betrof, zoals regenwormen of naaktslakken, of misschien wel vruchten. Ook kunnen hier enkele raten bij zijn geweest.

Het vrouwtje is in de eerste weken na de geboorte van de jongen erg honkvast en verlaat slechts zelden het nest. Tijdens onze waarnemingenreeks zien we dat het vrouwtje pas op 10 juli het nest voor het eerst verlaat, nadat het mannetje met prooi was gearriveerd; na 25 minuten keert ze terug, niet met een prooi maar met een groene tak. Het mannetje neemt in de eerste twee weken van de jongenfase vrijwel (want we hebben natuurlijk niet alle prooivluchten gezien) in zijn eentje de prooiaanvoer voor zijn rekening.

Tijdsduur tussen twee voedselvluchten

Op 10 juli, om 8.02 uur, zien we dat het vrouwtje voor het eerst het nest verlaat, nadat ze door het mannetje (met prooi) is afgelost. De jongen zijn dan ongeveer een week oud. Na 25 minuten keert ze terug, zonder prooi maar met groene tak. Op dat ogenblik verlaat het mannetje het nest, om na 28 minuten terug te keren met een raat. Daarmee heeft hij in 53 minuten tijd twee raten aangevoerd en ondertussen ook nog eens gedurende 25 minuten de jongen gekoesterd.

Wanneer de jongen twee weken oud zijn, verlaat het vrouwtje voor het eerst voor langere tijd het nest. Dat is op 17 juli. Zij keert na 1 uur en 24 minuten terug met een raat. Een ogenblik later vertrekt ze opnieuw en meldt zich na 1 uur en 43 minuten opnieuw, wederom met een raat.

Om in de groeiende voedselbehoefte van de jongen te voorzien, neemt de prooiaanvoer vanaf de derde decade van juli aanzienlijk toe. Het vrouwtje is dan nog maar voor 50% van de tijd op het nest aanwezig. Het aantal aangevoerde prooien verdubbelt. Nauwgezette observaties illustreren dat de tijdsduur tussen twee prooiafdrachten drastisch wordt ingekort, al blijven er forse verschillen bestaan in tijdsduur tussen opeenvolgende prooiafdrachten. Zo levert het vrouwtje op 23 juli, de jongen zijn dan drie weken oud, binnen 31 minuten aan raat af; ze vertrekt onmiddellijk en keert na 55 minuten terug met opnieuw een raat. Op 25 juli doet ze het nog sneller. Ze vertrekt om 8.30 uur van het nest en keert om 8.50 uur met een raat terug. De snelste tijd wordt op 18 augustus genoteerd: dan is ze na 10 minuten met een raat terug. Ook bij het mannetje zien we deze verschillen. Zo vertrekt hij op 15 augustus om 14.53 uur

en verschijnt hij na 1 uur en 37 minuten met een raat op het nest. De volgende vlucht vindt in precies dezelfde tijd plaats: 1 uur en 37 minuten. Maar ook het mannetje kan in recordtijd een raat aanvoeren. Dat bewijst hij op 18 juli, wanneer hij om 16.16 uur vertrekt en na 10 minuten terug is.

Afwezigheid van prooiresten onder de nestboom

Onder de nestboom vonden we zelden prooiresten van kikkers of vogels. Een raadsel, totdat we tijdens de langdurige observaties enkele waarnemingen deden die enig licht op dit verschijnsel wierpen. Op 10 juli slikte het vrouwtje, staande op het nest, met veel slikbewegingen een vogelpoot inclusief loopbeen in. Het betrof hier waarschijnlijk een restant van een jonge vogel ter grootte van een heggemus. Een week later, op 17 juli, ruimt het vrouwtje tot twee maal toe prooiresten op. Eerst wordt met veel moeite een deel van het borststuk inclusief borstbeen van een nestjonge houtduif ingeslikt, gevolgd door een roodachtig gekleurde poot, eveneens afkomstig van een jonge houtduif. Op 8 augustus, om 18.48 uur, ziet Wim hoe het oudste jong met veel slikbewegingen een poot met loopbeen (van een jonge vogel, ter grootte van een heggemus) naar binnen werkt.

Ook ten aanzien van kikkers deden we enkele opzienbarende waarnemingen. De jonge Wespendienven hebben geen enkele interesse in de op de nestransd liggende kikkers. Eerst wanneer een der ouders een raat aanbrengt, komt de hongerdrift tot uiting. Daarbij wordt al bedelend een van de kikkers van de nestransd gestoten. Bij intensief spuurwerk onder de nestboom worden vervolgens twee gave groene kikkers gevonden, die op enige afstand van de nestboom worden verstopt (met merkteken). Wat schetst onze verbazing als we daar de volgende dag niets van terug vinden. Een aantal dagen later vinden we zelfs drie kikkers onder de nestboom, die op dezelfde wijze worden verstopt. Ook van deze kikkers is nooit een spoor teruggevonden.

Opgroeiende jongen

Wat onmiddellijk opvalt aan nestgenoten is het verschil in ontwikkeling, deels als gevolg van het feit dat het vrouwtje vanaf het eerste ei voluit gaat broeden en het tweede ei pas drie dagen later wordt gelegd. Dit verschil zal het kleinste jong zijn hele nestleven blijven achtervolgen. Sterker nog, het zal vaak toenemen doordat het oudste jong de aangevoerde prooien volledig opeist totdat hij is verzadigd. Deze factoren tezamen kunnen voor het kleinste jong een dramatische afloop hebben, afhankelijk van de voedselsituatie. Het verschil in ontwikkeling werd duidelijk onderstreept toen ze beide op 30 juli biometrisch werden doorgemeten door Hanneke Sevink tijdens de ringsessie (en proficiat voor het ringteam dat deze nestboom B inclusief eerdere jaren - voor de vijfde keer beklom):

Jong A: maximale vleugellengte 237 mm, gewicht 661 gram (28 dagen oud)

Jong B: maximale vleugellengte 212 mm, gewicht 614 gram (25 dagen oud)

Het prooiopisende gedrag van het oudste jong hadden we al een aantal keren vastgesteld. Op 7 augustus had ik mij, op verzoek van Wim jr., opgesteld bij de nestlocatie

om nestobservaties te verrichten. Het is zondagmorgen. Zojuist is het droog geworden. De bomen schudden hun kruinen uit en aan hun voeten stijgt een verdampende humusgeur op. De zon breekt door en ik heb goede hoop dat binnen afzienbare tijd de ouders met prooi zullen arriveren. Intussen bekijk ik de jongen, A(b) en B(ert). Ze schudden de regendruppels uit hun veren waarna een uitgebreide poetsbeurt volgt. Opvallend is de onderlinge verdraagzaamheid. Nooit was ik getuige van enige vijandigheid, vleugelklap of snavelhouw. Geduldig en zwijgzaam wachten ze de komst van hun ouders af.

Foto 8. Jonge Wespenspiegels zijn bijzonder verdraagzaam ten opzichte van elkaar; hier jong A links (Ab) en jong B rechts (Bert), kijkend naar een passerende ouder, Utrechtse Heuvelrug, zomer 2005. Merk op dat de kop van jong B nog normaal is (vergelijk met foto 9) (Wim van Barneveld). *Nestling Honey-buzzards do not show sibling rivalry; here oldest chick to the left, Utrechtse Heuvelrug, summer 2005. Notice normal head size of chick B, in comparison with Plate 9.*

Het geluk is met mij, want om 11.00 uur dient zich een ouder aan. Eerst is er een schaduw tussen de bomen, daarna een ijl gepieuw van Ab en Bert als reactie op de aanvliegende vogel die vervolgens neerstrijkt op de nestrand. Het is het vrouwtje, met raat. Terwijl de vleugels op karakteristieke wijze worden gevouwen, heeft Ab intussen de raat uit de klauwen van zijn moeder gegraaid. Hij mantelt onmiddellijk over zijn prooi. Het vrouwtje vliegt af. Aan de andere kant van het nest leunt Bert tegen de nestrand aan en kijkt stoïcijns toe. Hij onderneemt geen enkele poging om iets van de prooi te veroveren. Kennelijk heeft hij geleerd niet zinloos energie te verbruiken. Het leven is ook Bert gunstig gezind, want na enige minuten verschijnt het mannetje met een voor mij onbekende prooi. Schuw sluipt hij omzichtig vanachter de stam tevoorschijn, zijn donkere washuid steekt scherp af tegen de blauwgrijze kop, en deponiert vervolgens de prooi op de nestrand waar Bert zich bevindt. Ab geniet van zijn larvenmaal en laat zijn nestgenoot met rust.

Bevordering tot takkeling

Op 2 augustus zagen we al wat vleugeloefeningen van Ab. Maar nu, op 10 augustus, beheerst hij de oefenstof volledig. Bij de uitvoering ervan komt hij soms even los van het nest. Zijn uitstraling verraadt dat hij wat plan is. Even later onderneemt hij een uitstapje dat met veel geklauter gepaard gaat. Tenslotte bereikt hij zijn doel: een schuin uitstaande tak boven hem, waar hij op plaats neemt. De poging van Ab mag als geslaagd worden beschouwd: hij is nu bevorderd tot takkeling.

En Bert? Die blijft voorlopig op zijn vertrouwde nest. Zijn kopdons heeft plaats gemaakt voor een voltooide kopbevedering van een opvallende okerkleur, afgezet met een fraai masker rond de oog- en oorstreek. Bert heeft een gevoelige achterstand in zijn ontwikkeling opgelopen, van een slordige zeven dagen. Deze achterstand is goed te duiden in vergelijking met Ab, die op 2 augustus al nagenoeg volledig bevederd was en een fraaie donkerbruine kop had.

Eerst op 18 augustus waagt ook Bert zich aan de status van takkeling. Dat gaat gepaard met de nodige onzekerheid. Keer op keer aarzelt hij bij het inschatten van de afstand, tot hij uiteindelijk de sprong naar de dichtstbijzijnde tak maakt. Daarbij gebruikt hij zijn vleugels om het verloren evenwicht te herstellen. Ook Bert heeft nu een stap gezet op de ladder naar volwassenheid.

Ab maakt intussen vlieg oefeningen, maar keert vrij snel in de nestboom terug. Hij strijkt op het nest neer en scharrelt wat rond in de nestkom. Hij maakt driftige krabbewegingen, terwijl hij pikt en slikt. Bert is onrustig; hij voelt zich kennelijk onbehagelijk met een lege krop en knagende honger. Om 11.45 uur arriveert het vrouwtje met prooi, maar helaas voor Bert; hij krijgt geen kans iets van de buit te bemachtigen. Hij onderneemt daartoe dan ook geen enkele poging. Zijn gedrag verraadt emotie. Het volgende ogenblik opent hij zijn snavel en produceert een ijle en lang aanhoudende roep dat klinkt als een herhaald "ieieieie". Vermoedelijk is dit een hongerroep en wil hij aandacht vragen voor zijn probleem. Het is duidelijk: Bert bevindt zich in een moeilijke periode. De laatste tonen ebben uit zijn snavel weg, en de rust keert weer.

De laatste stap naar zelfstandigheid

Het is 21 augustus. Ab maakt lange omzwervingen met het gevolg dat hij dikwijls niet aanwezig is wanneer de voedselaanvoer plaatsvindt. Hij zal tegen zelfstandigheid aanhikken; op 24 augustus zien we hem helemaal niet, en op 26 augustus voor het laatst. Voor Bert biedt dat gunstige perspectieven. Hij kan nu vrijelijk beschikken over de aangereikte prooi en deze ongestoord verorberen. Na de maaltijd vliegt hij bijna altijd naar zijn favoriete stek, een tak dicht bij het nest, en dommelt vervolgens met half toegeknepen ogen tot het moment aanbreekt waarop een der ouders zich opnieuw met prooi aandient.

Het is nog maar negen dagen verwijderd van de dag dat het vrouwtje verdween (op 30 augustus). De tijd begint dus te dringen voor Bert. Bovendien steekt een nieuw gevaar de kop op. We ontdekken namelijk een vervorming aan zijn kop. De eens zo slanke kop is in een aantal dagen enorm in omvang toegenomen en heeft nu meer de vorm van die van een Bosuil gekregen. De zijwaarts gelegen oogkassen zijn diep weggezakt en de daarin rood opgluoiende ogen geven hem een bizarre aanblik. Of ook de schedel zelf een vervorming heeft ondergaan, kunnen we niet vaststellen, evenmin de oorzaak van deze verandering. Een latere waarneming aan het gedrag van Bert bracht mij echter op een mogelijk spoor. Het was me namelijk opgevallen dat hij, bij het peutenen van de larven uit de cellen, voortdurend met de kop schudde. We hadden onder de nestboom al eens een raat van een hoornaar *Vespa crabro* aangetroffen. Zou Bert zijn gestoken door een op de raat achtergebleven hoornaar?

Foto 9. Jong B van het wespendienaar op de Utrechtse Heuvelrug, met uilachtig opgezwollen kop, 30 augustus 2005. Vergelijk met Foto 8 (Wim van Barneveld). *Chick B with owlsh, swollen head, Utrechtse Heuvelrug, 30 August 2005. Compare with Plate 8.*

Op 26 augustus zien we Ab voor het laatst; hij vliegt tussen de bomen door naar het nest. Daar scharrelt hij wat rond om vervolgens in de nestkom te gaan krabben. Dan vliegt hij naar een tak en verblijft daar geruime tijd. Kennelijk is hij in afwachting van de komst van zijn moeder, om nog eenmaal te profiteren van de aangeboden prooi. Bert begint langdurig te roepen, waardoor Ab onrustig wordt. Dan rekt hij zich uit en vliegt handig manoeuvrerend tussen de bomen door uit ons gezichtsveld. De dagen erna, 27 en 28 augustus, zullen we hem niet meer terugzien. De ijle roep van Bert draagt inmiddels ver door het landgoed, en dat baart ons zorgen. Hij is onrustig en kennelijk knaagt de honger aan hem. Zijn vader hebben we vanaf 22 augustus niet meer gezien en zijn moeder brengt weliswaar trouw, maar onregelmatig, raten aan. Ook de pijn aan zijn verwrongen kop zou hem wel eens parten kunnen spelen. Bert krabt intussen driftig in de nestkom. Nooit konden we hem betrappen op een poging de nestomgeving te verkennen of zelf voedsel te zoeken. Hij is nog steeds afhankelijk van zijn moeder. En de tijd dringt.

Op 28 augustus, wanneer we voor het laatst de nestlocatie bezoeken, het is dan 9.20 uur, zit Bert als gewoonlijk in de nestboom en roept voortdurend. Na 50 minuten, om 10.10 uur, verschijnt het vrouwtje met een raat met naar schatting een diameter van 100 mm. Bert is buitengewoon opgewonden en grist de raat tussen haar poten weg. Dan deponeert hij de raat in de nestkom en produceert luide hongerkreten. Na tot rust te zijn gekomen, begint hij de larven uit de cellen te peuteren. Tijdens deze operatie schudt hij voortdurend met zijn kop. Dit gedrag hebben we nog niet eerder waargenomen en moet waarschijnlijk in verband worden gebracht met eerder opgedane ervaringen (een steek?). Na 25 minuten heeft Bert de larven verorberd en keert hij op zijn favoriete plek terug. Zijn krop is gevuld. Dan doezelt hij weg...

De volgende dag, 29 augustus, is het nest uit de boom gevallen. Waarschijnlijk heeft het, als gevolg van het vele krabben van de jongen, zijn stevigheid verloren. Bij de restanten ligt een nog deels met larven gevulde raat. Bert trekt er zich weinig van aan en zit rustig met gevulde krop op een tak in de nestboom.

Op 30 augustus zien we het vrouwtje niet meer, en we moeten aannemen dat ze haar reis richting winterverblijf in Afrika is begonnen. Dit vertrek is voor Bert duidelijk te vroeg gekomen. Gedreven door nieuwsgierigheid toog ik de volgende dag per fiets naar de "Boom", waar ik eerst zijn vertrouwde plek controleer op zijn aanwezigheid. Hij is er niet. Op het landgoed neem ik vervolgens een strategische plek in welke uitzicht biedt op de nestomgeving en een straal van 100 meter rondom. Na een korte tijdsspanne ontwaar ik achter enkele bomen een onhandig fladderende vogel die in mijn richting koerst. De aanblik van deze onzeker vliegende vogel met grote uilachtig vervormde kop is zo bizar dat een merel onder luid alarm dekking zoekt in de onderbegroeiing. Bert is inmiddels op een afgeknapte boomstronk neergestreken. Hij maakt een ontredderde indruk. Zijn kop draait alle kanten op. Ook zie ik hem voortdurend de lucht afzoeken. Rusteloos in al zijn bewegingen kiest hij tenslotte het luchtruim en koerst hij in oostelijke richting tot hij achter het bos uit mijn gezichtsveld verdwijnt.

Op 1 september hebben we, als sluitstuk van ons seizoen, een zoektocht ondernomen die had moeten leiden tot een levensteken van Bert. Helaas zonder resultaat.

Discussie

Overeenkomsten tussen 2004 en 2005

Onze waarnemingen, hoewel verbrokkeld over de tijd, laten enkele opmerkelijke overeenkomsten zien tussen de gedragingen van het paar in 2004 en 2005, dit ondanks het feit dat het mannetje in 2005 een andere was dan in 2004 (Tabel 2). Het vrouwtje was in beide jaren dezelfde, en bleek een ijzeren regelmaat te hebben in haar aankomst op de broedplaats (17-22 mei) en haar vertrek na de broedtijd (30 augustus). Het mannetje in 2005 vertrok een week eerder dan het vrouwtje. Het begin van de eileg was op één dag na gelijk, maar in eerdere jaren werden zowel vroegere als latere starten vastgesteld. In grote lijnen volgen de Wespddieven van De Boom het adagium dat een warme meimaand resulteert in een vroege start van de eileg, en omgekeerd (Tabel 4, zie ook Bijlsma 1993, Bijlsma 2005).

Tabel 2. Samenvattende gegevens van het wespddievenpaar op de Utrechtse Heuvelrug in 2004 en 2005; het vrouwtje is in beide jaren dezelfde, het mannetje van 2004 werd vervangen door een "lichte tijger" in 2005. Aankomstdata zijn synoniem aan eerste waarneming (en zijn dus niet noodzakelijkerwijs exact). Wespindex gebaseerd op Bijlsma 2005 en 2006 (2=matig, 3=goed). *Summary of information obtained from a pair of European Honey-buzzards using the same nest in the central Netherlands in 2004 and 2005; female in both years identical, male of 2004 was depredated and replaced by a light-phase adult male in 2005. Arrival dates are dates of first observation. Wasp index based on Bijlsma 2005 and 2006; 2=below average, 3=good).*

Jaar <i>Year</i>	2004	2005
Aankomst man <i>Arrival male</i>	?	17 mei
Aankomst vrouw <i>Arrival female</i>	17 mei	(17-22 mei)
Vertrek man <i>Departure male</i>	gepredeerd	22 augustus
Vertrek vrouw <i>Departure female</i>	30 augustus	30 augustus
Legbegin <i>Onset of laying</i>	28 mei	27 mei
Uitkomstdatum eerste ei <i>Hatching date first egg</i>	4 juli	3 juli
Aantal jongen <i>No. chicks</i>	2	2
Wespindex <i>Wasp index</i>	3	2
Waarnemingsperiode <i>Observation period</i>	11-30 augustus	11 mei-1 september
Aantal waarnemingsuren <i>No. observation hours</i>	34	111.5
Prooien <i>Prey</i>		
Wespenraat <i>Wasp comb</i>	7	30
Kikker <i>Frog</i>	2	17
Vogel (nestjong) <i>Bird (nestling)</i>	3	3
Hazelworm <i>Anguis fragilis</i>	1	1
Onbekend <i>Unknown</i>	3	15
Totaal <i>Total</i>	16	66

Ondanks een behoorlijk verschil in wespenaanbod verschilde het aandeel wespenraten in de prooijst niet tussen 2004 en 2005. Dat is interessant, te meer daar deze informatie is gebaseerd op daadwerkelijke prooiaanbreng, en niet - zoals meestal het geval is - op resten die op de nesten worden aangetroffen tijdens nestcontroles. Dat laatste kan gemakkelijk leiden tot een scheve steekproef van het voedsel (Bijlsma 2004).

Voedselkeus in slechte en goede wespenjaren

In 2004 en 2005 hadden we respectievelijk met een goed en een matig wespenjaar van doen (Tabel 3). In beide jaren wist het paar twee jongen groot te brengen. De conditie van de jongen ten tijde van het ringen, gemeten naar het gewicht in vergelijking met bij die leeftijd passende waarden (naar Bijlsma 1997), was in 2005 aanmerkelijk slechter (Tabel 3). De jongen waren 116-150 g lichter dan gemiddeld bij hun leeftijd hoorde (minus 18-24%). Zo'n groot verschil kan niet zijn veroorzaakt door kropinhoud (wel of niet een krop tijdens de meting kan een verschil van ongeveer 60 g uitmaken). Hun achterblijvende gewichten werden overigens niet weerspiegeld in dito afwijkingen voor hun vleugelmaten, die immers mooi pasten bij hun leeftijd. Het laat zien dat in tijden van voedselschaarste eerst wordt bezuinigd op het gewicht, en pas bij aanhoudende en ernstige voedselschaarste ook op structurele maten (zoals bot-, orgaan- en veergroei). In 2004, het goede wespenjaar, zaten de jongen heel dicht op de bij hun leeftijd passende waarden; alleen jong B liep ongeveer een dag achter in vleugelontwikkeling.

Tabel 3. Vleugellengte en gewicht van de jonge Wespendienven op de Utrechtse Heuvelrug, in 2004 en 2005. Tussen haakjes: afwijking ten opzichte van de gemiddelde waarde die bij hun leeftijd past (uitkomst dag ' dag 0; naar Bijlsma 1997). *Maximum wing chord and body mass of nestlings of the European Honey-buzzard pair in the central Netherlands in 2004 and 2005. In brackets the deviation from the average age-specific growth curves (day 0 = hatching day; after Bijlsma 1997).*

Jaar Year	2004	2004	2005	2005
Jong Chick	A	B	A	B
Leeftijd (dagen) Age (days)	20	17	28	25
Vleugellengte (mm) Wing length (mm)	159 (-0.7)	118 (-8.7)	237 (+4.5)	212 (+4.4)
Gewicht (g) Body mass (g)	668 (+10.5)	558 (+19.7)	661 (-116.5)	614 (-150)

Kennelijk waren de voedselomstandigheden in 2005 inderdaad niet best, maar toch weer niet zo slecht dat er geen jongen konden worden grootgebracht. Dit kon overigens niet worden bevestigd aan de hand van het percentage raten onder de aangebrachte prooien: 44% in 2004 en 45% in 2005 (Tabel 4). Normaliter is het percentage raten op het totaal aantal prooien een goede indicatie van het wespenaanbod (Bijlsma et al. 1997, Bijlsma 1998): hoe hoger dit percentage, hoe beter ook de conditie van de jongen.

Tabel 4. Duur van foerageertochten van Wespendieven op de Utrechtse Heuvelrug, gemeten als het tijdsinterval (in minuten) tussen vertrek van het nest en terugkeer met prooi, naar gelang van prooi-soort. *Duration of foraging trips (measured as the interval in minutes between departure from the nest and return with prey) of European Honey-buzzards at a nest in the central Netherlands in 2004 and 2005, for several types of prey.*

Prooi-soort <i>Prey species</i>	Wespenraat <i>Wasp comb</i>	Kikker <i>Frog</i>	Vogel (nestjong) <i>Bird (nestling)</i>
Aantal voedselvluchten <i>No. foraging flights</i>	17	11	2
Gemiddeld interval <i>Mean interval</i>	70.1	23.6	40.5
Standaardafwijking <i>SD</i>	66.8	18.7	11.5
Minimum <i>Minimum</i>	2	3	29
Maximum <i>Maximum</i>	246	72	52

Foto 10. Adult mannetje Wespendief met kikker in poten naar het nest, 30 minuten nadat hij een andere kikker had aangebracht, Utrechtse Heuvelrug, 16 augustus 2005 (Wim van Barneveld). *Adult male Honey-buzzard carrying frog to the nest, 30 minutes after arrival with another frog, Utrechtse Heuvelrug, 16 August 2005.*

De Wespddieven van Landgoed De Boom hadden met kikkers (en in mindere mate met vogels) een goed alternatief voorhanden om wespenbroed te vervangen. Daar komt bij dat de vangst van kikkers een beduidend minder tijdrovende aangelegenheid was dan het vinden en opgraven van wespennesten (Tabel 4, gebaseerd op Bijlage 1 en 2). De enkele korte intervallen voor wespenraten kwamen vermoedelijk tot stand doordat een eerder gevonden en opgegraven wespennest niet in één keer kon worden leeggehaald; een tweede tocht is dan een stuk korter omdat uit het bekende nest alleen maar een nieuwe raat hoeft te worden gehaald.

Deze gegevens laten zien dat de in de inleiding gestelde vraag of Wespddieven superspecialisten zijn, dan wel ontsnappingsclausules hebben indien wespenbroed schaars is, instemmend kan worden beantwoord. Wespenbroed is het hoofdvoedsel, en het vinden ervan vergt tijd en energie. Echter, ze zijn er niet volledig van afhankelijk. Kikkers (en in mindere mate hazelwormen) en nestjonge vogels zijn een vast onderdeel van het menu, en zijn zelfs wat makkelijker te vangen of te vinden dan wespenbroed. Aangezien de jongen al in een pril stadium met kikkers worden gevoerd, verraste het ons dat deze door de jongen zelf werden genegeerd. Het strippen van kikkers heeft kennelijk een hoge moeilijkheidsgraad en vereist veel oefening (zie ook Bijlsma 1998).

Afwezigheid van prooiresten onder het nest

Gezien de verdwijning van door ons verstopte kikkers onder de nestboom lijkt het aannemelijk dat de afwezigheid van prooiresten, anders dan lege wespenraten, vooral te maken heeft met predatie. Dat is niet zo vreemd, omdat vossen en kleine marterachtigen er een gewoonte van maken vaste voedselbronnen af te lopen, inclusief nesten van roofvogels (op de Veluwe gebeurt dat ook door wilde zwijnen; waarneming Rob Bijlsma).

Plaats- en partnertrouw

Het nest op Landgoed De Boom is al vanaf 2001 bekend en constant in gebruik geweest (Tabel 5). Zo'n lange bezetting van een en hetzelfde nest komt niet vaak voor bij Wespddieven (Bijlsma 1986 & 1993, van Tuijl & Vroenhoven 2003). Het paar van De Boom is een mooi geval van plaatstrouw. Extra interessant is de wisseling van partner in 2005, nadat in 2004 een volwassen mannetje (vermoedelijk de lokale territoriumbewoner) geplukt werd gevonden. Dit te meer daar in 2005 in eerste instantie twee mannetjes hetzelfde nest (of moeten we zeggen: hetzelfde vrouwtje) op het oog hadden, waarvan uiteindelijk de lichte vogel zich ontpopte als de partner van het vrouwtje. Deze waarneming wijst erop dat gedwongen paarwisseling (door de dood van een van beide) binnen een jaar kan plaatsvinden. Niettemin waren we in beide jaren verbluft door de solide taakverdeling en samenwerking tussen man en vrouw. Ook zonder langdurige voorgeschiedenis is dat dus kennelijk mogelijk (zoals in 2005, toen het vrouwtje een nieuwe partner had).

Tabel 5. Bezetting en broedgegevens van het wespdiëvennest op de Utrechtse Heuvelrug van 2001-05 (bron: Gerrit Visscher), inclusief gemiddelde temperatuur in mei (graden Celsius) in De Bildt. *History of the same European Honey-buzzard nest in the central Netherlands (data: Gerrit Visscher), and mean May temperature (degrees Celsius).*

Jaar Year	2001	2002	2003	2004	2005
Temperatuur mei May temperature	14.1	13.4	13.2	12.3	12.6
Legbegin Onset of laying	24 mei	24 mei	3 juni	28 mei	27 mei
Aantal uitgevlogen jongen No. fledglings	1	2	2	2	2

In dit verband is het vervolg in 2006 vermeldenswaard. Het nest was immers in 2005 aan het eind van de broedcyclus uit de boom gevallen. Op 13 april 2006 is het vervangen door een nest dat door Wim van Barneveld sr. was gefabriceerd. Harry de Rooij bevestigde het op precies dezelfde plaats waar het vanaf 2001 had gezeten, een drievork in een dikke beuk. Vanaf begin mei 2006 werd dit nest door het lichte mannetje bezocht en met groene takken uitgebouwd; vanaf vermoedelijk 16 mei was hier ook het vrouwtje weer aanwezig (Wim van Barneveld jr.).

Gebruik van groene takken op het nest

Wij kregen de indruk dat de "versiering" met groene takken meerdere doelen diende. In de eerste plaats werden de opvallende rondingen van het nest door de toegevoegde takken vermomd. In de tweede plaats ging er een camouflerende werking vanuit. In de derde plaats leek het er sterk op dat het vrouwtje de nestkant uitkijkend op de observatiepost zodanig wilde bedekken dat het onmogelijk was een blik op het nest (en de jongen) te werpen. Evenmin kan worden uitgesloten dat de takken bescherming boden tegen windvlagen en felle zonnestraling. Ten slotte kunnen de groene takken de poepjes van de jongen afdekken; jonge Wespdiëven poepen namelijk op de nestrand (en niet er overheen, zoals andere roofvogels), en dat zorgt al snel voor een smeerboel. Ook is het mogelijk dat de chemische samenstelling van groene bladeren nadelig is voor parasieten en bacteriën (zie ook Clark 1991, Roulin et al. 1997 en Gwinner & Berger 2005, voor uiteenlopende hypothesen).

Summary

van Barneveld W. sr. & van Barneveld W. jr. 2006. Observations at the nest of a European Honey-buzzard *Pernis apivorus* on the Utrechtse Heuvelrug. *De Takkeling* 14: 135-161.

From 2001 onwards, a pair of European Honey-buzzards occupied the same nest in a beech *Fagus sylvatica* in the central Netherlands, starting egg laying on respectively 24 May, 24 May, 3 June, 28 May and 27 May, and raising successively 1, 2, 2, 2 and 2 chicks (Table 4). This pair was closely observed at the nest in 2004 (34 observation hours) and in 2005 (111.5 h), under conditions of poor wasp numbers (2004, index 2 on a scale of 1-5) and moderate wasp numbers (2005, index 3). The 2004-female returned to the nest in between 17 and 22 May 2005 (in 2004: 17 May), but the male

had been replaced by a light phase adult bird in 2005 (2004-male depredated); his arrival was timed at 17 May (Table 5). The male of 2005 was last seen on 22 August, the female on 29 August.

Respectively 44% and 45% of the prey items brought to the nest consisted of wasp combs in 2004 and 2005; frogs, nestling birds (mostly Woodpigeon *Columba palumbus squabs*) and the occasional Slow Worm *Anguis fragilis* were responsible for another 37.5% and 31.8% respectively (Table 5). The majority of unidentified prey items was too small to specify, and probably largely comprised of invertebrates. Apparently, chicks can be raised even when wasp brood is not easily found. However, in 2005 the chicks, when 28 and 25 days old, were 18% (116 g) and 24% (150 g) short of the body mass they should have attained by then, showing the impact of poor wasp numbers in that particular year (undernutrition). This impact was not (yet) visible in wing length (normal for their age), indicating differential allocation of food resources (into morphology rather than body mass) when food is in short supply or difficult to find (Table 2).

The duration of foraging flights depended on prey type: shortest flights were recorded for frogs (on average 24 minutes elapsed between departure from the nest and return with prey), followed by nestling birds (41 minutes) and wasp combs (70 minutes) (Table 3). Overall, out of 66 food transports recorded during the nestling and post-fledging periods, the male was responsible for 71% of the prey brought to the nest (Table 1). The female was never seen to bring frogs, hence her longer absences when foraging. Although frogs were evidently easy to come by, the nestlings were never witnessed to touch them (apart from accidentally kicking them off the nest rim). Tearing apart vertebrates was clearly an adult's task. Remains of vertebrate prey on the nest, such as legs and sternum of Woodpigeon squabs, were swallowed by the female. The lack of prey remains of vertebrates underneath the nest was probably caused by raiding ground predators, and by the female's behaviour to swallow remains.

Observations in 2005 showed that the female did most of the incubation, with the male incubating 12-25% of the daylight hours in bouts of 1-4 hours. The remaining incubation was strictly female's, including the night hours. Any incubation shift was initiated by the female, waiting for the male to be nearby or pass the nest and then emitting the ticking-call. In the absence of the male, the female stayed on the nest even when producing the ticking-call for extended periods of time. Incubation by the male only seemed to function as an opportunity for the female to be able to forage, preen or bathe, hence warranting non-stop incubation. The smaller share of the male in incubation was also visible in his less well developed brood patch.

During the first 10 days after hatching, the chicks were never left alone, and food was exclusively supplied by the male (Table 1). In the 10-day periods to follow, nest attendance progressively declined to <20% in late August. Chick A already wing-practiced on the nest on 2 August (when 29 days old), branched on 10 August, was fully fledged on 18 August, widely roamed on 21 August and was last seen on 26 August. Chick B behaved as a brancher on 18 August, and was apparently still depending on food brought by the female when the latter was last seen (29 August); this chick developed a malformed owlsh head in mid-August, possibly following a hornet's *Vespa crabro*

sting. Throughout its post-fledging period, it regularly returned to the nest to scratch for food in the cup (leading to the nest's downfall on 29 August) and waiting for food; it was last seen on 30 August. Both chicks behaved quietly and silently, and did not show any signs of sibling rivalry, both on the nest and after fledging.

The nest was profusely "adorned" with sprays of greenery, mostly taken from beech *Fagus sylvatica*, oak *Quercus robur* and birch *Betula* sp. (and some conifers). Adding greeneries started around egg laying, peaked late July (on 27 July, 10 sprays added in 1.5 h), and continued through early August. Remarkably, most twigs were deposited on the nest rim exposed to the observation post on the ground, as if to obstruct a clear view from that direction.

Literatuur

- Barneveld W. van 2003. Waarnemingen van Wespddieven *Pernis apivorus* op de oostelijke Utrechtse Heuvelrug in de zomer van 2002. *De Takkeling* 11: 194-201.
- Bijlsma R.G. 1986. Voorkomen en broedbiologie van de Wespddief *Pernis apivorus* op de Zuidwest-Veluwe en in de Zuidoost-Achterhoek. *Limosa* 59: 61-66.
- Bijlsma R.G. 1993. Ecologische atlas van de Nederlandse roofvogels. Schuyt & Co., Haarlem.
- Bijlsma R.G. 1997. Handleiding veldonderzoek Roofvogels. KNNV Uitgeverij, Utrecht.
- Bijlsma R.G. 1998. Invloed van extreme voedselschaarste op broedstrategie en broedsucces van Wespddieven *Pernis apivorus*. *De Takkeling* 6: 107-118.
- Bijlsma R.G. 1998. Eerstejaars mannetje Wespddief *Pernis apivorus* op de voet gevolgd: gedrag van een gezenderde asieltvogel voor en na vrijlating. *De Takkeling* 6: 186-214.
- Bijlsma R.G. 2004. Wat is het predatierisico voor Wespddieven *Pernis apivorus* in de Nederlandse bossen bij een afnemend voedselaanbod voor Haviken *Accipiter gentilis*? *De Takkeling* 12: 185-197.
- Bijlsma R.G. 2005. Trends en broedresultaten van roofvogels in Nederland in 2004. *De Takkeling* 13: 9-56.
- Bijlsma R.G. 2006. Trends en broedresultaten van roofvogels in Nederland in 2005. *De Takkeling* 14: 6-53.
- Bijlsma R.G., van Manen W. & Ottens H.J. 1997. Groei van hongerende Wespddieven *Pernis apivorus*. *De Takkeling* 5(3): 20-30.
- Blanke E. & Bruggeman S. 2000. Groot verschil in ontwikkeling tussen jonge Wespddieven *Pernis apivorus*. *De Takkeling* 8: 186-188.
- Buxton A. 1932. Honey Buzzards, being the story of Hubert and Maria. Pp. 49-67 in *Sporting interludes at Geneva*. Country Life Ltd., London.
- Clark L. 1991. The nest protection hypothesis: the adaptive use of plant secondary compounds by European Starlings. In: Loye J.E. & Zuk M. (eds), *Bird-parasite interactions: Ecology, evolution and behaviour*: 204-221. Oxford University Press, Oxford.
- Geest C.B. van der 1961. Broedgevallen van de Wespddief (*Pernis apivorus*) in

- Twente (1958-1960). *Limosa* 34: 227-230.
- Gwinner H. & Berger S. 2005. European Starlings: nestling condition, parasites and green nest material during the breeding season. *J. Ornithol.* 146: 365-371.
- Müskens G. & Zollinger R. 2002. Broedgedrag van Wespenspiegelen *Pernis apivorus* onderzocht door temperatuurmeting in de nestkom. *De Takkeling* 10: 201-213.
- Peppel Jb. van de 1932. Goudoog, de wespenspiegelen. *Wandelaar* 4(9): 290-294. (Ook te vinden in: van de Peppel, Jb. 1939. Goudoog de Wespenspiegelen, in *Met camera en kijker*: 85-92. ten Brink's Uitgevers-maatschappij, Meppel.)
- Roulin A., Jeanmonod J. & Blanc T. 1997. Branchages verts sur les nids de Buses variables *Buteo buteo* durant l'élevage des jeunes. *Alauda* 65: 251-257.
- Teixeira R.M. (red.) 1979. Atlas van de Nederlandse broedvogels. Natuurmonumenten, 's-Graveland.
- Tiele F. 1947. Over een merkwaardige en zeldzame roofvogel: de wespenspiegelen. In *Weer en Wind* 10: 222-228.
- Tuijl H. van & van Vroenhoven T. 2003. Wespenspiegelen *Pernis apivorus* gebruikt drie jaren achtereenvolgend hetzelfde nest. *De Takkeling* 11: 202-206.
- Wenzel F. z.j. Sprookjesvogel: wespenspiegelen. Kosmos, Amsterdam & Antwerpen.
- Wortelaers F. 1946. Een seizoen met een wespenspiegelenbroedpaar. In: Wortelaers F., Het Meerdaelwoud en zijn broedvogels alsook de vogels der Dijlevallei: 151-171. Uitgeverij De Brug, Antwerpen. (ook gepubliceerd als: Wortelaers F. 1940. Une saison de nidification avec un couple de bondrées apivores. *Gerfaut* 30: 1-13, met een aanvulling in *Gerfaut* 38, 1948: 146-147.)

Adressen:

Wim van Barneveld sr., Jac. van Ruysdaelstraat 24, 3904 XC Veenendaal.

Wim van Barneveld jr., A. Kuiperstraat 67, 6702 BK Wageningen.

Bijlage 1. Nestbezoeken en prooiaanvoer van het vrouwtje Wespandief op de Utrechtse Heuvelrug in augustus 2004; het eerste jong kroop op 4 juli uit het ei. *Timing of nest visits by female Honey-buzzard at the nest in the central Netherlands in August 2004; the first chick hatched on 4 July.*

Prey specification: raat = wasp comb; kikker = frog; nestjonge houtduif = Woodpigeon squab; onbekend = unknown; onbekend (geen raat) = unknown but not a wasp comb, hazelworm = slow worm.

Datum <i>Date</i>	Vertrektijd <i>Departure</i>	Aankomsttijd <i>Arrival</i>	Interval (min) <i>Interval (min)</i>	Prooi <i>Prey</i>
Augustus 11		14.52		onbekend (geen raat)
Augustus 11	14.52	16.21	29	nestjonge houtduif
Augustus 13		14.00		raat
Augustus 14		15.50		kikker
Augustus 17		14.47		kikker
Augustus 18		14.32		raat
Augustus 21	15.25	15.27	2	raat
Augustus 21	15.27	15.44	17	raat
Augustus 22		10.58		hazelworm
Augustus 23		13.54		raat
Augustus 24		13.51		onbekend
Augustus 25		15.12		raat
Augustus 28		13.54		nestjonge houtduif
Augustus 28	13.54	14.46	52	nestjonge houtduif
Augustus 28	14.46	16.08	82	raat
Augustus 29		10.42		onbekend

Bijlage 2. Nestbezoeken en prooiaanvoer van man (m) en vrouw (v) Wespendif op de Utrechtse Heuvelrug in juli en augustus 2005; het eerste jong kroop op 3 juli uit het ei. *Timing of nest visits by male (m) and female (v) Honey-buzzards at a nest in the central Netherlands (Utrechtse Heuvelrug) in July and August 2005; the first chick hatched on 3 July.*

Prey specification: raat = wasp comb, nestjonge vogel = nestling bird, kikker = frog, nestjonge houtduif = Woodpigeon squab, onbekend = unknown, onbekend (geen raat) = unknown but not a wasp comb, hazelworm = slow worm.

Datum <i>Date</i>	Sekse (m/v) <i>Sex (m/f)</i>	Vertrektijd <i>Departure</i>	Aankomsttijd <i>Arrival</i>	Interval (min) <i>Interval (min)</i>	Prooi <i>Prey</i>
Juli 3	m		20.29		raat
Juli 7	m		9.15		raat
Juli 9	m		9.23		raat
Juli 10	m		8.02		nestjonge vogel
Juli 10	v	8.02	8.27	25	geen prooi
Juli 10	m	8.27	8.55	28	raat
Juli 11	m		19.10		raat
Juli 17	m		7.58		kikker
Juli 17	m	7.58	9.10	72	kikker
Juli 17	m	9.10	12.43	213	raat
Juli 17	v	10.38	12.02	84	raat
Juli 17	v	12.02	13.45	103	raat
Juli 21	m		9.39		nestjonge houtduif
Juli 22	m		18.40		onbekend
Juli 22	v		18.55		raat
Juli 23	m		8.55		raat
Juli 23	m	8.55	13.01	246	raat
Juli 23	v	11.55	12.26	31	raat
Juli 23	v	12.26	13.21	55	raat
Juli 25	v	8.30	8.50	20	raat
Juli 25	v	8.50	9.40	50	raat
Juli 25	m		8.59		kikker
Juli 26	v		9.30		hazelworm
Juli 26	v	9.30	9.44	14	onbekend
Juli 26	m		10.04		nestjonge vogel
Augustus 1	m		19.04		kikker
Augustus 1	m	19.04			
Augustus 1	v		19.25		onbekend
Augustus 2	v		18.06		onbekend
Augustus 5	v		11.29		raat
Augustus 5	v	11.29			
Augustus 5	m		11.59		raat
Augustus 7	v		11.00		raat

Datum <i>Date</i>	Sekse (m/v) <i>Sex (m/f)</i>	Vertrektijd <i>Departure</i>	Aankomsttijd <i>Arrival</i>	Interval (min) <i>Interval (min)</i>	Prooi <i>Prey</i>
Augustus 7	v	11.00			
Augustus 7	m		11.05		onbekend
Augustus 8	m		16.06		kikker
Augustus 8	m	16.06	16.20	14	kikker
Augustus 10	m		16.07		onbekend
Augustus 10	m	16.11	16.25	14	onbekend
Augustus 10	m	16.39	16.47	8	onbekend
Augustus 13	m		14.33		kikker
Augustus 13	m	14.33	14.54	21	kikker
Augustus 13	m	14.59	15.16	17	kikker
Augustus 15	m		14.03		onbekend
Augustus 15	m	14.03	14.50	47	kikker
Augustus 15	m	14.53	16.33	97	raat
Augustus 15	m	16.33	18.10	97	raat
Augustus 15	v		17.42		raat
Augustus 15	v	17.42	17.52	10	raat
Augustus 16	m		15.50		onbekend (geen raat)
Augustus 16	m	15.50	16.06	16	kikker
Augustus 16	m	16.07	16.09	2	onbekend (geen raat)
Augustus 16	m	16.11	16.14	3	kikker
Augustus 16	m	16.16	16.44	28	kikker
Augustus 18	v		11.45		onbekend (geen raat)
Augustus 18	v	11.45			
Augustus 18	m		11.55		onbekend (geen raat)
Augustus 18	m		16.16		raat
Augustus 18	m	16.16	16.26	10	raat
Augustus 19	m		14.50		raat

Een bijzonder ontmoeting

Pieter de Haan

Op zaterdag 11 februari 2006 fietste ik, na een dag struinen en observeren in een natuurgebied vlakbij Slochteren, om 15.39 uur over een hoekig fietspaadje door de akkers boven Harkstede terug naar de stad Groningen. In een bocht stuitte ik op twee in gevechtshouding tegenover elkaar staande Buizerds, op zo'n 30 m voor mij. Ik op de rem en kijker erop.

Direct constateerde ik een verschil in pootbevedering: bij één van de vogels liep die door tot aan de klauw. "Ruigpootbuizerd", mompelde ik tegen mezelf. Het gevecht was na ongeveer 20 seconden afgelopen nadat de buizerds mij hadden opgemerkt. De gewone Buizerd vloog weg in noordoostelijke richting en de Ruigpootbuizerd zeilde laag over het veld in zuidelijke richting en landde zo'n 600 m verderop in een veld begroeid met groenbemesters. De onderkant van de Ruigpootbuizerd heb ik niet goed kunnen zien, Wat ik wel constateerde: (1) de Ruigpoot maakte een wat langwerpiger indruk dan de Buizerd, (2) de vleugels waren (of leken) in glijvlucht langer en werden horizontaler gehouden, en (3) de buizerdbruine bovenzijde met in de lengte lichtbeige strepen van c. 1 cm lange en 4 cm brede strepen.

Ik heb daarna de gevechtsplek afgezocht op sporen, maar niets gevonden: geen prooi-resten, geen losse veren. Ik denk zelf dat de gewone Buizerd een territoriale vogel was die de Ruigpoot als voedselconcurrent zag en hem/haar daarom uit zijn/haar territorium wilde verjagen.

Summary

Haan P. de 2006. A special encounter. De Takkeling 14: 162.

Observation of an aggressive interaction on the ground between Common Buzzard *Buteo buteo* and Rough-legged Buzzard *B. lagopus*, near Slochteren in the northern Netherlands on 11 February 2006. As no food was recorded on the scene of the fight, it may have involved a territorial conflict.

De Boomvalk *Falco subbuteo* in de omgeving van de Groote Peel in zuidoostelijk Noord-Brabant in 1985-2000

Theo van de Mortel

Van 1970 tot en met 1982 liep ik als assistent-ringer mee met Th. Lammers uit Maarheeze. In die periode ringden we heel wat Boomvalken in Noord-Brabant. Helaas is de heer Lammers veel te vroeg overleden, in 1982. Ik beschik niet over de gegevens van de boomvalknesten noch van het aantal jongen dat we toen hebben geringd. In onderstaand overzicht beperk ik me daarom tot de nesten die ik vanaf halverwege de jaren tachtig zelf heb gevolgd. Hoewel het aantal nesten per jaar niet erg groot is, wordt wel duidelijk dat een lange adem uiteindelijk toch resulteert in een forse steekproef. Enkele resultaten betreffende habitatkeus en broedresultaten zullen hier de revue passeren. Deze gegevens zijn een belangrijk referentiepunt voor een soort die de afgelopen decennia aanzienlijke veranderingen te zien heeft gegeven, zowel wat betreft verspreiding en talrijkheid binnen Nederland (Bijlsma 1980, Goutbeek & Izaaks 2001, SOVON 2002), als wat betreft het broedsucces (Potters 1999, Rozemeijer 2005). De Boomvalken in de omgeving van de Groote Peel bewonen wat je zou kunnen noemen de "klassieke" broedplaatsen op zandgrond, een keuze die in Nederland inmiddels schaars is geworden. De afgelopen twee decennia is de soort immers in toenemende mate in open cultuurland in West- en Noord-Nederland gaan broeden, terwijl de traditionele broedplaatsen in bossen in Oost- en Midden-Nederland zijn leeggelopen (Bijlsma *et al.* 2001, SOVON 2002). Alleen in Zuid-Nederland weet de Boomvalk zich nog te handhaven in bossen, zoals mag blijken uit onderstaand verhaal.

Plaats en werkwijze

Het onderzoek werd door mij gedaan in de periode van 1985-2000, en wel in de wijde omtrek van De Peel in Noord-Brabant en Limburg. Rond 1930 is op de Noord-Brabantse heidevelden begonnen met de grootschalige aanplant van grove den *Pinus sylvestris*. Dit was vooral bedoeld voor de houtproductie, onder andere om te voldoen aan de vraag naar stuthout in de kolenmijnen van Limburg. Toen de kolenmijnen rond 1970 dicht gingen, zijn veel percelen in Noord-Brabant gedund of in zijn geheel verwijderd (kaalkap). Daardoor werd het bos gevarieerder en aantrekkelijker als leefgebied voor een aantal vogelsoorten, waaronder roofvogels als Havik *Accipiter gentilis*, Buizerd *Buteo buteo*, Torenvalk *Falco tinnunculus* en Boomvalk *F. subbuteo*.

Voorkomen van Boomvalken

Vanaf 1985 constateerde ik in oostelijk Noord-Brabant op de volgende locaties broedsels van Boomvalken: Asten, Someren, Deurne, Liessel, Maarheeze, Soerendonk, Budel, Heeze, Leende, Sterksel, Nederweert, Weert, Aalst, Borkel, Bergeyk, Eersel en Luyksgestel.

Broedplaatskeuze

In mijn onderzoeksgebied ging de voorkeur van de Boomvalk uit naar bosranden en dun beboste percelen. Vaak zijn deze gelegen op een verhoging in het landschap, en is een onbelemmerd uitzicht gewaarborgd. Na kaalkap of dunning gebruikten de Boomvalken twee tot drie jaar lang de aanliggende bosranden als broedplaats. De kaalkappen werden opnieuw beplant met douglasspar *Pseudotsuga menziesii*, Corsicaanse den *Pinus nigra maritima* of grove den. Als deze een hoogte hadden bereikt van ongeveer de helft (6 m) van het ernaast gelegen dun beboste perceel, verdween het broedpaar om zich op een andere geschikte plek niet ver uit de buurt te vestigen. Meestal bedroeg de afstand tussen beide broedplaatsen 100 tot 500 m. Zo handhaafde in de periode 1970 tot en met 2000 een paartje zich in een gebied van één vierkante kilometer; slechts 3 keer kwamen zij net buiten dit vlakje tot broeden. Kennelijk zijn sommige broedplaatsen zó aantrekkelijk dat Boomvalken er over een lange periode aan vasthouden. (Ik weet natuurlijk niet met zekerheid of het om het zelfde paar gaat.)

Foto 1. In dit perceel broedde de Boomvalk van 1970 tot en met heden (Theo van de Mortel). *This woodlot has been in use as a breeding site of Hobbies since 1970.*

In een ander territorium verplaatste het lokale paartje (ook hier: niet noodzakelijkerwijs steeds dezelfde) zich in 1970-2000 maar één keer naar het ernaast gelegen perceel; aan deze broedlocatie is in al die jaren nagenoeg niets veranderd.

Aan de andere kant kwam het voor dat een paartje Boomvalken één of twee jaar op een naar mijn inzicht goede locatie tot broeden overging, om dan plotseling te verdwijnen.

Nestkeuze

De Boomvalk kiest meestal een nest van de zwarte kraai *Corvus corone* als broedplaats uit, niet zelden een recent bewoond nest waarvan een maand eerder kraaien zijn uitgevlogen. In mijn onderzoeksgebied betrof dat 93% van de nesten. De ervaring heeft mij geleerd dat Boomvalken bijzonder alert zijn; het nest kan zelden onopgemerkt worden benaderd. Het nest bevindt zich bijna altijd in de zoom van het bos, en op een plaats waar de Boomvalk ruim zicht heeft op de omgeving. In de buurt van het nest kom je vaak een dode boom tegen of een dode tak in een boom; dit is de favoriete zitplaats van het mannetje en, als er wat grotere jongen zijn, ook van het vrouwtje. Vanaf deze zitplaats wordt in gaten gehouden wat er zich in de omgeving afspeelt. Onder deze zitplaats vind je ook de geplukte veertjes van kleine vogels als huismus, boerenzwaluw en gierzwaluw.

Foto 2. Kenmerkend broedplaats van Boomvalken in oostelijk Noord-Brabant (Theo van de Mortel). Dit broedperceel ligt op een verhoging in het landschap; de Boomvalk broedde er van 1985-92. Zuidelijk van het bos ligt een weiland, aan west- en noordkant lagen kaalkappen en de oostzijde was dun bebost met loofbomen. Aan het perceel is tot op heden niets veranderd, alleen de kaalkappen zijn beplant met grove den. Deze hadden in 1993 een hoogte bereikt van ongeveer zes meter, als gevolg waarvan de Boomvalk uit het perceel verdween en er vlakbij een nieuwe broedplaats in gebruik nam. *Typical breeding site in the study area in eastern Noord-Brabant, with breeding site on an elevation in the landscape, surrounded by meadows, clear-cuts and sparsely forested woodlands. This site was in use between 1985 and 1992, until the regrowth of Scots pine on the clear-cuts reached a height of 6 m. The pair then switched to a nearby site.*

De nesten werden 2x in een hoogspanningsmast in open cultuurlandschap aangetroffen, 1x in een els *Alnus glutinosa* (in een gemend loofbos in een open cultuurlandschap), 1x in een populier *Populus nigra* (in enkele aangeplante populieren), 6x in zomereik *Quercus robur* (waarvan 1x in een eikenbos in open cultuurlandschap), 3x in een rij oude eiken in open cultuurlandschap, 2x in een groep eiken tegen een grove den-nenbos aan en 64x in een grove den (waarvan 5x in een los liggend perceel midden in open cultuurlandschap, 7x in een perceel zeer dun bebost met grove den, en 52x in percelen langs een kaalkap).

Broedresultaten

Van 1985 tot en met 2000 ringde ik op 74 nesten in totaal 178 jonge Boomvalken (Tabel 1). Het aantal jongen per nest varieerde van één tot vier, en beliep gemiddeld 2.40 (standaardafwijking = 0.82, N = 74 nesten). Hoewel de jaarlijkse steekproef klein is, lijkt er over dit tijdvak geen structurele verandering in het jongental per succesvol paar te zijn opgetreden. Natuurlijk zijn er in deze periode ook een aantal mislukte broedsels geweest, of waren de jongen al uitgevlogen op het moment van nestcontrole. In totaal moet ik over deze periode meer dan 100 nesten hebben gevolgd.

Tabel 1. Aantal uitgevlogen jongen per succesvol paar Boomvalk in zuidoostelijk Noord-Brabant in 1985-2000. *Number of chicks ringed on successful Hobby nests in southeastern Noord-Brabant in 1985-2000.*

Jaar Year	Nesten Nests	Uitgevlogen jongen/succesvol nest No. chicks/successful nest				Gemiddeld Mean
		1	2	3	4	
1985	3	0	2	1	0	2.33
1986	5	0	2	2	1	2.80
1987	11	3	1	7	0	2.33
1988	6	1	2	3	0	2.33
1989	9	2	2	4	1	2.44
1990	2	1	0	1	0	2.00
1991	2	1	0	1	0	2.00
1992	1	0	0	1	0	3.00
1993	3	0	0	3	0	3.00
1994	7	0	1	6	0	2.86
1995	4	1	3	0	0	1.75
1996	4	2	1	1	0	1.75
1997	2	0	1	1	0	2.50
1998	4	1	0	3	0	2.50
1999	9	1	3	5	0	2.44
2000	2	1	0	1	0	2.00
Som Sum	74	14	18	40	2	2.40

Foto 3. Het ringen van jonge Boomvalken, zomer 1998 (Jan Biemans). Ringen gaat niet altijd gemakkelijk (links); de ladder is 12 m hoog, en moest met een ander worden ondersteund. Foto rechts: ringer met nestinhoud (daar doe je het uiteindelijk voor). *Ringing Hobby chicks is not always easy; this nest could only be reached by using a ladder of 12 m high. Other picture shows result.*

Discussie

Kaalkappen op voormalige heidevelden of zandverstuivingen zijn van nature warm en droog. Ze kennen een grote rijkdom aan insecten, zowel kruipende als vliegende. Dit dorado voor insecten en zangvogels is aantrekkelijk voor Boomvalken, die immers overwegend kleine zangvogels en vliegende insecten (libellen, grote kevers, vlinders) eten. Bovendien zijn bosranden langs kaalkappen de ideale broedplaatsen van kraaien, met tot gevolg dat er veel kraaiennesten zijn te vinden met een goed uitzicht over de omgeving. Boomvalken maken bij vestiging in het voorjaar graag een keus uit een ruim nestaanbod (Bijlsma 1980).

In 1911-2000 werden in Nederland in totaal 2465 Boomvalken geringd, overwegend nestjongen (Buijs & Thomson 2001); in 1985-90 waren dat er 344, en in 1991-2000 nog eens 875. Vanaf 1985 tot en met 2000 ringde ik zelf 178 nestjongen, dus 14.6% van alle in Nederland geringde Boomvalken.

Met een gemiddeld aantal geringde jongen per succesvol nest van 2.40 lijken er in oostelijk Noord-Brabant geen problemen te zijn op het reproductievlak (het landelijk gemiddelde in 1996-2005 schommelde met 2.2-2.5 in dezelfde orde van grootte; bijlage 5 in Bijlsma 2006). Evenmin kon in het reproductiecijfer een trend in de tijd worden gevonden: de huidige Boomvalken doen het nog steeds heel behoorlijk (maar let wel: het gaat om succesvolle paren, en zegt dus niets over het aandeel mislukte of niet-broedende paren).

Summary

Mortel T. van de 2006. The Eurasian Hobby *Falco subbuteo* breeding near the Grootte Peel in southeastern Noord-Brabant in 1985-2000. De Takkeling 14: 163-168.

In 1985-2000, 178 chicks in 74 successful nests of Eurasian Hobbies were ringed in the southeastern part of the province of Noord-Brabant (southern Netherlands), i.e. 14x 1, 18x 2, 40x 3 and 2x 4 chicks (Table 1). Hobbies in this region showed a clear preference for breeding in nests of Carrion Crow *Corvus corone* (93%). Out of 138 nests, only 8 were situated in open farmland (2x in electricity pylon, rest in *Alnus glutinosa*, *Populus* sp. and *Quercus robur* in small woodlots or rows of trees), the rest mainly in Scots pine *Pinus sylvestris* in forest edges and along clear-cuts. Nesting in the latter habitat was possible until the newly planted trees had reached a height of some 6 metres; the birds switched to nearby sites when this had happened. Overall, Hobbies breeding in woodland showed high site fidelity. One particular site, covering 1 km², had been occupied almost continuously from 1970 through 2000; in only 3 years nesting occurred just outside this plot (it is not known how many different individuals were involved).

Literatuur

- Bijlsma R. 1980. De Boomvalk. Kosmos, Amsterdam/Antwerpen.
- Bijlsma R.G. 2006. Trends en broedresultaten van roofvogels in Nederland in 2005. De Takkeling 13: 6-53.
- Boer P. de 2002. Boomvalk *Falco subbuteo*. In: SOVON Vogelonderzoek Nederland, Atlas van de Nederlandse broedvogels 1998-2000: 168-169. Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis, KNNV Uitgeverij & European Invertebrate Survey-Nederland, Leiden.
- Buijs R.J. & Thomson D.L. 2001. Van 1911 tot en met 2000: een overzicht van geringde en teruggemelde vogels in Nederland. Op Het Vinkentouw 95: 2-88.
- Goutbeek K. & Izaaks A. 2001. Het voorkomen van de Boomvalk *Falco subbuteo* rond Nijmegen sinds 1970. De Takkeling 9: 209-222.
- Potters H. 1999. Belabberd nestsucces bij Boomvalken *Falco subbuteo* in westelijk Noord-Brabant. De Takkeling 7: 75-76.
- Rozemeijer G. 2005. Broedende roofvogels op Noord- en Zuid-Beveland in 2000-05. De Takkeling 13: 220-227.

Adres:

A. Kuypersstraat 4, 5712 CK Someren (t.mortel2@chello.nl)

Verkeersslachtoffers onder roofvogels en uilen in Noord-Brabant in januari-maart 2006

Wiebe en Maria Witteveen

In de nawinter van 2006 besloten Maria en ik een aantal verkeerswegen in Noord-Brabant af te rijden om een idee te krijgen van het aantal doodgereden roofvogels en uilen. Tijdens de ritten kwamen we er al snel achter dat je met minimaal twee personen moet zijn, omdat je anders teveel mist. Zelfs met twee personen zul je van alles over het hoofd zien. Bovendien doe je er verstandig aan een zaterdag of een zondagochtend uit te kiezen. Dan is het wat rustiger op de wegen, al is het zelfs dan niet altijd mogelijk bij de vogels te komen in verband met verkeersdrukte. Voor de eigen veiligheid is het aan te raden goed op te letten, niet alleen op dode vogels maar vooral ook op de medeweggebruikers.

De Buizerd is het meest gevonden verkeersslachtoffer, Noord-Brabant, winter 2005/06 (Wiebe Witteveen). *Most common traffic casualty in Noord-Brabant, the Buzzard.*

We kozen de volgende trajecten uit (nummering komt overeen met die in Tabel 1):

1. A67 vanaf knooppunt Leenderheide tot aan de Belgische grens (25 km), en terug;
2. A67 vanaf knooppunt Leenderheide tot aan afslag Neerkant (25 km), en terug;
3. A2 vanaf knooppunt Leenderheide tot aan de afslag Weert (25 km), en terug;
4. A58 van Eindhoven-Tilburg, knooppunt De Baars (25 km), A65 tot Vught (17.5 km), en terug;
5. A2 vanaf Eindhoven naar 's-Hertogenbosch (25 km), en terug.

Tabel 1. In januari-maart 2006 langs de snelweg doodgevonden vogels (vanuit rijdende auto); voor routes zie nummering hierboven. *Traffic casualties found while driving various routes (see above) in the southern Netherlands in January-March 2006.*

Datum <i>Date</i>	8.I	15.I	12.II	5.III	12.III
Route <i>Route</i>	1-5	3-5	1	1-5	3-5
Km <i>Km</i>	235	135	50	235	135

Roofvogels en uilen *Raptors and owls*

Buizerd <i>Buteo buteo</i>	4	3	-	2	3
Kerkuil <i>Tyto alba</i>	1	-	-	-	-
Bosuil <i>Strix aluco</i>	1	-	2	1	-
Ransuil <i>Asio otus</i>	-	-	-	1	-

Overige soorten *Other species*

Blauwe Reiger <i>Ardea cinerea</i>	-	-	-	1	1
Wilde Eend <i>Anas platyrhynchos</i>	1	-	-	-	1
Patrijs <i>Perdix perdix</i>	-	-	-	-	-
Fazant <i>Phasianus colchicus</i>	1	-	-	1	1
Meerkoet <i>Fulica atra</i>	-	-	-	-	1
Postduif <i>Columba livia</i>	1	-	-	-	-
Houtduif <i>C. palumbus</i>	2	1	-	3	5
Zwarte Kraai <i>Corvus corone</i>	-	2	-	-	-
Konijn <i>Oryctolagus cuniculus</i>	-	-	1	-	3
Bunzing <i>Putorius putorius</i>	-	-	-	-	1

We vonden bijna uitsluitend grote vogels en dito zoogdieren. Dat is niet zo gek, omdat je vanuit een rijdende auto natuurlijk gemakkelijk kleine soorten mist, die bovendien ook nog eens sneller door aaseters zullen worden opgeruimd dan soorten van 500 gram en zwaarder.

Op een totale lengte van 790 km autoweg vonden we 12 dode Buizerds; de meeste lagen in de middenberm. Op hetzelfde traject zagen we 34 levende Buizerds. Geen van de gevonden vogels was geringd.

Summary

Witteveen W. & Witteveen M. 2006. Traffic casualties among raptors and owls in Noord-Brabant in January-March 2006. De Takkeling 14: 169-170.

In January-March 2006, traffic casualties were counted along a total of 790 km highway in the southern Netherlands from a car driving at normal speed. Buzzards *Buteo buteo* were the most common victim (12), followed by Tawny Owl *Strix aluco* (4), Barn Owl *Tyto alba* (1) and Long-eared Owl *Asio otus* (1). Along the same stretches of highway 34 live Buzzards were recorded.

Adres: Oude Hof 22, 5552 LH Valkenswaard.

Mededelingen

Konijnen en Viraal Hemorrhagisch Syndroom

Zoals iedereen ondertussen wel weet is de stand van het konijn het laatste decennium ingestort. Uit verschillende delen van het land horen we overigens verhalen dat er sprake is van herstel, maar niettemin is de huidige situatie nog steeds slechts een schim van wat het was. Afgelopen jaar, 2005, hebben leden van de WRN verspreid over het land resten van konijnen verzameld bij nesten van kiekendieven, Havik en Buizerd. Deze resten zijn onderzocht door Thijs Kuiken en Marco van de Bildt van de afdeling Virologie van het Erasmus MC Rotterdam. In totaal zijn er van 72 konijnen bruikbare resten ingezameld, van de Waddeneilanden tot Limburg. Uit botresten is beenmerg geprepareerd en RNA geïsoleerd. In dit RNA is door middel van een PCR techniek specifiek gezocht naar genetisch materiaal van RVHD (het VHS virus). In drie van de monsters is inderdaad RVHD aangetroffen, namelijk in twee monsters van juni 2005 van Terschelling (1x prooi Bruine Kiekendief, 1x dito Blauwe Kiekendief), en in een monster uit 2003 uit de omgeving van Groesbeek. Van dit RNA uit de konijnenbotjes is de nucleotide sequentie bepaald om de isolaten met elkaar en met een eerder door Erasmus MC geïsoleerd virus te kunnen vergelijken. De andere monsters waren negatief voor RVHD.

Contact: M.W.G. van de Bildt, Afdeling Virologie, Erasmus MC Rotterdam, Postbus 1738, 3000 DR Rotterdam (m.vandebildt@erasmusmc.nl).

Eerste broedpoging van Zeearend *Haliaeetus albicilla* in Nederland

In een persbericht van Staatsbosbeheer van 22 mei 2006 wordt melding gemaakt van een broedgeval van een paartje Zeearend in de Oostvaardersplassen. Hoewel SBB suggereert dat om hetzelfde adulte mannetje en bijna-volwassen vrouwtje (Anna, uit Sleeswijk-Holstein) gaat als overzomerend vastgesteld in 2005 (zie De Takkeling 13: 172-173) is dat nog niet met zekerheid vastgesteld. Wel zeker is dat het paar zelf een nest heeft gebouwd in het moerasgedeelte van de OVP, dat daar vanaf eind maart op gebroed is en dat het gedrag vanaf mei duidt op de aanwezigheid van één of meer jongen. Of er eieren B meervoud B zijn uitgebroed, zoals gemeld in het persbericht, is evenmin zeker; er is namelijk afgezien van nestcontroles. Mocht dit inderdaad het paar zijn dat in 2005 overzomerde, is het aannemelijker dat het wijfje maar één ei heeft gelegd (immers haar eerste broedpoging). Ook de suggestie van Frans Vera dat de vestiging te maken heeft met de aanwezigheid van kadavers van edelherten in de winter, is niet onderbouwd. Voor zover ik weet heeft niemand systematisch gekeken naar terreingebruik en voedselkeus van de Zeearenden in de OVP. Totdat deze studie heeft plaatsgevonden is zo'n uitspraak wat voorbarig. En nu maar afwachten of deze broedpoging met succes wordt bekroond. En hopen dat het jong wordt (gekleur)ringd, omdat we anders bij gebrek aan basale kennis over vestiging, dispersie en overleving opnieuw met een vloed van speculaties worden overstroomd.

Contact: Staatsbosbeheer (Joke Bijl), 030-6926210 of 06-12507820.

Recente roofvogelliteratuur

Rob G. Bijlsma

Arroyo B.E. & Garcia J.T. 2006. Diet composition influences annual breeding success of Montagu's Harriers *Circus pygargus* feeding on diverse prey. *Bird Study* 53: 73-78.

Hoe diverser het menu van Grauwe Kiekendieven was, hoe matiger de broedresultaten. Eenzijdige menu's gedomineerd door hazen leverden goede broedresultaten op; omgekeerd deden paren het slechter als ze insecten aten. Vooral nestverliezen waren oorzaak van slechte broedresultaten; trad het minst op in jaren met lage diversiteitsindex voor dieet. Hazen dus cruciaal; bij schaarste aan hazen overschakeling op andere prooiën, wat tot minder aanwas leidde (bea@ceh.ac.uk).

Aschwanden J. 2005. Bedeutung von Kleinsäugern in ökologischen Ausgleichsflächen als Nahrung für die Waldohreule *Asio otus* und den Turmfalke *Falco tinnunculus*. *Vogel und Luftverkehr* 25: 71-76.

Hoewel woelmuizen tegenwoordig alleen nog in ruderaal en braakterreinen veel voorkomen, en in regulier grasland schaars zijn, toont deze studie aan dat Ransuilen en Torenvalken bij voorkeur jagen op pas gemaaid grasland (ondanks lage dichtheid van veldmuis). Dat kwam doordat muizen in korte vegetaties beter te pakken zijn dan in (veld)muisrijke, maar ruigere vegetaties. Wel viel op dat de jacht op gemaaid grasland vooral plaatsvond in de nabijheid van de muizenrijke ruigtes. Afwisseling van regulier grasland en ruigte is het gunstigst voor muizeneters (aschwanja@gmx.ch).

Baker H., Stroud D.A., Aebischer N.J., Cranswick P.A., Gregory R.D., McSorley C.A., Noble D.G. & Rehfisch M.M. 2006. Population estimates of birds in Great Britain and the United Kingdom. *British Birds* 99: 25-44.

De Britten zijn de rest van Europa ver vooruit in hun methodes van vogels tellen. Op basis van uiteenlopende technieken (afhankelijk van de soort) komen ze tot aantalsschattingen binnen acceptabele betrouwbaarheids grenzen. Voor roofvogels: Wespandief (33-69 paren in 2000), Rode Wouw (372-490 paren in 2000), Zeearend (21 paren in 1998-2002), Bruine Kiekendief (201 paren in 1998-2002), Blauwe Kiekendief (499-640 territoriale paren in 1998), Grauwe Kiekendief (7 territoriale vrouwtjes in 1998-2002), Havik (410 paren in 1994-2000), Sperwer (41.000 paren in 2000), Buizerd (31.000-44.000 territoria in 2000), Steenarend (422 paren in 1992), Visarend (148 paren in 1998-2002), Torenvalk (36.800 paren in 2000), Smelleken (1330 paren in 1990-94), Boomvalk (2200 paren in 2000), Slechtvalk (1283 paren in 1991) (helen.baker@jncc.gov.uk).

Bakaloudis D.E., Vlachos C.G. & Holloway G.J. 2005. Nest spacing and breeding performance in Short-toed Eagle *Circaetus gallicus* in northeast Greece. *Bird Study* 52: 330-338.

In 1996-98 werden in Dadia-woud in NO-Griekenland 58 paren Slangenarend gecontroleerd (in 22 territoria). De tussennestafstand was gemiddeld 2.7 km. Adulte vogels kwamen tussen half maart en half april aan op de broedplaats. Per nest slechts 1 ei;

86-94% van de paren produceerde jaarlijks een ei. De jongen vlogen gemiddeld op levensdag 68.9 uit. Nestsucces hoog: in 1996-98 resp. 94, 86 en 89%. De arenden verlieten de broedplaats tussen 8 september en 2 oktober. Legbegin bepaald door aankomstdatum. Populatie is stabiel, maar trage reproductie maakt de soort vatbaar voor verstoring, zeker in gedachten houdend dat ze pas na 3-4 jaar geslachtsrijp zijn. (g.j.holloway@reading.ac.uk).

Balbontin J. & Ferrer M. 2005. Factors affecting the length of the post-fledging period in the Bonelli's Eagle *Hieraetus fasciatus*. *Ardea* 93: 189-198.

Bij jonge Havikarenden speelden geslacht noch conditie een rol bij duur van afhankelijkheids-periode na het uitvliegen. De kwaliteit van het territorium (of ouderpaar) had wel een effect: hoe beter, des te langer bleven de jongen hangen na het uitvliegen. Dat heeft vermoedelijk positieve gevolgen voor de overlevingskansen van deze vogels (balbonja@ebd.csic.es).

Bayard de Volo S., Reynolds R.T., Topinka J.R. & Antolin M.F. 2005. Population genetics and genotyping for mark-recapture studies of Northern Goshawks (*Accipiter gentilis*) on the Kaibab Plateau, Arizona. *J. Raptor Res.* 39: 286-295.

Bij demografische studies is het belangrijk om individuen te kennen. Dit kan aan de hand van DNA gehaald uit veren, maar het is belangrijk dat dit eerst wordt getoetst met behulp van bloed. In deze studie bleek dat er geen sprake was van inteelt; kennelijk waren de meeste rekruten afkomstig van elders (sbdv@cnr.colostate.edu).

Boal C.W., Andersen D.E. & Kennedy P.L. 2005. Productivity and mortality of Northern Goshawks in Minnesota. *J. Raptor Res.* 39: 222-228.

Minnesota, USA, 19982-2001: nestsucces van Haviken varieerde van 38-83% per jaar, met een gemiddelde jongenproductie van 1.85/succesvol nest en 1.14/broedpoging. Van alle nestelpogingen mislukte 21%, meestal door (vermeende) predatie (52%) en slecht weer (35%). Gebaseerd op radiotelemetrie wordt de jaarlijkse adultenoverleving op 74% geschat. (cboal@ttu.edu).

Boyce Jr. D.A., Kennedy P.L., Beier P., Ingraldi M.F., MacVean S.R., Siders M.S., Squires J.R. & Woodbridge B. 2005. When are Goshawks not there? Is a single nest visit enough to infer absence at occupied nest areas? *J. Raptor Res.* 39: 296-302.

Er werd op drie manieren getest of nestplekken van Haviken bezet waren, elk gedurende één bezoek: controle van bekende nestplekken, gebruik van geluid en transecten (meerdere mensen, 50 m tussenaafstand, gecentreerd rond bezet nest). Tussen de methoden werden geen duidelijke verschillen gevonden; gemiddeld 36-42% van de territoria kon bij eenmalig bezoek niet als bezet worden gecoörd. Pas na 3-4 herhalingen werd een goed resultaat bereikt. (daboyce@fs.fed.us).

Brambilla M., Rubolini D. & Guidali F. 2006. Eagle Owl *Bubo bubo* proximity can lower productivity of cliff-nesting Peregrines *Falco peregrinus*. *Ornis Fennica* 83: 20-26.

Op kliffen waar Raven en Slechtvalken dicht in elkaars nabijheid broedden, was broedsucces van Slechtvalken geringer dan waar ze ver uit elkaar zaten. Bij kleine kliffen (180 m lang, 80 m hoog) resulteerde aanwezigheid van ravenpaar in verdwijning van lokale Slechtvalk. Op grotere schaal was het raveneffect echter gering, omdat andere omgevingsfactoren belangrijker waren (voedselaanbod, goede klimatologische

omstandigheden, groter aanbod van nestplaatsen). Beide soorten namen nog toe in het studiegebied in de Vooralpen in Noord-Italië (mattia.brambilla@unimi.it).

Bronne L. 2006. Le roi paresseux. Natagora 12: 10-14.

Algemeen verhaal over Rode Wouwen in de Belgische Ardennen, waar ze sterk van boerenland afhankelijk zijn en de stand is toegenomen.

Clark W.S. & Witt C.C. 2006. First known specimen of a hybrid Buteo: Swainson's Hawk (*Buteo swainsoni*) x Rough-legged Hawk (*B. lagopus*) from Louisiana. Wilson Journal of Ornithology 118: 45-52.

Op basis van DNA-technieken wordt een buizerd als een hybride van twee Noord-Amerikaanse buizerdsoorten aangemerkt. Hybrides tussen buizerdachtigen waren tot nu toe onbekend. Op grond van uiterlijke kenmerken zou deze vogel als een Ruigpoot zijn benoemd, ondanks zijn intermediaire kenmerken (raptours@earthlink.net).

Corbacho C., Moran R. & Villegas M.A. 2005. (The diet of Montagu's Harriers *Circus pygargus* in relation to land-use systems in pseudosteppe areas of Extremadura (SW Iberian Peninsula). Ardeola 52: 3-19.

Op grond van 1180 prooiersten (braakballen, resten op nesten en bij zitposten) bleken insecten in braakballen oververtegenwoordigd te zijn; gewervelde dieren waren dat in de andere manieren van verzamelen. Niettemin foerageerden Grauwe Kieken in pseudosteppe meer op insecten dan die broedend in intensief begraaide graslanden. In die laatste habitat overwogen vogels en zoogdieren. Deze verschillen waren te verklaren door lokale verschillen in dichtheden van de respectievelijke prooigroepen (ccamado@unex.es).

DeCandido R. & Allen D. 2006. Nocturnal hunting by Peregrine Falcons at the Empire State Building, New York City. Wilson Journal of Ornithology 118: 53-58.

Tussen 4 augustus en 13 november 2004 werd op 41 van de 77 waarnemingsnachten Slechtvalken gezien (op 25 daarvan jegend). De eerste jacht startte gemiddeld 119 minuten na zonsondergang. Tijdens 11 jachtvluchten vingende ze 37 vogels (33% succes). Nachtjacht werd vaker tijdens de najaars- dan tijdens de voorjaarstrek gezien, vooral tijdens nachten waarop >50 vogels langs het gebouw vlogen. Mogelijk zijn gedesoriënteerde nachttrekkers (hel verlichte torenflats) een makkelijke prooi voor Slechtvalken (rdcny@earthlink.net).

Desimone S.M. & DeStefano S. 2005. Temporal patterns of Northern Goshawk nest area occupancy and habitat: a retrospective analysis. J. Raptor Res. 39: 310-323. Langdurig bezette havikterritoria werden gekenmerkt door gebieden waar vrij veel oude bomen stonden in een plot van 52 ha rond het nest. (desimonsmd@dfw.wa.gov).

DeStefano S. 2005. A review of the status and distribution of Northern Goshawks in New England. J. Raptor Res. 39: 342-350.

In de 19de eeuw werd meer dan 75% van het bos in dit deel van de USA gekapt, ongetwijfeld van nadelige invloed op Haviken. Herbebossing van halverwege de 20ste eeuw moet Haviken in de kaart hebben gespeeld. Niettemin is de schaarste aan oud bos nog steeds een probleem. De Christmas Counts laten een fraaie stijging zien vanaf de vroege jaren zeventig, met afvlakking vanaf halverwege de jaren zeventig. (sdeseff@forwild.umass.edu).

Dijkse L. 2005. Vergassing, muizen, Blauwe Kiekendieven en Velduilen, hoe zit

het nu eigenlijk? Skor 2005 (5): 186-189.

Vergassing zou gunstig zijn voor muizenpopulaties (op Texel vooral Noordse), en dus voor muizeneters. Vandaar de relatief gunstige ontwikkeling van Velduil en Blauwe Kiek op Texel.

Dombrowski V. 2005. Hybridization entre les Aigles criard *Aquila clanga* et pomarin *A. pomarina* en Biélorussie: conséquence taxonomique. Nos Oiseaux 52: 27-30.

Net als uit de Baltische landen zijn ook van Wit-Rusland kruisingen bekend tussen Bastaard- en Schreeuwend; de meeste daarvan lijken meer op een Schreeuw- dan op een Bastaardarend. Onderscheid dus moeilijk, maar niet onmogelijk (zie ook Väli & Lohmus, besproken in De Takkeling 12: 260) (valera@biobel.bas-net.by) .

Ebels E.B. 2005. Monniksgier van Spaans-Franse herkomst in Nederland in maart-augustus 2005. Dutch Birding 27: 329-333.

De levensloop van Carmen, een vrouwtjes Monniksgier dat als adult met vergiftigingsverschijnselen in een asiel in de Extremadura werd binnengebracht en opgelapt, beschreven voor Nederland. Er is wat afgezeuld met dit beest, dat eerst naar Majorca, vervolgens naar Grandes Causses werd verscheept; aldaar werd ze na 10 maanden herstel losgelaten met zender, ringen en enkele gebleekte grote slagpennen. Hieraan werd ze herkend toen ze in maart opdook in de Oostvaardersplassen, zo'n beetje de enige plek in Nederland waar enigermate dode beesten voorhanden zijn. Dat ze op 15 augustus tegen een trein vloog, mag een passende dood in een Nederlandse setting betekenen; nog een wonder dat een half jaar verliep zonder ongelukken (ebels@wxs.nl).

Efimenko N.N. 2005. The Peregrine Falcon in Turkmenistan. Falco 25/26: 12-15.

Onderzoek in 1983-2004 naar Slechtvalken *Falco peregrinus* broekei in Turkmenistan leverde veel broedbiologische informatie op. Tussen-nest-afstanden varieerden van 2.5-11.0 km (Kopetdag), de eileg start eind maart (32x 2 en 2x 3 eieren). In 37 nesten werden 74 eieren gelegd die alle uitkwamen en uitvlogen (1983-96). Onder 178 voedselresten bevonden zich 34 vogelsoorten, vooral zangvogels (veel zwartkeellijsters). Totale populatie wordt geschat op 25-30 paar; 's winters komt de ondersoort *F.p. calidus* het land binnen (kamahina@ngo-tm.org).

Egmond A. van 2005. Wespendif broedt in Meijndel. De Duinstag 2005(2): 14.

Melding van succesvol broedgeval in 2005 in Meijndel (minimaal 1 jong uitgevlogen); geen verdere informatie (niet eens vermeld of er een nest is gevonden).

Elzinga L.J., Elbers A.R.W., Claassen I.J.T.M. & Luijckx D.M.L. (red.) 2005. Jaarverslag 2004. CIDC-Lelystad, Wageningen UR.

In het jaarverslag van het vroegere CDI veel aandacht voor de bezigheden van de afdelingen virologie en bacteriologie (& TSE's, al wordt deze afkorting nergens uitgelegd). Sowieso heeft het afkortingssyndroom in volle hevigheid toegeslagen in Lelystad (MEB, BRD, R&S, BSE, MKZ, BTV, ad infinitum). De aandacht van het CIDC is sterk gericht op allerlei dierziektes uit de agrarische sector, zoals mond-en klauwzeer, blauwtongvirus, Afrikaanse varkenspest en andere prachtige namen. Helaas geen aandacht voor ziekten onder wilde dieren, zoals viraal hemorrhagisch syndroom (maar gelukkig is het Erasmus MC in Rotterdam, via Thijs Kuiken, daar op gesprongen). In het jaaroverzicht geen plaats voor de activiteiten gerelateerd aan doodsoorzaken van wilde dieren.

van den Ende G. 2004. Slechtvalk op de Dikke Toren 2003-2004. Zêêlieven 20: 35-36.

De eerste Slechtvalk op de Dikke Toren van Zierikzee werd op 14 oktober 2003 aan de hand van een ruiveer getraceerd. In de daaropvolgende winter werden 33 prooien gevonden: 1 fuut, 3 wintertalingen, 1 meerkoet, 11 goudplevieren, 1 kanoet, 1 kluit, 1 tureluur, 4 rosse grutto's, 2 houtsnippen, 1 houtduif, 4 post/stadsduiven, 1 Turkse tortel, 1 merel en 1 kauw (zeeeend@zeelandnet.nl).

Fathers J. 2006. Polygyny in the Eurasian Sparrowhawk. British Birds 99: 265-266. Met video gestaafd geval van twee adulte sperwervrouwtjes die samen een 6-legsel bebroedden en 5 jongen lieten uitvliegen (op grond van eipigmentatie ging het vermoedelijk om 2 drielegsels). (jason@falconsflight.org.uk).

Ferguson-Lees J. & Christie D. 2005. Raptors of the world. A field guide. Helm, London. 320 pp. ISBN 0-7136-657-8. Prijs £ 19.99.

Dit is de uitgekilde paperback-versie van de gelijknamige pil die in 2001 verscheen (zie De Takkeling 10: 91-92). Feitelijk betreft het uitsluitend de platen (met op de tegenoverliggende pagina een zeer beknopte beschrijving), en de belangrijkste inleidende hoofdstukken. De platen zijn bijgewerkt en aangevuld. Deze gids is wèl op vakantie mee te nemen, in tegenstelling tot de 2001-mammoet. Kwalitatief hoogstaand.

Franco A.M.A., Marques J.T. & Sutherland W.J. 2005. Is nest-site availability limiting Lesser Kestrel populations? A multiple scale approach. Ibis 147: 657-666.

In landelijke en stedelijke gebieden in Portugal werd gekeken naar nestplaatskeuze en -beschikbaarheid voor Kleine Torenvalken. Gebruikte nestholtes waren groter, langer, hoger en ouder dan ongebruikte holtes. Een kenmerkend hol was 29-30 cm lang en 300-340 cm hoog met een binnenkamer van 16.5-18 cm. Een grootschalige inventarisatie van gebouwen in Portugese dorpen liet zien dat 85% ervan ongeschikt was als broedplaats. Geprefereerde gebouwen telden talloze gaten in daken en muren, en lagen in de nabijheid van graan- en braakvelden. Oude dorpjes met veel monumenten, gelegen in gebieden met weinig rivieren, waren duidelijk in trek (amaf1@york.ac.uk).

Geneijgen P. van 2005. Broedresultaten van Slechtvalken in Nederland in 2005. Slechtvalk Nieuwsbrief 11: 2-7.

Aantal paren zakte van 26 in 2004 naar 24 in 2005; er werden diverse solitaire exemplaren opgemerkt. Paren worden per geval beschreven. De wat latere start van de eileg wordt toegeschreven aan voedselschaarste; mogelijk vertraagde de sneeuwval van begin maart de passage van lijsters (hoofdprooi in deze tijd van het jaar). Een ontsnapte hybride (Giervalk x Slechtvalk) verstoorde een broedpaar Slechtvalk, een groeiend probleem in Nederland. Zowat de helft (vrouwen) of meer (mannen) is geringd; daartussen zit onder meer een vrouwtje in haar 12de kalenderjaar. Verder veel detailinformatie. (geneijgen@wish.net)

Heck H. 2005. Mäusebussard aus Göllesilo gerettet. Vogelkundliche Hefte Edertal 31: 107.

Buizerd in silo kon er niet uit. Meerdere vogels in silo's gevangen (waaronder zangvogels). Aanbevelingen hoe dat te voorkomen (netten). (Siedlung 3, 34549 Edertal-Böhne, Duitsland)

Heldbjerg H. 2005. De almindelige fugles bestandsudvikling i Danmark 1975-2004. Dansk Orn. Foren. Tidsskr. 99: 182-195.

De Denen monitoren hun vogels met behulp van punttellingen. De index werd eerst berekend met de kettingmethode, tegenwoordig met TRIM (vrij forse verschillen in uitkomst tussen beide methoden, waarbij de Denen - in tegenstelling tot de Nederlanders - zo slim zijn om naast hun indexberekening ook trends af te zetten afkomstig uit andere bronnen, dus niet blind te varen op één trendlijn die bovendien ook nog eens deels is gebaseerd op bijgeschatte waarden). Voor de broedvogels geven ze trends van Bruine Kiekendief (significante toename), Sperwer (stabiel), Buizerd (significante toename) en Torenvalk (idem). Bij de wintervogels gaat het om Blauwe Kiekendief (stabiel), Havik (significante toename), Sperwer (significante afname), Buizerd (significante toename), Ruigpootbuizerd (significante afname) en Torenvalk (stabiel). (henning.heldbjerg@dof.dk).

Hoover S.L. & Morrison M.L. 2005. Behavior of Red-tailed Hawks in a wind turbine development. J. Wildl. Manage. 69: 150-159.

Op de Altamontpas in Noord-Amerika, een plek met veel windmolens, werd het gedrag van Roodstaartbuizerds 346 uur lang geobserveerd in relatie tot topografie (helling, hoogte, inclinatie) en weersvariabelen (windkracht en -sterkte). Gedrag en gebruik van de hellingen varieerden naar gelang windkracht. Bij zwakke winden zaten buizerds vaak op een zitpost. Bij iets hardere wind werd veelvuldig geschroefd, bij krachtige winden zeilden ze laag als wouwen langs hellingen steiler dan 20% waar de wind pal op stond (gebruikmakend van opwaartse luchtstromingen). Dit gedrag geeft windmolenbeheerders de kans in te spelen op voorspelbaar gedrag van buizerds bij krachtige wind, door bijvoorbeeld windmolens bovenaan steile hellingen minder snel te laten draaien (Department Biological Sciences, California State University, Sacramento, CA 95819, USA).

Ingraldi M.F. 2005. A skewed sex ratio in Northern Goshawks: is it a sign of a stressed population? J. Raptor Res. 39: 247-252.

In 1993-98 werden in Arizona leverden 44 territoria van Haviken 109 broedpogingen op, waarvan 76 succesvolle broedsels in totaal 141 jongen opleverden. De man:vrouw verhouding varieerde van 1.1:1 tot 3:1 (in totaal 76 mannen op 43 vrouwen). Hier wordt gedacht dat deze scheve sexratio is ontstaan door omgevingsstress (bijvoorbeeld regenval tijdens nestjongenstadium), waardoor het dure geslacht (in termen van energiekosten) eerder het loodje legt dan de goedkopere mannetjes (hebben minder nodig). (mingraldi@cybertrails.com).

Isenmann P. & Moali A. 2005. Persistence de l'aigle pomarin *Aquila pomarina* en Algérie. *Alauda* 73: 461-462.

Waarneming van Schreeuwarend op 11 juni 2005 bij Lac Tonga in NO-Algerije lijkt aan te tonen dat deze soort hier nog steeds als broedvogel zou voorkomen; gezien de Oost-Europese en Russische verspreiding een vreemde uitbijter.

Junker T. 2005. Untersuchungen über den Wespenbussard (*Pernis apivorus*) in Waldeck-Frankenberg. *Vogelkundliche Hefte Edertal* 31: 47-52.

In gebied van 260 km⁵ werden in 2003 en 2004 resp. 6 en 5 broedgevallen vastgesteld, die resp. 5 en 5 jongen grootbrachten. Nestbomen: beuk (9x), eik (1x) en lariks (1x) in

opstanden van >120 jaar oud. De kortste tussennestafstand was 1700 m (Heckenäcker 12, 34537 Bad Wildungen, Duitsland).

Kéry M., Pulfer K. & Preiswerk G. 2005. Geringe Distanz zwischen zwei paaren des Wanderfalken *Falco peregrinus* in Basel. Ornithol. Beob. 102: 293-296.

In Basel broedden in 2003 twee slechtvalkpaartjes 520 m van elkaar in nestkasten aan hoge gebouwen (elk 2 jongen), aan weerszijden van de Rijn. In 2005 zaten ze 1130 m uit elkaar (1 paar succesvol) (marc_kery@hotmail.com).

Leivo M. 2005. A record invasion of Red-Footed Falcons. Alula 11: 154-155.

In najaar 2005 werden c. 350 Roodpootvalken in Finland gezien, meer dan ooit tevoren, vooral eind augustus. Waarschijnlijk aangevoerd met zuidoostenwinden (zie ook www.bongariliitto.fi).

Mahon T. & Doyle F.I. 2005. Effects of timber harvesting near nest sites on the reproductive success of Northern Goshawks (*Accipiter gentilis*). J. Raptor Res. 39: 335-341.

Uitvliesucces van Haviken in gebieden met boskap (5-95% van plots door kap beïnvloed, inclusief kaalkap) verschilde niet gebieden zonder boskap. Evenmin verschillen in herbezettingsgraad (kortlopend onderzoek in 1996-2002 in BC, Canada). (Zie ook Patla 2005.) (wildfor@bulkley.net).

Marcus P. 2005. Overwinterende Slechtvalken *Falco peregrinus* in Amsterdam en omgeving. Slechtvalk Nieuwsbrief 11: 8-15.

Uitgebreide beschrijving van aantallen (oplopend naar 28 in winter 2004/05), leeftijden en geslachten, verspreiding, gedrag en voedsel van Slechtvalken rond Amsterdam (800 km⁵). Zowel urbane als rurale gebieden komen als overwinteringsplek in aanmerking. Ze arriveren in september-oktober en taaien in maart-april af; vanaf de late jaren negentig echter in toenemende mate jaarrond aanwezig. Vanaf 2003 wordt er gebroed. Twee laat ruiende vrouwen (P9-10 in december-januari) moeten uit het hoge noorden afkomstig zijn geweest. Het voedsel behelst vooral smienten, wintertalingen, steltlopers, duiven, lijsters en spreeuwen.

McClaren E.L., Kennedy P.L. & Doyle D.D. 2005. Northern Goshawk (*Accipiter gentilis laingi*) post-fledging areas on Vancouver Island, British Columbia. J. Raptor Res. 39: 252-262.

De grootte van het activiteitsgebied van jonge Haviken na het uitvliegen varieerde van 12.7-1820 ha (gemiddeld 59.2 ha). 93% van de peilingen in de vroege uitvliegfase (< 3 weken) vielen binnen 200 m van het nest, maar dat daalde naar 42% in de latere fase na het uitvliegen (>3 weken). (erica.mcclaren@gov.bc.ca).

Meyburg B.-U., Belka T., Danko S., Wójciak J., Heise G., Blohm T. & Matthes H. 2006. Geschlechtsreife, Andiehlungsentfernung, Alter und Todesursachen beim Schreiadler *Aquila pomarina*. Limicola 19: 153-179.

Op basis van geringde en gesatellietzenderde Schreeuwarenden bleek dat vrouwtje vanaf 4-jarige leeftijd en mannetje vanaf 5-jarige leeftijd voor het eerst broedde (beide in volwassen klee). Een 4-jarig mannetje bezette wel een territorium maar ging niet tot broeden over (had nog gelige nekvlek en verspreid over lichaam juveniele veren waaronder op stuit). Beide mannetjes vestigden zich op korte afstand van de geboorteplaats (4.7 en 8 km); twee vrouwtjes zaten verder weg (59 en 90 km). 18 adulte vogels

bereikten gemiddeld een leeftijd van 10.5 jaar. Hiervan uitgaande, en van reproductiecijfers uit broedgebieden in Duitsland en Slowakije (voor Brandenburg 0.6 jong per paar per jaar, inclusief niet-broedende vogels; voor Mecklenburg-Vorpommern 0.5; lijkt me aan de hoge kant voor de populatie in zijn algemeenheid), kan een broedrijp vrouwtje 4.5 jongen in haar leven grootbrengen, een dito mannetje 3.9 jongen. Afschot was belangrijkste doodsoorzaak; tenminste 11 van 30 geringde vogels was dit lot beschoren. Enkele Schreeuwarenden van 1-2 jaar oud keerden in het broedseizoen in het broedgebied terug. Een andere tweejarige vogel bleef echter in het overwinteringsgebied in Zambia hangen. Uitgebreide beschrijving van de veranderingen in het verenkleed met vorderende leeftijd, met tal van foto's. Daarnaast individuele gegevens van geringe en teruggemelde Schreeuwarenden. Een belangwekkend artikel. (wwgbp@aol.com).

Mihelic T. & Genero F. 2005. Occurrence of Griffon Vulture *Gyps fulvus* in Slovenia in the period from 1980 to 2005. *Acrocephalus* 26: 73-79.

In afgelopen 25 jaar werden 242 waarnemingen van Vale Gieren (672 vogels) gedaan in Slovenië, voornamelijk aan rand van Karstgebergte boven onbegroeide gebiedsdelen rijk aan thermiek. De vogels zijn afkomstig van kolonies op de eilanden Cres en Krk. (tomasz.mihelic@dopps-drustvo.si).

Mougeot F. & Arroyo B.E. 2006. Ultraviolet reflectance by the cere of raptors. *Biology Letters* doi:10.1098/rsbl.2005.0434

De washuid van Grauwe Kiekendieven reflecteert UV-licht. Van de washuid is bekend dat het een rol speelt bij de paarvorming, en dat de intensiteit van de kleur deels door caroteen wordt bepaald. De UV-piek in de washuid van mannetjes Grauwe Kieken bleek te zijn gerelateerd aan de mate van oranje, en gecorreleerd met lichaamsgewicht en conditie (gewicht gecorrigeerd voor grootte). Mannetjes met fellere UV-straling waren gepaard met vrouwtjes die vroeger met de eileg van start gingen. Ook dat is een aanwijzing dat de UV-reflectie van de washuid een indicatie is voor de kwaliteit van het mannetje. Hoe vrouwtjes dat precies oppikken, moet nog worden uitgeknoebeld. (IREC Ronda de Toledo s/n, 13005 Ciudad Real, Spanje).

Nederlands Valkeniersverbond "Adriaan Mollen" 2005. Jaarboek 2002/2003. Gebrocheerd, 68 pp. Te verkrijgen door Euro 10.- over te maken op girorekening 76430 t.n.v. penningmeester Nederlands Valkeniersverbond "Adriaan Mollen", Hoogeveen.

In dit jaarboek weer een grote diversiteit aan stukken, variërend van jachtimpressies (kraaienvangst in Eempolder en Northumberland, konijnjacht) tot verzorging van een gewonde Slechtvalk, manier van trainen van jachtvogels (vertaald), Flora- en Faunawet (in relatie tot een individueel geval van een havikier), Slowakije (jawel, Hero Moorlag), en bespreking van Raptor Biomedicine III (wat de enorme vlucht van publicaties op dit gebied laat zien). Het jaarboek opent met het jaaroverzicht over 2001/02-2002/03 van vogelvoerende leden (gegevens van 27 resp. 24 leden; hoe zou zich dat verhouden tot het totale ledental?), leden met een asiel, jachtdagen en jachtwijze, asielwerk (242 roofvogels, waarvan er 126 konden worden losgelaten), leeftijden van jachtvogels (oudste Havik 18 jaar), en natuurlijk veel sterke verhalen. Jammer genoeg geen historische verhalen (waar de valkeniers normaliter in uitmunten), noch wetenschappelijke informatie.

Niem H. 2005. Turmfalken machen Sperber Beute streitig. Vogelkundliche Hefte Edertal 31: 106-107.

Mannetje Sperwer pakte kramsvogel (14 februari 2005), maar kreeg onmiddellijk een paartje Torenvalk op zijn dak die hem de prooi afhandig probeerde te maken. Liet de kramsvogel vallen, die hem vervolgens smeerde. (Im Wölftegrund 8, 34537 Bad Wildungen, Duitsland)

Nittinger F., Haring E., Pinsker W., Wink M. & Gamauf A. 2005. Out of Africa? Phylogenetic relationships between *Falco biarmicus* and the other hierofalcons (Aves: Falconidae). JZS doi: 10.1111/j.1439-0469.2005.00326.321-331.

De grote valken, hier samengevat in de Hierofalco-groep (Lanner-, Saker- en Giervalk en *Falco jugger*), werden op basis van mitochondriaal DNA met elkaar vergeleken. Al deze soorten zijn nauw verwant; geen enkele vormt een monofyletische groep; waarschijnlijk zijn ze pas recent van elkaar gescheiden. Gezien de hoge genetische differentiatie van Lannervalken wordt voor de soort een Afrikaanse oorsprong aangehouden. De Mexicaanse valk is meer verwant aan Slechtvalk dan aan de Hierofalco-groep (anitagamauf@nhm-wien.ac.at).

Oliver P. 2005. Roosting behaviour and wintering of Eurasian Marsh Harriers *Circus aeruginosus* in south-east England. Ardea 93: 137-140.

De eerste winterslaapplaatsen van Bruine Kieken in ZO-Engeland werden halverwege jaren tachtig opgemerkt. Sindsdien nam aantal overwintersaars geleidelijk toe (voornamelijk in vrouwkleed). Waarschijnlijk gaat het om lokale broedvogels. Toename correleerde niet met wintertemperatuur. Het voedselaanbod ter plekke is wel verbeterd (uitgezette fazanten, toename bruine rat). Omdat eenzelfde toename ook elders in West-Europa (waaronder Nederland) is opgemerkt, ligt een bovenregionale verklaring meer voor de hand (peter.oliver6@btopenworld.com)

Ottens G. 2005. Visarenden in Utrecht. De Kruisbek 48:(5): 1-4.

Geen langjarige trend zichtbaar in aantal waarnemingen (<10-bijna 50/jaar). Voorjaarspiek eind april-eind mei, najaarspiek eind augustus-begin oktober. Meer waarnemingen in najaar dan voorjaar (deels vanwege langer pleisteren, en dus grotere kans op dubbelwaarnemingen). Pleisteren concentreert zich rond de Vlechtplassen en in mindere mate in het rivierengebied.

Panuccio M. & Agostini N. 2006. Spring passage of second-calender-year Honey-buzzards at the Strait of Messina. Brit. Birds 99: 95-96.

Tijdens 35 dagen voorjaarstelling (27 april-31 mei) werden ruim 11.000 Wespenvliegen geteld langs de kust van de Straat van Messina; daarvan werden er 487 op leeftijd gebracht. Dit betrof 469 adulte en 18 juveniele vogels (gele washuid en donkere iris); nog eens 48 vogels werden als mogelijk tweede kalenderjaars aangemerkt (alleen gele washuid of een donkere iris gezien). Tweedejaars vogels werden vooral aan het eind van de trekperiode gezien. (Zelf heb ik bij juveniele vogels in gevangenschap na de eerste winter nooit iets anders gezien dan de combinatie van gele washuid met gele iris; ook in Afrika zag ik nimmer de combinatie gele washuid met donkere iris. Het blijft een raadsel hoe de verkleuring van bruine iris en gele washuid van de juvenielen zich wijzigt in de grijze washuid en gele iris van adulte vogels.) (nicolantonioa@tiscalinet.it)

Panuccio M., D'Amicis B., Canale E. & Roccella A. 2005. Sex and age of marsh harriers *Circus aeruginosus* wintering in central-southern Italy. *Avocetta* 29: 13-17. In de winters van 2002/03 en 2003/04 werden in Centraal Italië onder 102 Bruine Kiekendieven 7.8% adulte mannetjes gezien, 48.1% adulte vrouwtjes en 44.1 juvenielen. Op Sicilië was dat op 74 vogels resp. 5.4%, 51.4% en 43.2%. De Italiaanse broedpopulatie omvat 70-100 paren, waarvan er 5-10 in de onderhavige studiegebieden zitten (medraptors@raptormigration.org)

Patla S.M. 2005. Monitoring results of Northern Goshawk nesting areas in the Greater Yellowstone ecosystem: is decline in occupancy rate related to habitat change? *J. Raptor Res.* 39: 324-334.

Gebieden met een boskaphistorie bleken een veel lagere bezettingsgraad van Haviken te hebben dan gebieden die dat niet hadden. Een relatie met weersomstandigheden werd niet gevonden. Tussen beide gebieden werden geen verschillen in reproductie-succes gevonden. (Zie ook Mahon & Doyle 2005.) (susa.palat@wgf.state.wy.us).

Pyle P. 2005. Remigal molt patterns in North American Falconiformes as related to age, sex, breeding status, and life-history strategies. *Condor* 107: 823-834.

Van 27 Amerikaanse roofvogelsoorten werden 1622 balgen bekeken op rui van handen armpennen. De meeste valken ondergaan een complete 'prebasisc' rui, maar veel Accipitridae laten meerdere armpennen ongeruid en laten allerlei vormen van stapsgewijze vervanging van groepen slagpennen zien. In die laatste categorie bleek het mogelijk tot een leeftijd van 5 jaar de exacte leeftijd vast te stellen aan de hand van het rui patroon. Zelfs was het mogelijk de broedstatus van het voorbije jaar te bepalen (onderbreking rui). Stapsgewijze rui kenmerkend voor Accipitridae-soorten met hoog gewicht, hoge wing-loading, lange-afstandstrekking en bewoners van open habitats. Voor soorten onderhevig aan tijdgebrek (late aankomst/vroeg vertrek van/naar overwinteringsgebieden) en aerodynamisch hoge eisen stellen aan hun vliegvermogen (lange-afstandstrekking) is stapsgewijze rui een aanpassing die de vliegefficiëntie zo groot mogelijk houdt (ppyle@birdpop.org).

Rejt L., Gryczynska-Siemiatkowska A., Rutkowski R. & Malewska A. 2005. Does egg sex ratio in urban Kestrels (*Falco tinnunculus*) differ from parity? *Polish Journal of Ecology* 53: 545-552.

In een stadspopulatie (Warschau) van Torenvalken was 51% van 158 nestjongen een mannetje; het aandeel mannetjes was hoger in de vroege en in de late broedsels. In het stadscentrum was het aandeel mannetjes veel lager (41%) dan in de suburbane stadstrand (65%). De trend van een afnemend aandeel mannetjes met toenemende graad van verontreiniging met PCB's was niet significant (luka@miiz.waw.pl).

Reynolds R.T., Wiens J.D., Joy S.M. & Salafsky S.R. 2005. Sampling considerations for demographic and habitat studies of Northern Goshawks. *J. Raptor Res.* 39: 274-285.

In een studiegebied van 1728 km⁵ in Arizona hadden de auteurs 8 jaar van herhaald nestzoeken nodig om de broedpopulatie betrouwbaar te identificeren. Individuele Haviken sloegen soms 7 jaar achtereen eileg over. Er bestond een uitgebreide variatie in reproductie binnen en tussen territoria, nog bemoeilijkt doordat broedvogels jaarlijks van nestplaats wisselden (het vinden van alternatieve nesten was een honds

karwei). Doordat niet-broedende Haviken extreem moeilijk te vinden waren, was het ook erg moeilijk om een territorium als niet-bezet aan te merken. Om betrouwbare cijfers over het broedsucces te genereren, moesten jaarlijks zeer forse aantallen territoria worden gecontroleerd (60-100 territoria). Zonder elk jaar intensief op zoek te gaan naar (nieuwe) nesten bestaat de kans op termijn territoria uit zicht te verliezen, wat abusievelijk tot een "afname" van de soort kan leiden (ook in Nederland een bekend fenomeen, namelijk wanneer de nestplekken gevonden door gekwalificeerde nestenzoekers in daaropvolgende jaren door anderen worden "bijgehouden" zonder dat die laatsten tijd stoppen in het opsporen van nieuwe nesten). Maar zo extreem als in deze studie is het gelukkig niet in ons land. (rreynolds@fs.fed.us).

Rizzolli F., Sergio F., Marchesi L. & Pedrini P. 2005. Density, productivity, diet and population status of the Peregrine Falcon *Falco peregrinus* in the Italian Alps. *Bird Study* 52: 188-192.

De slechtvalkpopulatie in de centrale Italiaanse Alpen wordt op 400-460 paren geschat, de totale Italiaanse populatie op 1085-1335 paren (20% van de Europese populatie). In een 3750 km⁵ groot studiegebied in de centraal-oostelijke Alpen was de dichtheid gemiddeld 1.6 paren/100 km⁵ (5.1 km tussennestafstand). Slechts 1.5% van de vrouwtjes was onvolwassen (op 225 broedpogingen). Gemiddelde datum van eileg was 11 maart; 46% van de paren was succesvol. Menu bestond grotendeels uit lijsters, duiven en kraaiachtigen (overigens maar 206 prooien verzameld in 1998-2003). Een vergelijking wordt gemaakt met andere Europese populaties (Engeland, Wales, Schotland, Scandinavië, Spanje, gek genoeg niet Duitsland) (fabrizio.sergio8@tin.it).

Robitzky U. 2006. Jahresbericht AGW-SH 2005. Arbeitsgemeinschaft Wanderfalkenschutz.

Overzicht van broedgevallen Slechtvalk in Sleeswijk-Holstein, waaronder een grondnest op het eiland Trischen (4 jongen uitgevlogen, alleen mogelijk doordat eiland werd bewaakt). De meeste broedden in nestkasten. Van 12 paren nestelden er 9 (alle succesvol), die samen 20 jongen lieten uitvliegen. Verder nog 3 gevallen in/rond Hamburg. Ook hier rumoer rond Oehoes, die met behulp van een herintroductieprogramma volop aanwezig zijn en door een deel van de goegemeente opeens minder aantrekkelijk worden gevonden nu ze roofvogels op hun menu hebben staan (zie discussie in Engeland: www.rspb.org.uk/policy/species/eagleowl/index/asp). Alsmede een kort protocol wat te doen met niet-uitgekomen eieren en iets over prooien (waaronder een gekleurringde kanoet die in 2001 met zendertje door het Nederlandse waddengebied zwierf) (urobitzky@t-online.de).

Rogers A.S., DeStafano S. & Ingraldi M.F. 2005. Quantifying Northern Goshawk diets using remote cameras and observations from blinds. *J. Raptor Res.* 39: 303-309.

Met 10 camera's werd gedurende twee seizoenen in totaal 2458 uur bij nesten van Haviken geobserveerd; 627 (93%) prooien werden op naam gebracht. Observaties vanuit schuilhutten leverde minder prooiaanbreng op (0.16/uur) in vergelijking met de video-opnames (0.28/uur), terwijl er ook minder op naam konden worden gebracht. (arogers@azfd.gov).

Roobeek K. & Tamis A. 2005. De broedvogels van het Bergerbos in 2005. *De Kleine Alk* 23(3): 2-8.

Bos van 130 ha oostelijk van Bergen (NH). In 2002 voor het eerst een broedgeval van Wespandief (1 jong vliegvlug), in 2003 om onbekende redenen mislukt, in 2004 en 2005 opnieuw aanwezig (broedend in Boswachterij Schoorl, ten noorden van Bergerbos).

Roulin A. & Wink M. 2004. Predator-prey relationships and the evolution of colour polymorphism: a comparative analysis in diurnal raptors. Biol. J. Linn. Soc. 81: 565-578.

In roofvogels komen kleurfasen binnen een soort verhoudingsgewijs vaak voor (denk aan lichte en donkere Buizerds). Dit zou een evolutionaire achtergrond kunnen hebben als een zeldzame fase voordelen bij het foerageren heeft (apostatic selection), of wanneer de verschillende fasen verschillende prooigroepen bejagen (disruptive selection). In een vergelijkende studie werd getest of of nauw verwante polymorfe en monomorfe soorten van menu verschilden, en of er een verschil in morfologie (hier gemeten als vleugellengte) bestond tussen polymorfe en monomorfe soorten binnen twee genera (buizerds en accipiters). Hiertoe werden gegevens uit Raptors of the World gebruikt (Ferguson-Lees & Christie 2001). Zoogdieren bleken minder vaak te worden gepakt door polymorfe buizerdachtigen dan door monomorfe dito. In de accipiter-groep werd geen verschil gevonden in menu, althans gecorreleerd met morfologie en uitgaand van taxonomische prooi-soortgroepen. Vanwege de sterk vereenvoudigde database is het zinvol in het veld gerichte waarnemingen te doen naar de prooikeus binnen één soort, gekoppeld aan kleurfase. Met andere woorden: bejaagt een witte Buizerd andere prooi dan een donkere? (roulin@isem.univ-montp2.fr).

Rutz C. 2005. Extra-pair copulation and intraspecific nest intrusions in the Northern Goshawk *Accipiter gentilis*. Ibis 147: 831-835.

De informatie over buitenechtelijke copulaties bij Haviken suggereert dat het weinig voorkomt. Harde waarnemingen ontbreken echter, afgezien van enkele DNA-studies aan nestjongen. Hier wordt een buitenechtelijke copulatie beschreven in Hamburg (4 weken voorafgaand aan de eileg), gade geslagen door de partner van het vrouwtje zonder daarbij agressief te reageren. Niettemin bleken de mannetjes (van zender voorzien, dus goed te traceren) ten tijde van de vruchtbare periode van hun vrouwtje langduriger in de buurt van het nest rond te hangen (wat duidt op partnerbewaking). De copulatiefrequentie nam toe naar gemiddeld 1 copulatie/uur voorafgaand aan de eileg, om sterk af te nemen na de eileg. De copulaties waren tamelijk gelijkmatig over de dag verdeeld. Ook de roepactiviteit was gelijkmatig verdeeld over de dag (met gemiddeld 1 roepessie per uur); na de eileg leek dat iets meer te verschuiven naar de vroege ochtend (Christian.Rutz@zoo.ox.ac.uk).

Rutz C., Whittingham M.J. & Newton I. 2005. Age-dependent diet choice in an avian top predator. Proc. R. Soc. B 273: 579-586.

Het is al geruime tijd bekend dat jonge (roof)vogels slechter presteren als broedvogel dan ervaren oudere vogels. Hoe dat komt, is minder duidelijk. In dit stuk wordt aannemelijk gemaakt dat jonge Haviken minder goede jagers zijn (vooral op stadsduiven, een belangrijke prooi-soort). Deze studie vond in 1989-97 Keulen plaats (door Würfels, deels gepubliceerd in Charadrius), waar de broedvogels nog voldoende ruimte hebben om zonder onderlinge strubbelingen door het leven te gaan. Extra voordeel bestond

erin dat de broedplaatsen vrijwel zonder ondergroei zijn (veelal stadsparken) waardoor verhoudingsgewijs veel ruipennen van mannetjes konden worden verzameld (normaliter vind je alleen van vrouwtjes voldoende veren om er iets mee te kunnen op het vlak van overleving en leeftijd). Bovendien waren de mannen extreem plaatsrouw (geen verplaatsingen vastgesteld). Een mindere prooi aanvoer resulteert in een slechtere conditie van vrouw en kroost. Het aandeel stadsduif in het menu nam toe tot en met het derde levensjaar, en parallel daaraan met de productiviteit (jongen per broedpoging) (christian.rutz@zoo.ox.ac.uk).

Salafsky S.R., Reynolds R.T. & Noon B.R. 2005. Patterns of temporal variation in Goshawk reproduction and prey resources. *J. Raptor Res.* 39: 237-247.

In Arizona, USA, werd in 1999-2002 reproductie in 401 havikterritoria gemeten, met schattingen van de 10 belangrijkste prooi-soorten (7 vogel- en 3 zoogdiersoorten). Voedselaanbod was strikt gecorreleerd met jongenproductie van Haviken, waarbij vooral eekhoorns belangrijk waren. Hoewel de Haviken een divers dieet hadden, konden ze kennelijk bij een lage stand van hun favoriete prooi(en) maar moeilijk switchen naar alternatieve prooi-soorten. (salafsky@lamar.colostate.edu).

Sanderson F.J., Donald P.F., Pain D.J., Burfield I.J. & van Bommel F.P.J. 2006. Long-term population declines in Afro-Palaearctic migrant birds. *Biol. Conservation* 131: 93-105.

Vogels die in Europa broeden en in Afrika overwinteren hebben de afgelopen decennia een sterke aantalsafname te zien gegeven (veel sterker dan korte-afstandstrekkers of standvogels). Deze trend geldt echter alleen voor 1970-90, niet voor 1990-2000. De negatieve trend is het duidelijkst in soorten die overwinteren in open droog gebied in Afrika. Onder de roofvogels werd deze trend vastgesteld bij Zwarte Wouw, Aasgier, Stepekiekendief, Balkansperwer (geen afname 1970-1990, wèl in 1990-2000), Kleine Torenavalk en Roodpootvalk (beide periodes afname). Geen afname werd geconstateerd voor Wespandief, Slangenarend, Grauwe Kiekendief, Dwergarend, Visarend, Schreeuwarend, Boomvalk en Eleonora's Valk. De trendgegevens zijn afkomstig van BirdLife International, en dus verouderd en deels gebaseerd op gebrekkig materiaal; vandaar dat de afnames van Wespandief en Schreeuwarend onopgemerkt zijn gebleven. (Fiona.Sanderson@rspb.org.uk)

Satheesan S.M. 2005. South Asian Vulture Crisis. *Falco* 25/26: 28-29.

Op basis van het gegeven dat gieren al sterk aan het afnemen voordat diclofenac (zie Zafar-ul Islam 2005) toepassing vond, vindt deze auteur dat de afname ergens anders moet liggen. Hij noemt een reeks van alternatieve redenen (gebruik gif, uithalen en vernielen van eieren en jongen, habitatvernietiging), maar het is onduidelijk of die samen hebben kunnen leiden tot de vastgestelde verdwijning van gieren op zo'n grote schaal.

Overzicht van WRN-steunpunten en contactpersonen

Friesland

Herman Dijkman, Schuur 35, 9205 BE Drachten. Tel. 0512-523369, Email: h.dijkman@wolmail.nl
ZO-Friesland: Thijs van Galen, Hobbemastraat 28, 8471 VW Wolvega (0561-614522), thijsvangalen@home.nl, www.weststellingwerf.nl
Kiekendieven: Romke Kleefstra, Sinnebuorren 34, 8491 EH Akkrum (0566-652881), Email: craneland@wxs.nl

Groningen

Kiekendieven: Ben Koks, Hylkemaheerd 22, 9736 JB Groningen (050-5412646) (www.grauwekiekendief.nl)

Drenthe vacant

Overijssel

Jan van Dijk, Mgr. Nolenslaan 19, 8014 AS Zwolle (038-4657050), Email: jwhvdijk@wxs.nl
Twente: Roeleke Steentjes, Marijkestraat 35, 7491 XH Delden (074-3763763), Email: roeleke@hccnet.nl

Gelderland

Rob Vogel, Noorderstraat 63, 6953 CD Dieren (0313-427524, 024-6848153), Email: Rob.Vogel@SOVON.nl
Bert Verboog, Molenbelt 67, 7241 JK Lochem (0573-256654/299299), Email: BertVerboog@wxs.nl

Flevopolders

Frank de Roder, Zwartemeerweg 20A, 8307 RP Ens (0527-253040), Email: frankderoder@hccnet.nl
Rob van Swieten, Reeënspoor 73, 3892 VC Zeewolde (036-5224898), Email: r.swieten2@chello.nl

Noord-Brabant

Algemenecontacten+Midden-Brabant: Kees Kraneveld, J. Ruysdaelstraat 37, 5143 GL Waalwijk (0416-336499), kraneveld@hotmail.com
Onderzoek+Oostelijk Noord-Brabant (Noord): Edward Sliwinski, Marijkelaan 16, 5342 EM Oss (0412-639612), edward.sliwinski@home.nl
Oost-Brabant Zuid: Pieter Wouters, Lensheuvel 37, 5541 BA Reussel (0497-643049), woutersloos@hetnet.nl
Westelijk Brabant: Ton Bakker, Gripkeshof 55, 4661 VZ Halsteren (0164-687184), bakker.karman@planet.nl
Vogelasiel Someren, oostelijk Noord-Brabant (0493-493564)
Vogelasiel Zundert, westelijk Noord-Brabant (076-5974165)

Zeeland

Inventarisaties: Henk Castelijns, Marollenoord 10, 4553 CP Philippijn, castelijns@zeelandnet.nl

Limburg

Werkgroep Roofvogelbescherming Limburg, Jo Erkens, Aldenhofstraat 79, 6191 GS Neerbeek (046-4372839) (Noord-Limburg) Jos Custers, Venloseweg 61, 5993 PH Maasbree (077-4653574)

Utrecht en Het Gooi

Hanneke Sevink, Einder 31, 3742 ZG Baarn (035-5421019), Email: hannekesevink@freeler.nl

Zuid-Holland

Ton Elzerman, Benedenrijweg 325, 2983 GE Ridderkerk (0180-417154), Email: buteo@planet.nl
(Zuid-Hollandse eilanden, Rotterdam en omgeving, Nieuwe Waterweg Noord)
Rudie Terlouw, Boezemsingel 58, 2831 XS Gouderak. (0182-374346 of 0182-374976)

Noord-Holland

Dook Vlucht, Nassaulaan 8, 1862 EJ Bergen (072-5897778), Email: d.vlucht@hccnet.nl

Algemeen contact politie (roofvogelvervolging): Henri Madern (0182-587634, 06-55823185)
Roofvogelvervolging Noord-Nederland (tot en met Flevoland): Jan Schipperijn (06-55834171)
Dode roofvogels (alleen gevallen van vervolging): Rob van Swieten, Reeënspoor 73, 3892 VC Zeewolde (036-5224898), Email: r.swieten2@chello.nl
Uitleen roofvogeltonstelling: Willie Spieker, Korenbloemstraat 13, 7135 JS Harreveld (0544-374899)

Inhoud De Takkeling 14(2), 2006

- 99 Hanneke Sevink: Voorwoord
- 100 Sake de Vlas: Bespiegelingen van een penningmeester
- 102 Rob G. Bijlsma & Pedro Zoun: Vervolging van roofvogels in Nederland in 2005
- 119 Rob G. Bijlsma, Peter van Geneijgen & Ben Koks: Scoren en geld maken: roofvogels als consumptie-artikel en bron van inkomsten
- 130 Willem van Manen: Ectoparasieten op nesten van Wespindieven *Pernis apivorus*
- 135 Wim van Barneveld sr. & Wim van Barneveld jr.: Oog in oog met de Wespindief *Pernis apivorus*: waarnemingen bij een nest op de Utrechtse Heuvelrug
- 162 Pieter de Haan: Een bijzondere ontmoeting
- 163 Theo van de Mortel: De Boomvalk *Falco subbuteo* in de omgeving van de Groote Peel in zuidoostelijk Noord-Brabant in 1985-2000
- 169 Wiebe Witteveen & Maria Witteveen: Verkeersslachtoffers onder roofvogels en uilen in Noord-Brabant in januari-maart 2006
- 171 Mededelingen
- 172 Rob G. Bijlsma: Recente roofvogelliteratuur

Contents De Takkeling 14(2), 2006

- 99 Hanneke Sevink: Introduction
- 100 Sake de Vlas: Reflections of a treasurer
- 102 Rob G. Bijlsma & Pedro Zoun: Raptor persecution in The Netherlands in 2005
- 119 Rob G. Bijlsma, Peter van Geneijgen & Ben Koks: Ego-boosting and money-making: raptors as a consumptive and economic commodity
- 130 Willem van Manen: Ectoparasites on nests of European Honey-buzzards *Pernis apivorus*
- 135 Wim van Barneveld sr. & Wim van Barneveld jr.: Observations at the nest of a European Honey-buzzard *Pernis apivorus* on the Utrechtse Heuvelrug
- 162 Pieter de Haan: A special encounter
- 163 Theo van de Mortel: The Eurasian Hobby *Falco subbuteo* breeding near the Groote Peel in southeastern Noord-Brabant in 1985-2000
- 169 Wiebe Witteveen & Maria Witteveen: Traffic casualties among raptors and owls in Noord-Brabant in January-March 2006
- 171 News
- 172 Rob G. Bijlsma: Recent literature on raptors